Saare maakonna tervise- ja heaoluprofiil 2022-2026

Fotod: unsplash.com

Kujundus: Mandariin OÜ

Saare maakonna tervise- ja heaoluprofiil 2022-2026

Kinnitatud ....

Sisukord

Sissejuhatus **6**
1. Üldandmed, demograafiline olukord ja rahvastiku tervise seisund **8**
1.1. Pindala, rahvaarv ja asustustihedus 8
1.2. Rahvastiku soo- ja vanusjaotus 9
1.2.1. Laste arv ja osakaal rahvastikust 9
1.3. Rahvastiku rahvuslik koosseis 10
1.4 Ränne 10
1.5. Sündimus 10
1.6. Suremus 10
1.6.1. Suremuse põhjused 11
1.6.2. Varajane suremus 14
1.7. Loomulik iive 14
1.8. Oodatav eluiga 14
1.9. Tervena elatav eluiga 15
1.10. Haridustase 15
1.10.1. Õpilaste arv üldharidusasutustes 16
1.10.2. Kutsehariduses osalevate õppijate arv 17
1.10.3. Alushariduses ja lastehoius osalevad lapsed 17
1.10.4. Laste ja noorte heaolu haridusasutustes 18
1.11. Tööturg 18
1.11.1. Registreeritud töötus ja tööhõive 18
1.11.2. Palgatöötajate keskmine brutotulu 19
1.11.3. Palgaerinevus meeste ja naiste vahel ning tööturu struktuur 19
1.11.4. Majanduslik aktiivsus 20
1.11.5. Demograafiline tööturusurveindeks 21
1.11.6. Vähenenud töövõime 21
1.12. Ülalpeetavate määr 21
1.13. Puuetega inimesed 22
Üldandmed, demograafia ja rahvastiku tervise seisund. Kokkuvõte **23**
2. Tervist toetav ja turvaline elukeskkond, osalusvõimalused **24**
2.1. Turvaline elukeskkond 24
2.1.1. Veeohutuse alane ennetustöö 24
2.1.2. Inimkannatanutega liiklusõnnetused 24
2.1.3. Tabatud joobes sõidukijuhid 24
2.1.4. Liiklusohutuse alane ennetustöö 25
2.1.5. Tuleohutuse alane ennetustöö 25
2.1.6. Varavastased süüteod 26
2.1.7. Süütegude ennetamine ja kahjude vähendamine 26

2.1.8. Väärteod ... 26
2.1.9. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla käigus toime pandud kuriteod ... 27
2.1.10. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla ennetamine ... 28
2.1.11. Õnnetusjuhtumite ennetamine ... 28
2.2. Elukeskkond ja planeeringud ... 28
2.2.1. Ühis- ja koolitranspordi korraldus ... 28
2.2.2. Jalgsi ja jalgrattaga liikumine ... 29
2.2.3. Avalike ruumide ligipääsetavus ... 29
2.2.4. Korrastatud rohealad, mängu- ja spordiväljakud ja nende ohutus ... 29
2.3. Osalusvõimalused ... 30
2.3.1. Kodanikuaktiivsus ... 30
2.3.2. Kohalik kultuurielu ... 30
Tervist toetav ja turvaline elukeskkond, osalusvõimalused. Kokkuvõte ... 33
3. Arstiabi kättesaadavus ja kvaliteet ... 34
3.1. Esmatasandi tervishoiuteenused ja nende kättesaadavus ... 34
3.2. Eriarstiabi tervishoiuteenused ja selle kättesaadavus ... 35
3.2.1. Teenuseosutajad ... 35
3.2.2. Spetsialistid ... 35
3.2.3. Teenused ... 36
3.3. Hambaravi ja selle kättesaadavus ... 37
4. Sotsiaalteenused ja -toetused ... 38
4.1. Sotsiaalteenused ... 38
4.2. Sotsiaaltoetused ... 39
5. Vaimne tervis ... 40
5.1. Enesetapud ... 40
5.1.1. Enesetapu riskitegurid ... 40
5.2. Vaimse tervise tugiteenused ... 41
5.3. Vaimne tervis ja ennetus ... 44
Arstiabi kättesaadavus ja kvaliteet, sotsiaalteenused ja -toetused, vaimne tervis. Kokkuvõte ... 45
6. Laste ja noorte turvaline ja tervislik areng ... 46
6.1. Laste ja noorte tervise enesehinnang ... 46
6.2. Riski- ja kaitsetegurid ... 46
6.2.1. Perekond ... 46
6.2.2. Alkohol, suitsetamine, narkootikumid ... 47
6.2.3. Toitumine ... 48
6.2.4. Liikumine ... 49
6.2.5. Suutervis ... 49
6.2.6. Vaimne tervis ... 49
6.2.7. Seksuaalkäitumine ... 50
Laste ja noorte turvaline ja tervislik areng. Kokkuvõte ... 51

Sissejuhatus

Terve, rahulolev ja õnnelik inimene on iga kohaliku omavalitsuse kõige kallim vara. Meie tervis kujuneb kolme põhikomponendi kaudu: pärilikkus (sugu, geenid), individuaalsus (oskused, teadmised ja hoiakud) ja elukeskkond (füüsiline, sotsiaalmajanduslik ja psühhosotsiaalne keskkond). Pärilikkusest tulenevaid tervisemõjureid ei ole võimalik muuta, kuid neid on võimalik elukeskkonna kujundamisel tehtavate otsuste kaudu kas soodustada või pärssida. Inimeste oskuste, teadmiste ja hoiakute kujundamine algab juba lapseeas: mida varem tervist toetav käitumine omaks saab, seda vähem kulub ressursse tagajärgedega tegelemiseks. Väga suur mõju on elukeskkonnal: investeerimine paikkonna arengusse ja tervisekäitumist soodustavatesse tegevustesse aitab suurendada elanikkonna heaolu ning kestlikkust. Seega saab kohalik omavalitsus läbi otsuste ja valikute oma elanikkonna heaolu päris palju mõjutada.

Oluline on meeles pidada, et tervis ei tulene mõnest üksiktegevusest, nagu näiteks sportimisest, tervislikult toitumisest, soodsas keskkonnas elamisest või tervist toetavate otsuste langetamisest. See on neist ja paljudest teistest komponentidest mõjutatud tulemus, mille saavutamiseks tuleb tegeleda paralleelselt mitme liiniga: ehitada vajalikku taristut, harida inimesi ning teha soovitud eluviisid võimalikult kättesaadavaks.

Tervise- ja heaoluprofiili koostamine aitas konkreetsetele andmetele tuginedes kaardistada Saare maakonna elanike terviseseisundi, demograafiliste andmete, elukeskkonna ja selle turvalisuse, teenuste, toetuste ja nende kättesaadavuse ning neid mõjutavate tegurite hetkeolukorra. Andmete põhjal on eesmärgistatud prioriteetsed suunad ning vastavalt loodud tegevuskava. See on koostatud samaaegselt ning kooskõlas Saare maakonna arengustrateegiaga 2022–2035. Dokumendi koostamist juhtis Saaremaa Vallavalitsuse arendusteenistuse arenduse peaspetsialist rahvatervise valdkonnas kaasates erinevaid osapooli Saare maakonna kolmest kohalikust omavalitsusest, organisatsioonidest, kodanikuühendustest, asutustest ja kodanike hulgast. See on suunatud kõigile maakonna elanikele, erinevate valdkondade spetsialistidele, poliitikutele ja otsusetegijatele, et mõista paremini valdkonnaüleste otsuste ja tegevuste mõju meie inimeste tervisele ja heaolule.

1. Üldandmed, demograafiline olukord ja rahvastiku tervise seisund

1.1. Pindala, rahvaarv ja asustustihedus

Tabelist 1 nähtub, et 2937,63 km² suurune Saare maakond moodustub kolmest omavalitsusest: Saaremaa, Muhu ja Ruhnu vallast. Saare maakond on ümbritsetud põhjas Hiiu, kirdes Lääne ja idas Pärnu maakonnaga. Maakonna keskus on Kuressaare linn.

Saaremaa vald[1] on pindalalt (2717,82 km²) ja rahvaarvult (30 973 elanikku) maakonna suurim omavalitsusüksus, mis asub Saaremaa saarel ning seda ümbritsevatel saartel ja laidudel. Valla asustustihedus on 11,4 elanikku km² kohta, suurematek asulateks on vallakeskus Kuressaare linn ning üheksa alevikku: Aste, Kihelkonna, Kudjape, Kärla, Leisi, Nasva, Orissaare, Salme ja Valjala. Lisaks on vallas 427 küla. Saaremaa valla haldusalasse kuulub 62 asutust: 17 kultuuri- ja rahvamaja, üks keskraamatukogu, kolm spordiasutust, 35 haridusasutust, üks noorsootöökeskus, kolm hoolekandeasutust ning kaks haldusasutust.

Muhu vald[2] pindalaga 207,91 km² ja keskusega Liiva külas asub Muhu saarel ja seda ümbritsevatel saartel ning laidudel. Valla rahvaarv on 1919 inimest ning asustustihedus 9,2 elanikku km² kohta (Tabel 1). Muhu vallas on 52 küla. KOV-i hallatavate asutustena tegutsevad Muhu Lasteaed, Muhu Põhikool, Muhu Noortekeskus, Muhu Muuseum, Muhu Valla Kommunaalamet, Hellamaa külakeskus, Hellamaa Raamatukogu ja Liiva Raamatukogu. (Muhu vald: üldinfo, 2022).

Ruhnu vald[3] (11,9 km²) asub Ruhnu saarel ja seda ümbritsevatel laidudel. Valla rahvaarv on registrijärgselt 140 inimest, kuid Ruhnu saare 29 majapidamises elab aastaringselt u 70 inimest. Ruhnu valla asustustihedus on 11,8 elanikku km² kohta (Tabel 1) ning keskuseks on Ruhnu küla, mis on saare ainus küla. Saarel tegutsevad järgmised valla või teistele ametiasutustele alluvad asutused: Ruhnu Vallavalitsus, Ruhnu Põhikool, raamatukogu, jäätmejaam, rahvamaja, Ruhnu lennuväli, elektrijaam, Ringsu sadam, Eesti Posti frantsiisikontor, EELK Ruhnu Püha Magdaleena kogudus, Ruhnu muuseum, ilmajaam, päästehoone, Kaitseliidu Ruhnu rühm.

Tabel 1. Saare maakonna rahvaarv, pindala ja asustustihedus.

		2018	2019	2020	2021
SAARE MAAKOND	Rahvaarv	33231	33108	33083	33032
	Pindala, km²	2937,64	2937,64	2937,65	2937,63
	Asustus-tihedus, elanikku km² kohta	11,3	11,3	11,3	11,2
Muhu vald	Rahvaarv	1885	1876	1879	1919
	Pindala, km²	207,91	207,91	207,91	207,91
	Asustus-tihedus, elanikku km² kohta	9,1	9,0	9,0	9,2
Ruhnu vald	Rahvaarv	141	141	131	140
	Pindala, km²	11,90	11,90	11,90	11,90
	Asustus-tihedus, elanikku km² kohta	11,8	11,8	11,0	11,8
Saaremaa vald	Rahvaarv	31205	31091	31073	30973
	Pindala, km²	2717,83	2717,83	2717,84	2717,82
	Asustus-tihedus, elanikku km² kohta	11,5	11,4	11,4	11,4

Allikas: Statistikaamet

1) Saaremaa vald: tutvustus. (2022). Saaremaa vald. https://www.saaremaavald.ee/tutvustus (08.07.2022).
2) Muhu vald: üldinfo. (2022). Muhu vald. https://www.muhu.ee/et/uldinfo (08.07.2022).
3) Ruhnu vald: tutvustus. (2022). Ruhnu vald. https://ruhnu.ee/tutvustus-ja-asukoht (08.07.2022).

Saare maakond paistab silma moonutustega statistikas. Selle põhjusteks on küllaltki suur suvilaomanike või mitme elukohaga inimeste hulk, väikest omavalitsust oma maksudega toetada soovivate, kuid füüsiliselt mujal elavate inimeste osakaal ning praamisoodustus püsielanikele, mille saamiseks kirjutatakse end tihti sisse isegi juhul, kui enamus aega elatakse tegelikult mujal. 2021. aasta rahvaloenduse ja rahvastikuregistri andmed erinesid rahvaarvu osas näiteks Saaremaa vallal 4,5%, Muhu vallal 14% ja Ruhnu vallal koguni 36%. Seetõttu ei pruugi kõik rahvastikuprotsessid Saare maakonna andmestikus selgelt ilmneda. Pikemaajaliste trendide jälgimiseks on otstarbekas aluseks võtta konservatiivsemad ning küsitluspõhised rahvastikuloenduse andmed, mille järgi on viimase kümne aasta jooksul Saare maakonna rahvaarv sisuliselt püsinud stabiilsena (2011: 31 317 inimest, 2021: 31 292 inimest). Kahanemine 25 inimese võrra ei ole märkimisväärne, pigem on see Eesti mõistes väga hea tulemus suurte tõmbekeskuste ning Hiiu maakonna järel.

2021. aasta andmete järgi elas Saare maakonnas 16 315 meest ja 16 717 naist ehk naisi on mõnevõrra rohkem. Saare maakonna asustustihedus oli aastatel 2018–2020 11,3 elanikku km² kohta ning 2021. aastal 11,2 elanikku km² kohta. Võrreldes Eesti keskmisega (30,6 elanikku km² kohta) elab Saaremaal ühe km² kohta poole vähem inimesi. Kõige suurem asustustihedus Eestis on Harjumaal (140,8 elanikku km² kohta)[4].

1.2. Rahvastiku soo- ja vanusjaotus

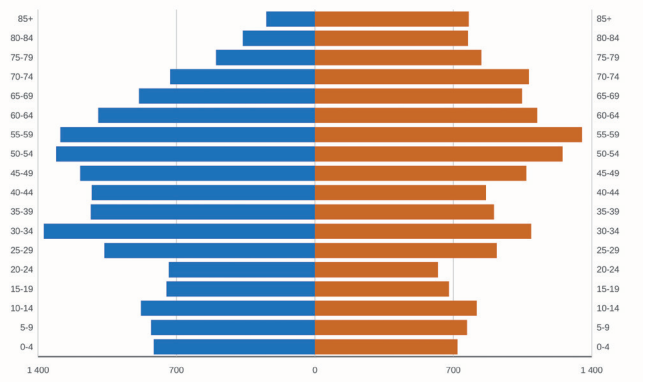

Joonis 1. Saare maakonna rahvastiku soo- ja vanusjaotus.
Allikas: Statistikaamet

Kõige vähem on 2021. aasta andmete kohaselt Saare maakonna elanikkonnas 20–24-aastaseid inimesi: 738 meest ja 622 naist. Pensionäride osakaal rahvastikus oli 2021. aastal 28,68%. Tööealiste osakaal rahvastikus 2021. aastal oli 63,41%. Nii nagu Eestis üldiselt, on ka Saare maakonna rahvastik vananev ja vanemaealiste osakaal rahvastikus suureneb igal aastal. (Joonis 1). Saare maakonna meeste keskmine vanus 2021. aastal oli 41,2 ja naistel 46,7 aastat ja see on tasapisi tõusnud. 2021. aastal oli kõige rohkem naisi vanuserühmas 55–59: 1351. 2021. aastal oli kõige rohkem mehi vanuserühmas 30–34: 1371 (s.o 4,15% Saare maakonna rahvastikust). Kõige vähem mehi oli vanuserühmas 85+, täpsemalt 246 (0,75% Saare maakonna rahvastikust). Naised moodustavad 50,61% ja mehed 49,39% Saare maakonna rahvastikust. Nii nagu Eestis üldiselt, on ka Saare maakonna rahvastik vananev ja vanemaealisi on rohkem kui tööealisi või lapsi ning meeste eluiga võrreldes naistega on lühem.

1.2.1. Laste arv ja osakaal rahvastikust

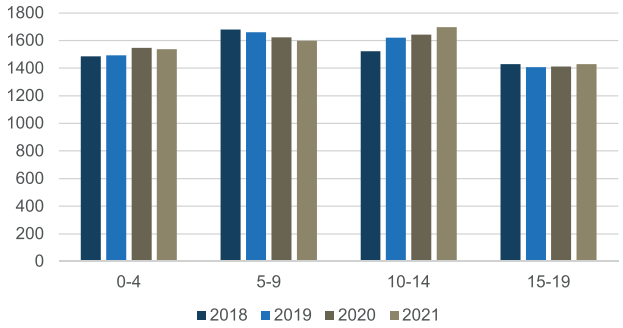

Joonis 2. Laste arv Saare maakonnas
Allikas: Statistikaamet

Saare maakonnas on aastatel 2018–2021 olnud kõige rohkem lapsi vanuserühmas 5–9. Tõenäoliselt on selle põhjuseks perekondade paikseks jäämine seoses laste kooli minemisega. Aastate lõikes on Saare maakonnas kõige vähem lapsi vanuserühmas 15–19 ja selle peamine põhjus on noorte elukohavahetus seoses õpingutega väljaspool Saare maakonda. Laste elukohad on valdavalt maakonna ainsas linnas Kuressaares või selle lähiümbruses. Linnast kaugemates piirkondades on laste arv viimase paarikümne aasta jooksul pidevalt pigem vähenenud, kuid siiski on viimastel aastatel nõudlus lasteaia- ja hoiukohtade järele hakanud suurenema. Kõige rohkem lapsi on aastatel 2018–2021 lisandunud vanuserühmades 0–4 ja 10–14. Laste arv Saare maakonnas vanuserühmas 0–4 on nelja aastaga tõusnud 3,2%. Laste arv vanuserühmas 5–9 on nelja aastaga langenud 5,13%. Laste arv vanuserühmas 10–14 on nelja aastaga tõusnud 10,3%. Laste arv Saare maakonnas vanuserühmas 15–19 on nelja aastaga langenud 0,07%. (Joonis 2)

Laste osakaal Saare maakonnas on nelja aasta jooksul 18,4% pealt kasvanud 18,8% peale. Laste osakaalu muutus aastatel 2018–2021 on Saare maakonnas võrreldes Eesti keskmisega püsinud umbes samal tasemel. Lapsed moodustavad 2021. aasta andmetel 18,95% kogu Saare maakonna rahvastikust. Saare maakonnas on laste osakaal rahvastikust veidi väiksem kui Eestis keskmiselt (2021. a 20,70%). Kõige rohkem on Saare maakonnas lapsi 2021. aasta statistika põhjal vanuserühmas 10–14 (1698 last). Kõige vähem on lapsi vanusevahemikus 15–19 (1429 last).

4) Statistikaamet. (2021). Rahvaarv, pindala ja asustustihedus. https://andmed.stat.ee/et/stat/rahvastik__rahvastikunaitajad-ja-koosseis__rahvaarv-ja-rahvastiku-koosseis/RV0291U (12.07.2022)

1.3. Rahvastiku rahvuslik koosseis

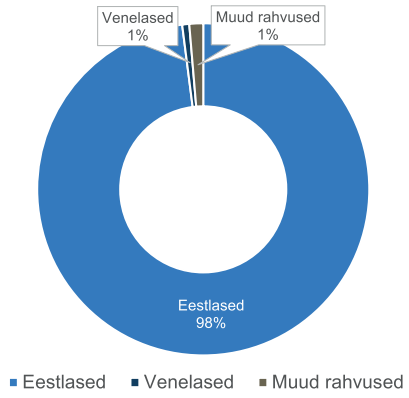

Joonis 3. Saare maakonna rahvastiku rahvuslik koosseis 2021. aastal. Allikas: Statistikaamet

Saare maakonna rahvastikust (33 032 elanikku) valdava enamuse moodustavad eestlased, keda oli 2021. aasta andmete põhjal 32 342 (97,91%). Eesti keskmine eestlaste osakaal rahvastikust on 68,79%. Muudest rahvustest elab Saare maakonnas venelasi 226 (0,68%), ukrainlasi 82 (0,25%), valgevenelasi 13 (0,039%), soomlasi 150 (0,45%), tatarlasi 2 (0,006%), lätlasi 16 (0,048%), poolakaid 11 (0,033%), juute 2 (0,006%), leedulasi 14 (0,042%), sakslasi 35 (0,11%) ja aserbaidžaane 1 (0,003%). (Joonis 3) Muude rahvuste arv on Saare maakonnas aastatega kasvanud.

1.4 Ränne

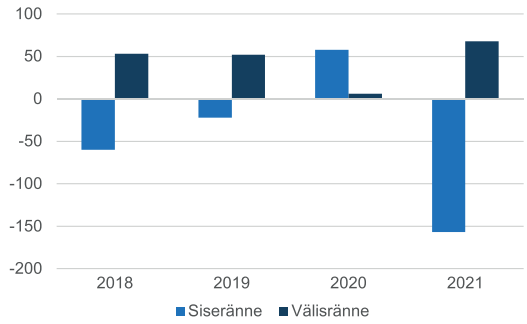

Joonis 4. Ränne Saare maakonnas. Allikas: Statistikaamet

Saare maakonna rändesaldo kordaja (sisse- ja väljarände vahe 1000 elaniku kohta) on aastate jooksul olnud Eesti keskmisega võrreldes madalam, kuid alates 2019. aastast on see tõusnud negatiivsest positiivseks ehk Saare maakonda on elama asunud rohkem inimesi, kui lahkunud. 2019. ja 2020. aastal oli rändesaldo üle pikkade aastate positiivne (Joonis 4) ja 2020. aasta puhul võib selle põhjuseks pidada COVID-19 pandeemiat, mis tingis olukorra, kus inimestel tekkis võimalus töötada kodukeskkonnas, ning see tõi inimesi rohkem Saare maakonda tagasi. Üha enam on taas hakatud hindama kõrgemalt maal – sealhulgas saartel – elamise turvalisust, keskkonna puhtust ning selle täisväärtuslikkust. Näiteks Gotlandi rahvaarv on viimastel aastatel kasvanud 3000 inimese võrra. Ka Soome kogemus ütleb, et kõige enam on COVID-19 pandeemiast uusi elanikke võitnud kaugtöö tegemist võimaldavad suvituspiirkonnad. Selles valguses on ka Saare maakonnal kui atraktiivsel suvituskohal potentsiaali oma rahvaarvu edaspidi veel kasvatada.

Rände statistikast nähtub, et alla 40-aastaste seas on rändesaldo negatiivne, kuid üle 40-aastaste hulgas on see positiivne. Saare maakonda tullakse tagasi pigem veidi enne pensioniiga või pensionieas, kuid eesmärk võiks olla, et siia leiaks tee enam noori ja lastega peresid. Tulevikku prognoosides tuleb arvesse võtta, et praeguste trendide jätkudes negatiivne iive ja selle mõju rahvaarvu kahanemisele kasvab, mille tõttu saab maakonna rahvastik kasvada ainult läbi sisserände.[5]

1.5. Sündimus

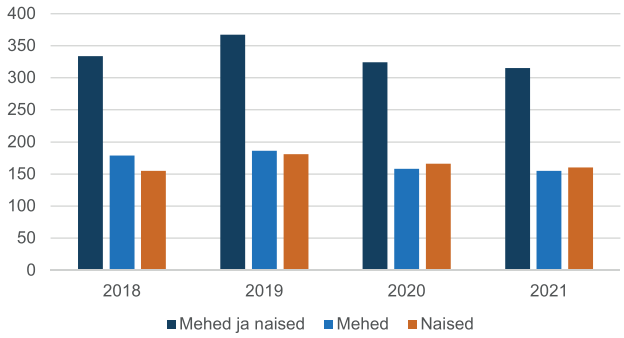

Joonis 5. Elussünnid Saare maakonnas. Allikas: Statistikaamet

Poisse on Saare maakonnas sündinud igal aastal rohkem kui tüdrukuid, välja arvatud aastal 2020. Kõige rohkem oli elussünde kokku 2019. aastal: 367 last. Kõige vähem elussünde oli 2021. aastal: 315 last. (Joonis 5) Sündimuse üldkordaja oli Saare maakonnas kõige kõrgem 2019. aastal kordajaga 11,1, mis oli kõrgem ka Eesti keskmisest sündimuse üldkordajast (10,6). Samuti oli Saare maakonna sündimuse üldkordaja 2021. aastal võrreldes Eesti keskmisega kõrgem: Eesti keskmine sündimuse üldkordaja oli 9,97 ning Saare maakonna keskmine 10,02. Vastavalt Saare maakonna rahvastikuprognoosile aastaks 2035 on selge, et sündide arv Saare maakonnas pigem väheneb. Seda põhjustab ennekõike sünnitusealiste naiste vähene arv elanikkonnas[6].

1.6. Suremus

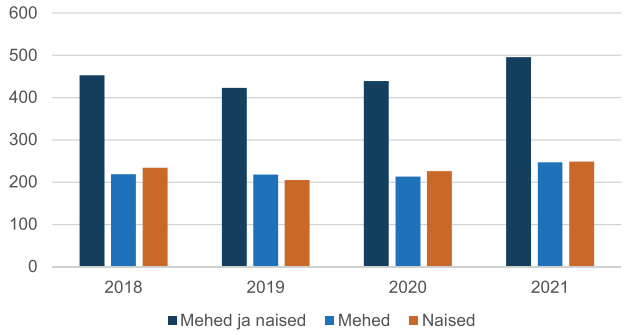

Joonis 6. Surmade arv Saare maakonnas.
Allikas: Statistikaamet

5) Saare maakonna arengustrateegia 2022–2035, lk 6.
6) Tammur, A. (2022). Saaremaa rahvastik ja rahvastikuprognoos 2022–2052.

Eestis on viimaste aastate lõikes peamisteks surmapõhjusteks olnud vereringeelundite haigused (2021. aastal 7687 juhtumit), pahaloomulised kasvajad (3636), õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad (955)[7].

Meeste surmade arv Saare maakonnas on alates 2018. aastast vähenenud, kuid 2021. aastal uuesti tõusnud. Nelja aasta jooksul on naiste surmade arv langenud 2019. aastal, kuid siis jälle tõusnud 2020. ja 2021. aastal. Aastal 2018 oli Saare maakonnas 453, 2019. aastal 423, 2020. aastal 439 ning 2021. aastal 496 surmajuhtumit. (Joonis 6) Nelja aasta lõikes on Saare maakonnas suremuse üldkordaja 1000 elaniku kohta võrreldes Eesti keskmisega märkimisväärselt kõrgem. Saare maakonnas oli suremuse üldkordaja 1000 elaniku kohta 2018. aastal 13,66 ja Eesti keskmine oli 11,91. Saare maakonnas nelja aasta lõikes oli kõige madalam suremuse üldkordaja 2019. aastal: 12,78 (Eesti keskmine samal aastal 11,61), kuid 2020. aastal tõusis Saare maakonnas suremuse üldkordaja 1000 elaniku kohta 13,28 peale (Eesti keskmine 11,89). 2021. aasta andmetel oli Saare maakonna suremuse üldkordaja 15,78 ning Eesti keskmine oli samal aastal 13,97. Suremuse üldkordaja on Eestis aasta-aastalt tõusmas, kuna rahvastik on vananev.

1.6.1. Suremuse põhjused

Saare maakonna elanike suremuse peamised põhjused on vereringeelundite haigused, pahaloomulised kasvajad ja suremus välispõhjuste tõttu (õnnetusjuhtumid, uppumine, tulekahjud, liiklusõnnetused).

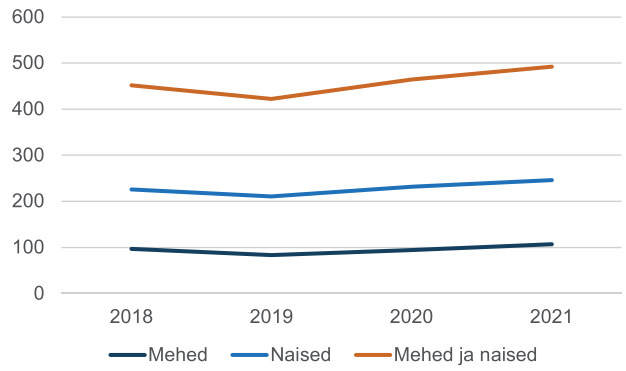

Joonis 7. Suremus vereringeelundite haigustesse Saare maakonnas. Allikas: Surma põhjuste register

Vereringeelundite haigused on aastatel 2018–2021 olnud Saare maakonnas ligikaudu poolte surmade põhjuseks. Saare maakonnas oli 2018. aastal kokku 453 surmajuhtumit, millest 226 olid tingitud vereringeelundite haigustest, 2019. aastal oli kokku 423 surma, millest 211 olid tingitud vereringeelundite haigustest. 2020. aastal oli surmasid kokku 439, millest 232 olid tingitud vereringeelundite haigustest ja 2021. aastal oli Saare maakonnas kokku 496 surmajuhtumit, millest 246 olid tingitud vereringeelundite haigustest. (Joonis 7) Vereringeelundite haiguste põhjustatud surmade osakaal kõigist surmadest oli Saare maakonnas 2021. aasta seisuga 49,6%. Kui vaadelda Saare maakonna mehi ja naisi siinkohal eraldi, siis naiste surmade osakaal on kõrgem. Naiste vereringeelundite haigustesse suremuse osakaal kõigist naiste surmajuhtumitest Saare maakonnas 2021. aasta seisuga oli 55,82%, meestel 43,32%. Eesti keskmine suremus vereringeelundite haigustesse oli 2021. aastal naistel 51,73% ning meestel 37,47%, seega on Saare maakonna elanikkonnas suremus vereringeelundite haigustesse kõrgem kui Eestis keskmiselt. Kui võrrelda statistilisi andmeid, mis kajastavad Saare maakonna üldist suremust vereringeelundite haigustesse, siis võib öelda, et naiste puhul on vereringeelundite haigustesse suremus languses, kuid meeste puhul tõusmas. Eestis keskmiselt on vereringeelundite haigustesse suremus languses nii meeste kui ka naiste hulgas. Kusjuures Euroopas on olukord vastupidine: mehed surevad vereringeelundite haigustesse sagedamini kui naised. Samas Euroopas on üldjuhul meeste ja naiste eluiga võrdsem. Oluline märksõna Saare maakonnas on arsti juures kontrollis mittekäimine, eriti meeste puhul. Hea oleks, kui tervisekontroll oleks elu normaalne osa ning vajadusel saaks ka arst või pereõde välja tuua võimalikke potentsiaalseid probleeme. Üldjuhul on risk haigestuda mõnda südame- ja veresoonkonnahaigusesse korrelatsioonis vanuse tõusuga, kuid eriti suureneb risk peale 50 eluaastat[8]. Sageli väheneb vanusega ka liikumisharjumus ja see omakorda suurendab haigusriski. Seega tasub mõõdukas liikumine säilitada igas vanuses. Lisaks tuleks haigestumise riski vähendamiseks varakult pöörata tähelepanu laste tervislike liikumis- ja toitumisharjumuste tekkele. Ligi 80% südame- ja veresoonkonnahaigustest tulenevaid riske on võimalik vähendada eluviisi tervislikumaks muutmisega. Haigestumise põhjustatud suremuse ennetamiseks saab väga palju ära teha igaüks ise, aga ka ühiskond tervikuna.[9]

Suurimad riskitegurid on kõrge vererõhk, madal füüsiline aktiivsus, suitsetamine, ülekaal, diabeet, tasakaalustamata toitumine (liigne sool, liigne magus, liigne alkohol), vere kolesterooli halb tasakaal, liigne stress.[10] Kuna suremus vereringeelundite haigustesse on Eestis ja ka Saare maakonnas tõsine probleem, tuleb sellega järjepidevalt tegeleda ning panna rõhku ennetustegevustele. Üheks heaks meetmeks, mida kasutavad mitmed Saare maakonna koolid, on värskete puu- ja köögiviljade tasuta kättesaadavus. Selline võimalus vähendab kahjulike "snäkkide" söömist, kuna koolist saab juba tasuta värsket vahepala. Lisaks oleks oluline suurendada koostööd kohalike perearstikeskustega. Koostöö võimaldaks saada kohalikust olukorrast veel täpsemat ülevaadet. Paraku on see probleem, sest üldjuhul on perearstid/pereõed väga hõivatud.

7) Tervise Arengu Instituut. (2021). Vereringeelundite haigused olid poolte surmade põhjuseks. https://tai.ee/et/uudised/vereringeelundite-haigused-olid-poolte-surmade-pohjuseks (12.07.2022).

8) Rodgers J. L., Jones, J., Bolleddu, S. I., Vanthenapalli, S., Rodgers, L. E., Shah, K., Karia, K., Siva K. Panguluri, S. K. (2019). Cardiovascular Risks Associated with Gender and Aging. Journal of Cardiovaskular Development and Disease, 6(2): 19. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6616540/ (11.07.2022).

9) Rippe, J. M. (2018). Lifestyle Strategies for Risk Factor Reduction, Prevention, and Treatment of Cardiovascular Disease. Sage Journals, 13(2). https://doi.org/10.1177/1559827618812395 (11.07.2022).

10) Frančula-Zaninović, S., Nola, I.A. Management of Measurable Variable Cardiovascular Disease' Risk Factors. Current Cardiology Reviews, 14(3), 153–163. https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6131408/ (11.07.2022).

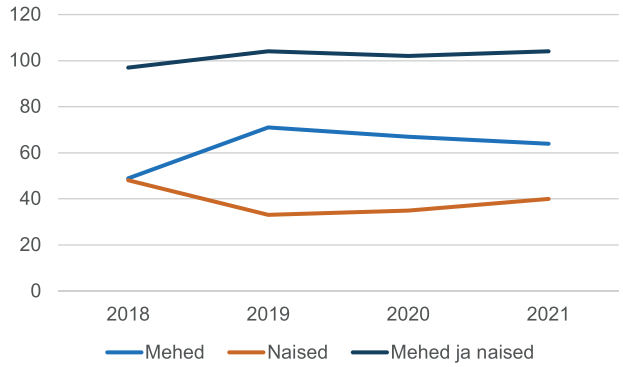

Joonis 8. Suremus pahaloomulistesse kasvajatesse Saare maakonnas. Allikas: Surma põhjuste register

Saare maakonna elanike suremus pahaloomulistesse kasvajatesse on meeste seas kõrgem. 2021. aastal suri Saare maakonnas pahaloomulistesse kasvajatesse 104 inimest: 64 meest ja 40 naist (Joonis 8). Samal aastal suri Eestis pahaloomulistesse kasvajatesse kokku 3688 inimest, millest Saare maakond moodustab 2,82%. Lisaks ületab Saare maakonna meeste surmade osakaal ka Eesti keskmist meeste surmade osakaalu. Samas Saare maakonna naised surevad võrreldes Eesti keskmisega harvem pahaloomulistesse kasvajatesse. Lisaks näitab trendijoon Saare maakonna naiste pahaloomulistesse kasvajatesse suremuse stabiilset langust. Ennetustöö mõttes on oluline teha rohkem koostööd perearstikeskustega ja teiste ühingutega, nagu Saaremaa Vähiühing jt. Oluline on kaardistada, millistesse kasvajatesse peamiselt surrakse ning analüüsida, millised tegurid võisid olla suurimaks mõjutaks, näiteks eluviisid, suitsemine või ümbritsev elukeskkond. Kuigi Saare maakonnas elavad mehed surevad pahaloomulistesse kasvajatesse rohkem kui naised, siis võib välja tuua, et nii mehed kui ka naised osalevad pigem väga vähe sõeluuringutel. Sõeluuringutel osalemise protsent on aastate jooksul küll kasvanud, kuid oluline on ennetus- ja teavitustööga järjepidevalt jätkata, et aktiivsus veelgi suureneks.

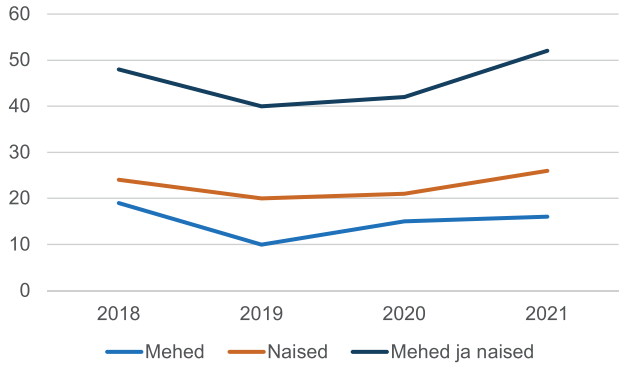

Joonis 9. Suremus õnnetusjuhtumite, mürgistuste ja traumade tagajärjel Saare maakonnas. Allikas: Surma põhjuste register

Välispõhjuste alla kuuluvad surmapõhjustena eri tüüpi õnnetusjuhtumid, mürgistused ja traumad. Saare maakonnas moodustab suremus välispõhjuste tõttu 5,1% kõigist surmadest ning viimase nelja aastaga on näitaja olnud langevas tendentsis (Joonis 9). Nii Eestis keskmiselt kui ka Saare maakonnas on siinkohal meeste surmade osakaal naistest suurem. Alkoholist põhjustatud suremus on paraku tõusvas trendis ning see moodustab kogu surmade osakaalust 3%. Alkoholiga seotud ennetustööd vajavad enim mehed. Välispõhjustesse suremust on võimalik mõjutada läbi järjepideva ennetustöö. Tegeleda tuleb liiklusohutuse, veeohutuse, tuleohutuse, tööohutuse, turvavarustuse kasutamise vajalikkuse teadvustamise ja teiste valdkondadega. Fookus tuleb seada alkoholi tarvitamise vähendamisele, sest alkohol ja õnnetused käivad sageli kokku. Välispõhjusteks loetakse ka mürgistused. Mürgistusi võivad tekitada nii alkohol, ravimid, kemikaalid kui ka looduses kasvavad taimed ja seened. Oluline on meeles pidada, et tegeleda tuleb kõigi sihtgruppidega: lapsed ja noorukid, tööealised, kuid kindlasti ka eakad.

Tabel 2. Uppumised Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020	2021
Uppumised	5	1	2	2

Allikas: Päästeamet

2018. aastal juhtus Eestis kokku 249 veeõnnetust, milles suri 43 inimest ja see teeb 3,26 uppunut 100 000 elaniku kohta. Tuues näiteks naaberriigi Soome, siis samal aastal oli seal uppunuid 1,71 100 000 elaniku kohta.[11] 2019. aastal juhtus Eestis kokku 168 veeõnnetust. Samal aastal suri uppumise tagajärjel taasiseseisvumisaja jooksul kõige vähem inimesi, s.o 35 inimest ja 80% neist hukkus siseveekogudes.[12] 2020. aasta oli taasiseseisvunud Eestis veeõnnetuste koguarvult see-eest rängim, sest juhtus 341 veeõnnetust, milles hukkus uppumise tagajärjel 58 inimest. 2020. aastal hukkus kolm korda rohkem eakaid kui 2019. aastal.[13] 2021. aastal juhtus 293 veeõnnetust ning uppumise tagajärjel hukkus 60 inimest, mis on taasiseseivunud Eestis suurim uppumise tagajärjel hukkunute arv[14]. Saare maakonnas uppus 2020. aastal ja 2021. aastal kaks inimest ning uppumiste arv on võrreldes 2018. aastaga olnud Saare maakonnas languses (Tabel 2) Peamiselt juhtub uppumisega lõppev õnnetus järgnevate tegevuste käigus: paadisõit, kalastamine, suplemine, kukkumine ja jäärajasõit. Uppumiskohtadeks on oja, tiik, kraav, jõgi, järv, meri, kaev, bassein või vann. Statistika andmetel upub igal aastal rohkem mehi kui naisi ning igal aastal on üle poole uppunutest eakad. Samuti on üle poole uppunutest alkoholijoobes ning keskmine joove on 2,58‰ ja kõrgeim joove 5,66‰. Alkoholi tarbinud uppujate arv on aasta-aastalt suurenenud. Kõige rohkem uppumisi tuleb ette suvekuudel või talvel. 2020. aasta andmetel oli 25 uppujal terviserike[15] 2021. aasta andmetel

11) Oidersalu, E. (2018). Päästeameti statistika: uppunud 2018.aastal. https://www.rescue.ee/files/2018-vo-hukkunud-a4.pdf (14.07.2022).

12) Päästeamet. (2019). Veeõnnetuses hukkunud 2019. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-03/2019-vo-hukkunud-a4.pdf (14.07.2022).

13) Päästeamet. (2020). Veeõnnetuses hukkunud 2020. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-03/2020-vo-hukkunud-a4.pdf (14.07.2022).

14) Päästeamet. (2021). Veeõnnetuses hukkunud 2021. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-03/luehikokkuvoteuppunud2021.pdf?ddc30499a6 (14.07.2022).

15) Päästeamet. (2020). Veeõnnetuses hukkunud 2020. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-03/2020-vo-hukkunud-a4.pdf (14.07.2022).

veesõidukiga veekogul olnud ja uppunud 12-st isikust kandis päästevesti vaid viis[16]. Selline statistika toob selgelt välja ennetustöö olulisuse.

Tabel 3. Tulekahjus hukkunud Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020	2021
Tulekahjus hukkunud	2	3	1	1

Allikas: Päästeamet

Saare maakonnas oli aastal 2018 registreeritud tulekahjusid kokku 28 ning tulekahju tagajärjel hukkunuid kaks[17]. Aastal 2019 oli tulekahjude arv kasvutrendis ning neid registreeriti kokku 18, tulekahjus hukkunuid oli kolm[18]. 2020. aastal oli tulekahjude arv jätkuvalt kasvutrendis ning registreeriti kokku 25 tulekahju ja hukkus üks inimene[19]. 2021. aastal toimus Saare maakonnas 20 registreeritud tulekahju ja hukkus üks inimene[20]. (Tabel 3) Kui võrrelda Saare maakonna hukkunute arvu Eesti keskmisega, siis Saare maakonnas on tulekahjus hukkunute arv olnud väiksem, keskmiselt 1,6%. Aastatel 2018–2021 olid Saare maakonnas tulekahju põhjustajaks peamiselt kütteseadmed, lahtise tule kasutamine ning elektriseadmete rike. 2018. aastal toimus Eestis kokku 5222 tulekahju, millest 45 tulekahjus hukkus 50 inimest, ning 56% hukkus maapiirkondades, kus elab 31% Eesti rahvastikust[21]. 2019. aastal toimus 4598 tulekahju, millest 37 olid hukkunuga tulekahjud ja kokku hukkus neis 43 inimest[22]. 2020. aastal oli taasiseseisvunud Eestis väikseim arv nii tulekahjusid kui ka tulekahjudes hukkunuid. 2020. aastal hukkus tulekahjudes 36 inimest.[23] 2021. aasta andmetel hukkus tulekahjudes 39 inimest. Eesti keskmine tulekahjus hukkunu on 2021. aasta andmetel 66-aastane. 72% tõenäosusega on hukkunu meessoost, 59% juhtudest joobes või joobetunnustega, 68% juhul pensionär ja 26% tõenäosusega vaimse või füüsilise puudega. Toimiv suitsuandur oli 2021. aastal olemas vaid 22% Eesti elanikkonna kodudest, kus hukkunuga tulekahju aset leidis.[24] 2020. aastal oli toimiv suitsuandur olemas 28% juhtudest[25]. Oluline on jätkata kodukülastustega, et omada ülevaadet Saare maakonnas elavate inimeste kodukeskkonnast ja sellest, millised on inimeste tuleohutusalased teadmised. Jätkata tuleb noortele suunatud tuleohutuskoolitustega ning suunata rohkem koolitusi ka täiskasvanutele ja eakatele. Eestis on kokku 72 riiklikku päästekomandot ja 117 vabatahtlikku päästekomandot. Saare maakonnas on kolm riiklikku päästekomandot: Kuressaare, Orissaare ja Ruhnu päästekomando. Saare maakonnas tegutseb 14 vabatahtlikku päästekomandot: Torgu, Abruka, Salme, Karala, Vilsandi, Pihtla, Mustjala, Valjala, Leisi, Tagavere, Kõrkvere, Muhu, Kesselaiu ja Ruhnu.[26]

Tabel 4. Suremus alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	Alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustest tingitud suremus, mehed ja naised kokku	Alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustest tingitud suremus, mehed	Alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustest tingitud suremus, naised
2018	13	12	1
2019	12	11	1
2020	13	13	0
2021	20	14	6

Allikas: Statistikaamet

Saare maakonnas on suremus alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse kasvamas. 2018. aastal suri alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse 13, 2019. aastal 12 ning 2020. aastal 13 inimest. Igal aastal on olnud meeste suremuse osakaal alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse valdav. Saare maakonnas suri alkoholi tarvitamisest põhjustatud haiguste tagajärjel 2021. aastal kokku 20 inimest, neist 14 olid mehed ja kuus naised ning see on viimase nelja aasta kõrgeim näitaja. Saare maakonna kõigist surmadest (Tabel 4). 2021. aastal moodustas suremus alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse 4,03%. 2021. aastal moodustas alkoholi tarvitamisest põhjustatud haigustesse suremus Eestis kõigist surmadest 2,66%. Alkoholist tingitud surmade osakaal on nii Eestis kui ka Saare maakonnas kasvamas. Meeste seas on alkoholist põhjustatud surmade osakaal oluliselt kõrgem. Näiteks 2020. aastal olid Saare maakonnas otseselt alkoholi tõttu surnutest 100% mehed. Eelnevatel aastatel on olnud ka väike osa naisi. Seega tuleb prioriteediks võtta meeste tervisekäitumine. Kui võrrelda Euroopaga, siis Eesti on paraku alkoholist tingitud suremusega esireas. Lisaks otseselt alkoholist põhjustatud surmadele on alkoholisõltuvus ning pikaajalisest tarvitamisest tekkinud tervisekahjustused tihti peamiseks põhjuseks inimestele töövõimetuse määramisel.

16) Päästeamet. (2021). Veeõnnetuses hukkunud 2021. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-03/luehikokkuvoteuppunud2021.pdf?ddc30499a6 (14.07.2022).
17) Päästeamet. (2018). Tulekahjus hukkunud 2018. aastal. https://www.rescue.ee/et/tulekahjudes-hukkunud (18.07.2022).
18) Päästeamet. (2019). Tulekahjus hukkunud 2019. aastal. https://www.rescue.ee/files/2021-03/2019-tulekahjud-a4.pdf (18.07.2022).
19) Päästeamet. (2020). Tulekahjus hukkunud 2020. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-04/tulekahjud2020-a4.pdf (18.07.2022).
20) Päästeamet. (2021). Tulekahjus hukkunud 2021. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-04/tulekahjud-2021-a4.pdf?fbf4bf00c8 (18.07.2022).
21) Päästeamet. (2018). Tulekahjus hukkunud 2018. aastal. https://www.rescue.ee/et/tulekahjudes-hukkunud (18.07.2022).
22) Päästeamet. (2019). Tulekahjus hukkunud 2019. aastal. https://www.rescue.ee/files/2021-03/2019-tulekahjud-a4.pdf (18.07.2022).
23) Päästeamet. (2020). Tulekahjus hukkunud 2020. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-04/tulekahjud2020-a4.pdf (18.07.2022).
24) Päästeamet. (2021). Tulekahjus hukkunud 2021. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-04/tulekahjud-2021-a4.pdf?fbf4bf00c8 (18.07.2022).
25) Päästeamet. (2020). Tulekahjus hukkunud 2020. aastal. https://www.rescue.ee/files/2022-04/tulekahjud2020-a4.pdf (18.07.2022).
26) Päästeamet. (2022). Päästekomandode kaart. https://www.rescue.ee/et/paeaestekomandode-kaart (18.07.2022).

Alkoholism halvendab inimeste tervist, vähendab oluliselt perede ja kogu ühiskonna sotsiaalset heaolu ning turvatunnet, toob kaasa riskikäitumist ning liigset koormust nii turvalisuse, ohutuse kui ka meditsiinivaldkonnas[27].

Kaudselt võib seostada alkoholist tingitud kahjusid väga erinevates valdkondades: vägivald, õnnetused, riskikäitumine, vaimse tervise häired, töökaotus, südame- ja veresoonkonnahaigused, pahaloomulised kasvajad jne. Alkohol on kergesti kättesaadav nii alaealistele kui ka täiskasvanutele: seda müüakse nii suuremates kui ka väiksemates poodides ja e-kaubanduses. Positiivne on, et Saare maakond on tegelenud ja tegeleb jätkuvalt alkoholi väärkasutamise ennetusega. Saare maakonnas on olemas väga head spetsialistid ja praktikud, kes koostöös Tervise Arengu Instituudiga tegelevad tõenduspõhiste ennetusmeetmetega, et vähendada alkoholist tingitud kahjusid. Toimivad ennetusmeetmed on alkoholi kõrgem hind, raskem kättesaadavus, piirangud müügiaegadele, kaudsed ennetusprogrammid koolides, näiteks VEPA programm (lühend sõnadest veel parem)[28] ja paljud teised meetodid. Ennetus toimib kõige paremini siis, kui seda teha järjepidevalt ja terviklikult[29].

1.6.2. Varajane suremus

Tabel 5. Saare maakonna elanike varajane suremus

SAARE MAAKOND	Varajane suremus, mehed ja naised kokku	Varajane suremus, mehed	Varajane suremus, naised
2018	79	62	17
2019	77	60	17
2020	79	64	15
2021	76	53	23

Allikas: Statistikaamet

Maakonna elanike varajane suremus tähendab seda, et inimene on surnud suhteliselt noorena, s.t veel tööealise ja alla 65 aasta vanusena. Saare maakonnas on varajane elanike suremus tõusutrendis, moodustades kõigist surmadest 2021. aasta seisuga 15,32% (Tabel 5). Kui võrrelda Saare maakonna meeste varajast suremust Eesti keskmise meeste varajase suremusega, siis need on sisuliselt võrdsed: Saare maakonnas 31,9% ja Eestis keskmiselt 32%. Samas Saare maakonna naised on Eesti keskmisega võrreldes paremas seisus. Saare maakonna naistel on varajane suremus languses ja moodustab kõigist naiste surmadest 8%. Eestis keskmiselt on see osakaal naistel tõusuteel, olles 11,5%. Selline vahe on märkimisväärne ning näitab tugevat vajadust kaardistada peamised põhjused ja nendega tegeleda. Varajase suremuse peamised põhjused on vereringeelundite haigused, pahaloomulised kasvajad, õnnetusjuhtumid, traumad ja alkohol.

1.7. Loomulik iive

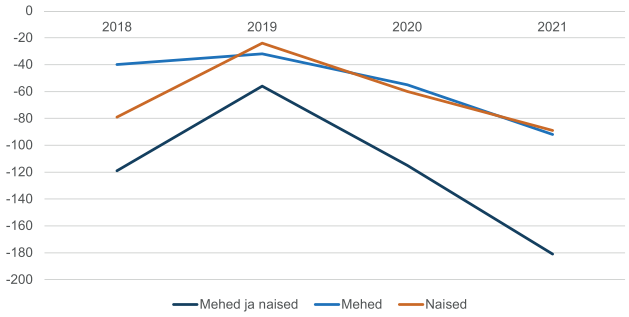

Joonis 10. Loomulik iive Saare maakonnas.
Allikas: Statistikaamet

Loomuliku iibe kordaja on kolme aasta jooksul olnud muutuv, olles 2018. aastal -2,8, tõusnud 2019. aastal -0,7 peale ja langedes 2020. aastal -2,7-le. Võrreldes Eesti keskmisega oli loomuliku iibe kordaja 2018. aastal Saare maakonnas märkimisväärselt madalam, 2019. aastal oli Eesti keskmise loomuliku iibe kordaja madalam kui Saare maakonnal, 2020. aastal oli Saare maakonna loomuliku iibe kordaja madalam kui Eesti keskmine. Kokkuvõtlikult on 2020. aasta seisuga Saare maakonna loomuliku iibe kordaja halvenemas. Keskmise eluea tõusu ning sündide väiksema arvuga kaasneb ühiskonna vananemine. Saare maakonnas on 2011. aastaga võrreldes 2021. aasta rahvaloendusega suurenenud vanemate kui 65-aastaste elanike hulk 608 inimese ehk 9,4% võrra, samal ajal kui tööealisi on jäänud 769 inimese ehk 4% võrra vähemaks (Joonis 10). Ülalpidamiskoormuse leevendamisel on kõige olulisem tagada vanemaealistele töötamisvõimalus nii kaua, kui nad seda soovivad, ning soodustada aktiivset eluviisi.

Rahvastikuprognoosi kohaselt Saare maakonna loomuliku iibe näitaja tõenäoliselt jätkuvalt halveneb sünnitusealiste naiste vähesuse ning rahvastiku vananemise tõttu[30].

1.8. Oodatav eluiga

Tabel 6. Saare maakonna elanike oodatav eluiga

SAARE MAAKOND	Oodatav eluiga, mehed ja naised kokku	Oodatav eluiga, mehed	Oodatav eluiga, naised
2018	77,68	73,41	82,05
2019	77,92	73,70	82,23
2020	78,84	74,57	83,33

Allikas: Tervise Arengu Instituut

27) World Health Organization. (2019). Status report on alcohol consumption, harm and policy responses in 30 European countries 2019. https://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0019/411418/Alcohol-consumption-harmpolicy-responses-30-European-countries-2019.pdf (18.07.2022).

28) https://www.vepa.ee/

29) Tervise Arengu Instituut. Võimalused alkoholipoliitika kujundamiseks kohalikul tasandil.https://intra.tai.ee/images/prints/documents/160855371716_Voimalused_alkoholipoliitika_kujundamiseks_veeb.pdf (19.07.2022).

30) Tammur, A. (2022). Saaremaa rahvastik ja rahvastikuprognoos 2022–2052.

Maakonna elanike oodatav eluiga on tõusutrendis nii naistel kui ka meestel. Elanike eluea tõusu võib lugeda positiivseks trendiks, kuid sama oluline on, et eluea pikenemisega saaksime juurde ka tervelt elatud aastaid. Eluea pikenemisega seoses on vaja kindlasti tegeleda rohkem eakatega seotud teemadega. Keskmine oodatav eluiga sünnimomendil Saare maakonnas on meestel 2020. aasta andmetel 74,57 ning naistel 83,33 eluaastat, mis võrreldes Eesti keskmisega (meestel 74,36 ja naistel 82,77) on veidi kõrgem. (Tabel 6)

1.9. Tervena elatav eluiga

Tabel 7. Saare maakonna elanike tervena elatav eluiga

SAARE MAAKOND	Tervena elada jäänud aastad, mehed ja naised kokku	Tervena elada jäänud aastad, mehed	Tervena elada jäänud aastad, naised
2018	58,52	58,85	57,62
2019	57,67	56,69	58,57
2020	58,09	55,00	61,66

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Tervena elatava eluea mõiste tähendab seda, et teatud vanuseni elab inimene suuremalt jaolt oma igapäevast elu ilma mõne kroonilise tervisehäire poolt põhjustatud tegevuspiiranguta. Tervena elatud aastad meeste puhul on Saare maakonnas 2020. aasta andmetel 55,00 aastat ja naistel 61,66 aastat (Tabel 7). Eestis keskmiselt on tervena elatud aastaid meestel 54,74 ja naistel 58,50, seega on Saare maakonna elanikkonna tervena elatud aastate arv suurem kui Eestis keskmiselt. Siiski on tervena elada jäänud aastate arv meeste seas languses ning iga aastaga väheneb meeste tervena elada jäänud aastate arv nii Saare maakonnas kui ka Eestis üldiselt. 2018. aastal oli Saare maakonnas meestel tervena elada jäänud aastaid 58,85, 2019. aastal 56,69 ja 2020. aastal 55,00 aastat. Naiste tervena elada jäänud aastate arv on nii Saare maakonnas kui ka Eestis üldiselt tõusmas: 2018. aastal oli Saare maakonnas naistel tervena elada jäänud aastaid 57,62, 2019. aastal 58,57 ning 2020. aastal 61,66 aastat.

Üle tasub vaadata peamised võimalikud eakate ohuallikad erinevates keskkondades, et ennetada vigastusi, mis võivad põhjustada tõsist hooldusvajadust. Lisaks tasuks arvesse võtta teatud haiguste osakaalu tõusu, nagu dementsus ning nendest haigustest põhjustatud võimalikke tagajärgi. Kuna rahvastik vananeb tervikuna nii Eestis kui ka mujal Euroopas, siis kindlasti tuleb omakorda tähelepanu pöörata sellele, et vanuse tõusuga jätkaksid tõusu ka tervena elatud aastad. Tervena elatud aastad võimaldavad rohkem panustada nii isiklikku heaollu kui ka olla kasulik aktiivses tööelus. Oluline on aegsasti mõelda ka sellele, kuidas tervetel eakatel töötamist võimaldada ja seda praktikat edendada.

Kui vaadelda Euroopa Liidu üldist taset, siis naiste tervena elatud eluaastaid on keskmiselt 65,1 ja meestel 64,2. Selgelt tuleb välja, et meeste ja naiste erinevus on oluliselt väiksem kui Eestis. Euroopas on selle näitaja poolest rootslased: 2019. aasta seisuga elavad Rootsi mehed tervena lausa 73,8 aastat ehk 18,8 aastat kauem kui Saare maakonna mehed. Rootsi naised elavad tervena 72,7 aastat. Seega tuleb siin selgelt välja, et Saare maakonnaski saaks see näitaja olla palju parem. Kindlasti tasuks pöörata tähelepanu sellele, mis täpselt põhjustab Saare maakonna meeste tervena elatava eluea langust. Põhjused võivad olla erinevad, kuid selge on, et üldiselt on Eesti mehed riskialtimad ja töötavad ka tervisele ohtlikel töökohtadel, samuti on küsimus tööohutuses. Lisaks on oluline faktor ebatervislik eluviis, nagu alkoholi liigtarbimine, suitsetamine, tasakaalustamata toitumine ja vähene füüsiline aktiivsus. Kaudseks põhjuseks saab tuua ka naiste ja meeste haridustaseme erinevused. Mida haritum on inimene, seda tervislikumaid valikuid ta teeb. Eestis ongi just kõrgharitud naiste osakaal meestest suurem ja veelgi suurenev. Vähemalt osaliselt saab põhjuseks pidada nõukogudeaegseid elamis- ja töötingimusi, sest selleaegsed põlvkonnad töötasid sageli tervistkahjustavates tingimustes ning see asjaolu vähendab ka nende tervena elatud eluiga.

Praegu on nii Eestis tervikuna kui ka Saare maakonnas peamisteks tervena elatud aastate vähendajateks südame- ja veresoonkonnahaigused, kasvajad ja erinevad õnnetusjuhtumid. Selleks, et praegused põlvkonnad saaksid tervena elatud eluaastaid juurde, tuleb jõudsalt tegeleda just nende kolme probleemi ennetusega. Tegelema peab liikumis- ja toitumisharjumuste tervislikumaks muutmisega. Tervise Arengu Instituut tegeleb tõenduspõhiste meetodite ja juhenditega, mille abil saab iga vanusegrupp parimaid praktilisi soovitusi ja nõuandeid. Lisaks teabele on oluline, et sellesse teemasse suhtuksid tõsiselt kõik sektorid, kuna suurim mõju on saavutatav just siis, kui ühise eesmärgi nimel toimib terviklik koostöö. Näiteks saavad koostöö osapoolteks olla toiduainetööstused, väiketootjad, kauplused, koolid, lasteaiad ja paljud teised. Tervena elatud eluaastad lisavad elule oluliselt parema kvaliteedi. Saare maakonna elanikud annavad oma tervisele pisut kõrgema hinnangu kui eestlased keskmiselt, lisaks on trendijoon tõusvas suunas. See on positiivne, kuna need, kes annavad oma tervisele hea hinnangu, on rõõmsamad ja elavad kauem.

1.10. Haridustase

Saare maakonnas on kokku 39 haridusasutust. Neist Muhu vallas üks põhikool (1.–9. klass) ja üks lasteaed, Ruhnus üks põhikool (1.–9. klass). Saaremaa vallas on 36 haridusasutust: põhikoole (1.–9. klass) 12, lasteaed-põhikoole (lasteaed ja kool ühe juhtimise all) kuus, gümnaasiume kolm, koolieelseid lasteasutusi 22 (kuus lasteaed-põhikooli ning 16 lasteaeda, sh kaks eralasteaeda ja kaks eralastehoidu). Riigi omandis olevas Saaremaa Gümnaasiumis toimub õpe ainult gümnaasiumiastmes, Kuressaare Täiskasvanute Gümnaasiumis toimub õpe (mittestatsionaarne õpe) 8.–12. klassis ja Orissaare Gümnaasiumis 1.–12. klassis. Saare maakonnas on võimalik omandada ka kutseharidust Kuressaare Ametikoolis. Lisaks on võimalik omandada ka kõrgharidust TalTech Kuressaare Kolledžis.

Haridus on oluline tervisemõjur, mis mõjutab ühiskonna elu tugevalt. Madalam haridustase viib sagedamini riskikäitumiseni, mis omakorda võib viia lihtsama või tervise seisukohast riskiohtlikuma töö tegemiseni või töö puudumiseni, tekitades koormust rahaliste toetuste jaotamisel. Madal haridustase

piirab võimalusi tööturul. Rohkem raha kulub indiviidide igapäevaelu abistamiseks ning vähem jagub heaolu edendavatesse investeeringutesse. Saare maakonnas on Eesti keskmisega võrreldes suurem protsent madala haridustasemega inimesi. Madala haridustasemega inimeste hulk ei ole Saare maakonnas kolme viimase aasta lõikes oluliselt muutunud, jäädes 25,26% juurde. Samas on võrreldes Eesti keskmisega mõnevõrra rohkem keskmise haridustasemega inimesi ja see näitaja püsib kolme viimase aasta lõikes 47,71% juures. Probleemiks on aga kolmanda taseme haridusele ehk kvalifitseeritud tööjõule suunatud pakkumiste vähesus ja samaaegne spetsialistide kõrgem palgaootus, mis ületab Saare maakonna ettevõtjate võimalused. Naiste osas on olukord pigem stabiilne, kuid kolmanda taseme haridusega meeste osas toimub maakonnast väljavool. Kvalifitseeritud tööjõule suunatud pakkumisi on vähe, lisaks on spetsialistidel kõrgem palgaootus, seega otsitakse töökoht väljaspool Saare maakonda[31].

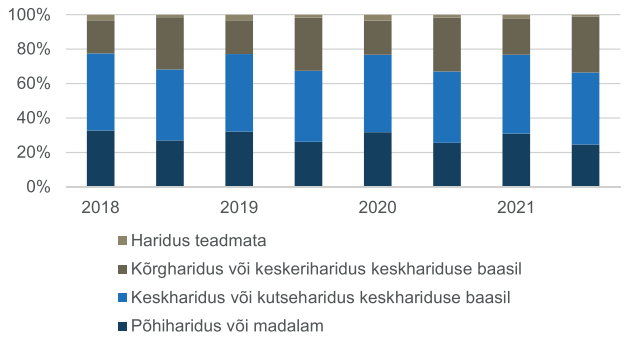

Joonis 11. Vähemalt 15-aastaste Saare maakonna elanike jaotus haridustaseme järgi 2018–2021. Allikas: Statistikaamet

Kõige rohkem on Saare maakonna elanike seas keskhariduse või keskhariduse baasil kutseharidusega inimesi. 2021. aastal oli keskhariduse või keskhariduse baasil kutseharidusega inimesi Saare maakonnas kokku 12 315. Kõige vähem on kõrghariduse või keskhariduse baasil keskharidusega inimesi. 2021. aastal oli neid kokku 7557. Saare maakonnas on kõrghariduse või keskhariduse baasil keskeriharidusega naisi rohkem kui mehi. 2021. aastal oli kõrghariduse või keskhariduse baasil keskeriharidusega naisi Saare maakonnas 4685 ja mehi 2872. Põhihariduse või madalama haridusega mehi on Saare maakonnas rohkem kui naisi. 2021. aastal oli põhihariduse või madalama haridusega mehi Saare maakonnas 4290, naisi 3552 (Joonis 11).

1.10.1. Õpilaste arv üldharidusasutustes

Tabel 8. Saare maakonna õpilaste arv üldhariduses kokku

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020	2021
Poisid ja tüdrukud	3360	3434	3460	3480
Poisid	1710	1765	1755	1771
Tüdrukud	1650	1669	1705	1709

Allikas: Statistikaamet

Tabel 9. Saaremaa valla õpilaste arv üldharidusasutustes

Õpilaste arv üldharidusasutustes Saaremaa valla sissekirjutusega	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	980	955	939	933
II kooliaste	929	960	966	995
III kooliaste	824	892	941	949
Kokku	2733	2807	2846	2877

Allikas: Saaremaa vallavalitsus

Tabel 10. Õpilaste arv Saaremaa valla territooriumil asuvates üldharidusasutustes

Õpilaste arv üldharidusasutustes Saaremaa valla sissekirjutuseta	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	982	961	944	912
II kooliaste	935	936	929	992
III kooliaste	824	895	945	947
Kokku	2741	2792	2818	2851

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus

Tabel 11. Muhu valla õpilaste arv üldharidusasutustes

Õpilaste arv üldharidusasutustes Muhu valla sissekirjutusega	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	42	43	40	44
II kooliaste	31	30	45	43
III kooliaste	32	37	32	38
Kokku	105	110	117	125

Allikas: Muhu Vallavalitsus

Tabel 12. Õpilaste arv Muhu valla territooriumil asuvates üldharidusasutustes

Õpilaste arv üldharidusasutustes Muhu valla sissekirjutuseta	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	40	40	37	41
II kooliaste	28	28	43	39
III kooliaste	28	32	29	34
Kokku	96	100	109	114

Allikas: Muhu Vallavalitsus

Tabel 13. Ruhnu valla õpilaste arv üldharidusasutustes

31) Saare maakonna arengustrateegia 2022–2035, lk 13.

Õpilaste arv üld-haridusasutustes Ruhnu valla sissekirjutusega	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	0	0	3	1
II kooliaste	5	3	3	4
III kooliaste	4	6	6	4
Kokku	9	9	12	9

Allikas: Ruhnu Vallavalitsus

Tabel 14. Õpilaste arv Ruhnu valla territooriumil asuvates üldharidusasutustes

Õpilaste arv üld-haridusasutustes Ruhnu valla sissekirjutuseta	2018	2019	2020	2021
I kooliaste	0	0	3	1
II kooliaste	5	3	3	1
III kooliaste	4	6	6	4
Kokku	9	9	12	6

Allikas: Ruhnu Vallavalitsus

Eesti Hariduse Infosüsteemi 2021. aasta andmetel ei täida koolikohustust 12 registrijärgselt Saare maakonnas elavat last. Kohalike omavalitsuste andmetel elavad kõik nimetatud lapsed Eestist väljaspool.

Tabel 15. Õpingute katkestajad ja klassikordajad Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020
Õpilased kokku	3619	3656	3707
Õpingute katkestajad	72	82	60
Klassikordajad	75	67	65

Allikas: Statistikaamet

Õpilaste arv, kes õpingud katkestavad või klassi kordama jäävad, on Saare maakonnas aastate jooksul vähenenud, moodustades 2020. aastal kõigist õpilastest 3,37% (Tabel 15).

1.10.2. Kutsehariduses osalevate õppijate arv

Tabel 16. Õpilaste arv kutsehariduses Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020	2021
Õppeasutused	1	1	1	1
Kutsehariduse õpilased	684	761	795	832

Allikas: Statistikaamet

Haridusseaduse järgi on kutseharidus teatud erialal töötamiseks, teatud kutse saamiseks, teatud ametikohale kandideerimiseks või selle säilitamiseks vajalike teadmiste, oskuste, vilumuste, väärtuste ja käitumisnormide süsteem, mille omandamine ja täiendamine loob eeldused tulemusrikkaks professionaalseks tegevuseks. Saare maakonnas on nelja viimase aasta lõikes kutseharidust omandavate noorte osakaal tõusnud 5% (Tabel 16) ning põhikoolijärgselt üldkeskharidust omandavate õpilaste osakaal on kolme aasta jooksul olnud langustrendis. Põhjus võib olla selles, et noored teavad põhikooli lõpuks järjest paremini oma erialast valikut ning on leidnud võimaluse soovitud eriala kutsekoolis õppida. Samas võib mõningane langus üldhariduskoolides olla tingitud sellest, et noor soovib asuda õppima erialase kallakuga üldhariduskooli väljaspool Saare maakonda. Statistiliste näitajate puhul on näha, et peale põhikooli lõpetamist jätkavad noored kooliteed kas üldhariduskoolis või kutsehariduskoolis – noori, kes peale põhikooli edasi õppima ei asu, Saare maakonnas ei ole.

1.10.3. Alushariduses ja lastehoius osalevad lapsed

Tabel 17. Laste arv alusharidusasutustes ja lastehoidudes Saare maakonna sissekirjutusega

Laste arv alusharidusasutustes ja lastehoidudes Saare maakonna sissekirjutusega	2018	2019	2020	2021
Kokku	1513	1516	1506	1534

Allikas: Saaremaa, Muhu ja Ruhnu Vallavalitsus

Tabel 18. Laste arv alusharidusasutustes ja lastehoidudes Saare maakonna sissekirjutuseta

Laste arv alusharidusasutustes ja lastehoidudes Saare maakonna sissekirjutuseta	2018	2019	2020	2021
Kokku	1534	1528	1507	1584

Allikas: Saaremaa, Muhu ja Ruhnu Vallavalitsus

Alushariduses osalevate laste osakaal on püsinud aasta-aastalt suurte muutusteta (Tabel 18). Laste stabiilne sündimus on hoidnud teenuse pakkumise ja nõudluse suhte ühtlasena ehk tekkinud ei ole olukorda, kus lapsi oleks teenuse võimaldamise vaatest liiga palju. Samas on Saaremaal siiski piirkonniti tekkinud lasteaiakohtade puudus ning plaanitakse lasteaiahoonete juurdeehitusi. Lasteaiakohtade piirkondliku defitsiidi tekkides on Saaremaa Vallavalitsus paindlikult reageerinud, loonud kohti juurde (sh eralasteaedades) ja motiveerinud töötajaid rühmade arvu suurendamise suunas, kuid lühikese perioodi kestel võib sellegipoolest esineda ooteaegu. Saaremaal analüüsib vallavalitsuse alusharidusnõunik alushariduse kättesaadavust jooksvalt kogu aasta jooksul.

Muhu vallas analüüsib alushariduse ja lastehoiuteenuse kättesaadavust lasteaia direktor, võttes aluseks laekuvad avaldused. Lisaks jälgitakse lasteaiakohtade planeerimisel nii

sündimust kui ka rännet. Muhu vallas on kõigile lastele lasteaiakoht tagatud. Muhu Vallavalitsus näeb mõnevõrra vajadust ühe lisarühma avamiseks – hetkel on rühmasid kokku neli, neist kolm on aiarühmad ning üks sõimerühm.

Ruhnus lasteaeda ei ole ning lasteaiaealised lapsed on vanemate või vanavanematega kuni koolieani kodus.

Saaremaa vallas on lasteaed kõigis piirkondades peale Torgu. Kõigile vähemalt 3-aastastele lastele on koht olemas, probleeme esineb sõimekohtade pakkumisel. Saaremaa maapiirkondadest on lasteaiakohtadest puudus Orissaares, Valjalas ja Lümandas. Lisakohtade pakkumiseks tehakse koostööd eralasteaedade ja -hoidudega ning vald on seal teenuse osutamist kaasfinantseerinud.

Saaremaa vallas saab lapsevanem, kelle perest käib lasteaias kaks või enam last, osalustasu soodustust. Pere teise lapse eest saab vanem 50% soodustust, kolmanda ja järgneva lapse eest 100% soodustust. Selleks peavad vähemalt üks lapsevanem ja tema lapsed elama rahvastikuregistri andmetel Saaremaa vallas samal aadressil. Lisaks rakendatakse juhtumipõhist lasteaiatasust vabastust majanduslikes raskustes peredele. Kõigil lapsevanematel on võimalus taotleda suvekuudeks kohamaksu tasumisest vabastus, kui laps lasteaiakohta ei kasuta. Saaremaa vallas on ligikaudu 160 last, kes alushariduses ega lastehoius ei osale. Mitteosalemise põhjuseks ei ole üldjuhul majanduslik seis, vaid peamiselt lapsevanema soov last veel kodukeskkonnas hoida – kas lapse nooruse tõttu või näiteks põhjusel, et lapsevanem on teise (noorema) lapsega kodune. Põhjuseks võib olla ka lapsevanema soov panna laps kindlasse lasteaeda, kuhu ei ole veel vaba kohta pakkuda, seega ollakse asenduskoha vastuvõtmise asemel lapsega kodus ja soovitud lasteaiakoha ootejärjekorras.

Muhu vallas majanduslikes raskustes peredele seoses alushariduse ja lastehoiu kättesaadavusega soodustusmeetmeid ei rakendata, sest Muhu vallas ei ole seni olnud peresid, kellel jääks teenus rahaliste piirangute tõttu kasutamata. Muhu vallas ei osale alushariduses põhiliselt lapsed, kelle vanem on noorema lapsega nagunii kodune. Üheks põhjuseks võib olla ka see, et tegelikult elatakse väljaspool Saare maakonda, ehkki rahvastikuregistri järgi on elukohaks Muhu.

Saaremaa Vallavalitsus näeb vajadust sõimekohtade juurde loomiseks, et lapsevanemad saaksid naasta tööturule. Muhu Vallavalitsus on valmis suurendama rühmas olevate laste arvu või avama lisarühma, kui nõudlus peaks kasvama. Vajadus on uuendada taristut, et luua lasteaedade lõikes võrdsed võimalused ning tagada lastele parimad võimalikud tingimused.

1.10.4. Laste ja noorte heaolu haridusasutustes

Rahulolu hindamiseks kasutatakse lasteaedades Haridus- ja Noorteameti küsitlusi. Viimati viidi küsitlus läbi 2021. aastal ja küsitleti nii lapsevanemaid kui ka õpetajaid. Saare maakonnast on 18 lasteaeda liitunud kiusamisvastase programmiga KiVa[32]. Lisaks on KiVa programmiga liitunud neli üldharidusasutust. Teadus- ja tõenduspõhise kiusamisvastase programmi KiVA raames toimuvad kiusuennetustunnid, regulaarsed tegevused ja tulemuste analüüsimiseks iga-aastased küsitlused. Kui kiusamist tuleb siiski ette, tegeletakse sellega juhtumipõhiselt ning vajadusel viiakse läbi personaalsed vestlused ja kohtumised.

1.11. Tööturg

Saare maakonnas toetab tööturgu eelkõige ettevõtluse mitmekülgsus ning madalam töötuse määr võrreldes Eesti keskmisega. Võrreldes teiste maakondadega vajaks Saare maakonnas tähelepanu suur palgaerinevus meeste ja naiste vahel ning Eesti keskmisest madalam keskmine brutotulu – need tegurid võivad mõjutada Saare maakonna elanike heaolu, erinevate teenuste tarbimist ja kättesaadavust ning seeläbi elukvaliteeti üldiselt. Saaremaa vallas toetab ettevõtluse arengut ja üldist majanduse kasvu "Saaremaa valla ettevõtluskeskkonna ja innovatsiooni arengukava 2020–2030" elluviimine. Tööturu üldine olukord Saare maakonnas on pigem hea ning olukord on veelgi paranemas.

1.11.1. Registreeritud töötus ja tööhõive

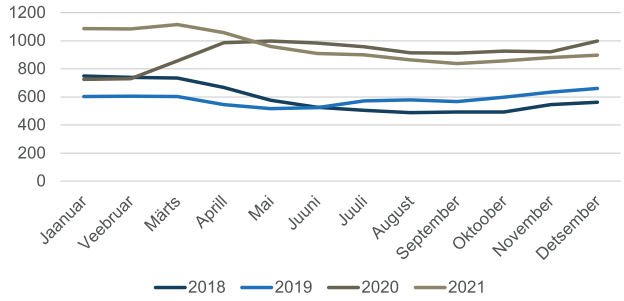

Joonis 12. Registreeritud töötute arv Saare maakonnas.
Allikas: Statistikaamet

Töötuse määr Saare maakonnas on aastatega langenud. 2014.–2016. aastal oli töötuse määr Saare maakonnas 6,8%, aastatel 2018–2019 oli töötuse määr 3%. 2020. aastal tõusis töötuse määr 4%-le, kuid töötuse määr on Saare maakonnas siiski madalam kui Eestis keskmiselt. 2021. aastal tõusis töötuse määr Saare maakonnas 5,8%-le (Eesti keskmine samal aastal 6,8%). Saare maakonnas oli 31.12.2021. a seisuga 895 töötut (Joonis 12). Töötus on üks terviseriskidest, mis on viimase aasta jooksul Saare maakonnas tõusnud. Võrreldes aastatega 2018–2019 ja 2021 oli 2020. aastal töötuid kõige rohkem. Eelkõige tuleneb Saare maakonnas töötuse määra tõus üleriigilisest epidemioloogilisest kriisiolukorrast, mis tõi kaasa erinevaid piiranguid, ning paljud inimesed kaotasid selle tõttu töö. Saare maakonnas on olulisel kohal turism ja tööturu vaatest said epidemioloogilises kriisis enim kannatada just toitlustuse, majutuse ning turismi valdkond.

Saare maakonnas on töötuse ennetamisel olulisel kohal Töötukassa teenused: karjäärinõustamine nii töötutele, töötavatele kui ka tööturul mitteaktiivsetele inimestele, tööturukoolitus nii töötutele kui töötavatele inimestele, karjääriinfo

32) https://eesti.kivaprogram.net/

vahendamine ning tööotsingu töötuba nii töötutele, töötavatele inimestele kui ka noortele. Lisaks pakub Töötukassa teenuseid tööandjatele ning vähenenud töövõimega inimestele, et soodustada vastavalt töökoha pakkumist või leidmist.[33]

1.11.2. Palgatöötajate keskmine brutotulu

Tabel 19. Palgatöötaja kuu keskmine brutotulu Saare maakonnas (eurodes)

SAARE MAAKOND	Mehed ja naised	Mehed	Naised
2018	1 148,63	1 324,05	980,55
2019	1 196,61	1 365,90	1 039,86
2020	1 245,09	1 395,74	1 105,53
2021	1 314,48	1 473,97	1 168,33

Allikas: Statistikaamet

2018. aastal oli Saare maakonnas keskmine brutotulu palgatöötaja kohta meestel 1324,05 eurot, naistel 980,55 eurot ning meestel ja naistel keskmisena kokku 1148,63 eurot. 2019. aastal tõusis keskmine palgatöötaja brutotulu meestel 41,85 eurot, naistel tõusis brutotulu 59,31 eurot ning kokku tõusis meeste ja naiste brutotulu keskmiselt 47,98 euro võrra. 2020. aastal tõusis meeste keskmine brutotulu 1395,74 euroni, naiste keskmine brutotulu ületas 1100 euro piiri ning meeste ja naiste keskmine brutotulu kokku oli 2020. aastal 1245,09 eurot. 2021. aastal tõusis meeste keskmine brutotulu 1473,97 euroni ning naiste keskmine brutotulu oli 1168,33 eurot. (Tabel 19). Samal aastal oli Eesti keskmine brutotulu meestel 1634,94 ja naistel 1326,86 eurot.

Saare maakonna palgatöötajate keskmine brutotulu on aastatega tõusnud, kuid võrreldes Eesti keskmisega on Saare maakonnas palgatöötajate keskmine brutotulu madalam. Võrreldes Eesti keskmisega tingib Saare maakonnas madalama keskmise brutotulu saareline eripära ja seetõttu tööandjatele lisanduvad kulutused, näiteks tooraine ja tööjõu transport. Madal keskmine brutotulu võib mõjutada erinevate teenuste tarbimist ja nende kättesaadavust ning elukvaliteeti üldiselt. Kui võrrelda Saare maakonna tööturgu näiteks Harju maakonnaga, siis on erinevus suur. Saare maakonnas on suhteliselt vähe kvalifikatsiooni nõudvat tööd ning 2017. aasta uuringu andmete põhjal omab 22,3% Saare maakonna rahvastikust kolmanda taseme haridust ehk keskeri- ja tehnikumiharidust ning kõrgharidust – võrreldes Eesti teiste maakondadega on see näitaja üks nõrgemaid, jäädes alla Eesti keskmisele, s.o 39,5%. Lisaks on kolmanda taseme haridusega töötajate osakaal Saare maakonnas pigem langustrendis. Saare maakonna töötute seas on ülekaalus erialase hariduseta ja põhikooli haridusega inimesed.[34] Saare maakonna tööturg ei ole kvalifitseeritud töötajate jaoks piisavalt atraktiivne – seda ilmestab aastaid kestnud ja endiselt jätkuv väljaränne ning väljaspool Saare maakonda ulgutööl käimine. Saare maakonnas töötab väga vähe inimesi valdkondades, mis Harju maakonna näitel pidevalt suurendavad Eesti palgakasvu: näiteks infotehnoloogia, finantssektor ja juhtiv töö. Võrreldes teiste maakondadega töötab Saare maakonnas enim inimesi kõige madalamate palkadega töökohtadel ehk kõige rohkem inimesi töötab majutuse ja toitlustuse sektoris. Näiteks 2018. aasta II kvartalis töötas Saare maakonnas majutuse ja toitlustuse sektoris 12% töötajatest, kuid võrdluseks Pärnu maakonnas 8% ja Lääne maakonnas 6% (teistes maakondades oli see näitaja 2–4%). Saare maakonnas on konkurentsivõimeline töötleva sektori palgatase ning maakonna majanduse käekäik sõltubki suuresti just töötleva tööstuse edukusest ja ekspordimahtudest[35].

1.11.3. Palgaerinevus meeste ja naiste vahel ning tööturu struktuur

Tabel 20. Meeste ja naiste kuu keskmise brutotulu erinevus (eurodes)

SAARE MAAKOND	Palgatöötaja kuu keskmine brutotulu, mehed	Palgatöötaja kuu keskmine brutotulu, naised
2018	1324,05	980,55
2019	1365,90	1039,86
2020	1395,74	1105,53
2021	1473,97	1168,33

Allikas: Statistikaamet

Palgaerinevus on keskmise palga erinevus meeste ja naiste palga vahel. Euroopa Liidu liikmesriikidest on palgaerinevus suurim Eestis. Naised teenivad meestest keskmiselt 22,7% vähem, olenemata haridustasemest, vanusest, töötatud tundide arvust ja töö olemusest.[36] Palgaerinevus on hakanud alates 2019. aastast langema nii kogu Eestis kui ka Saare maakonnas. Saare maakonnas on palgaerinevus aastate jooksul olnud suurem kui Eesti keskmine. Tööealiste meeste osakaal Saare maakonna rahvastikus on suurem kui tööealiste naiste osakaal. 2018. aastal oli Saare maakonnas palgaerinevus 344 eurot, 2019. aastal 326 eurot ning 2020. aastal 289 eurot. 2021. aastal oli palgaerinevus Saare maakonnas 305,64 eurot, mis näitab, et palgaerinevus on hakanud uuesti tõusma (Tabel 20) Teiste maakondadega võrreldes, võib kõrgem palgaerinevus kaasa tuua tööealiste naiste suurema väljarände või väljaspool Saare maakonda ulgutööl käimise. Tingituna tööturu eripärast on Saare maakonna üheks suure palgaeri-

33) Töötukassa. (2022). Tööturuteenused. https://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/tooturuteenused (19.07.2022).

34) Töötukassa. Registreeritud töötud. https://www.tootukassa.ee/content/tootukassast/registreeritudtootud (19.07.2022).

35) Saare Arenduskeskus SA. Saare maakonna ettevõtluskeskkond ja selle arendamisvõimaluste analüüs. https://www.saaremaavald.ee/documents/17113760/31485073/Saare+maakonna+ettev%C3%B5tluskeskkond+ja+selle+arendamisv%C3%B5imaluste+anal%C3%BC%C3%BCs+%282019%29.pdf/67dbdd8a-5f85-463d-a97f-c2317eb81fb4 (20.07.2022).

36) Euroopa Parlament. Sooline palgalõhe: selgitus ja põhjused. https://www.europarl.europa.eu/news/et/headlines/society/20200109STO69925/sooline-palgalohe-selgitus-japohjused (19.07.2022).

nevuse põhjuseks tööjõu paigutumine peamiselt majutus- ja toitlustussektorisse, kus üldiselt on suuremas osakaalus naistööjõud.[37]

1.11.4. Majanduslik aktiivsus

Saare maakonnas on mikroettevõtete arv aastatega kasvanud, väikeettevõtteid on 2020. aastaga 16 võrra vähemaks jäänud, keskettevõtteid on 2020. aastal üks juurde tulnud ning suurettevõtete arv on 2020. aastal ühe võrra langenud. 2021. aastaga on mikroettevõtete arv 30 võrra kasvanud ja nii väikeettevõtteid kui ka suurettevõtteid on võrreldes 2020. aastaga lisandunud üks (Tabel 21). Saare maakonnas on kõige rohkem nii mikro-, väike-, kesk- kui ka suurettevõtteid Saaremaa vallas. Muhu vallas tegutseb küll mikro- ja väikeettevõtteid, kuid mitte kesk- ega suurettevõtteid – 2021. aasta andmetel on Muhus 241 mikroettevõtet ja kuus väikeettevõtet. Ruhnu vallas tegutsevadki vaid mikroettevõtted – 2021. aasta andmetel on neid 18 ja mikroettevõtete arv on alates 2018. aastast Ruhnu vallas igal aastal kasvanud. Eelkõige tuleneb viimastel aastatel nii ettevõtete arvu kahanemine kui ka kasvamine üleriigilisest epidemioloogilisest kriisist ja sellega tekkinud majanduslikust olukorrast. Saare maakonnal ei ole muu Eestiga võrreldes olulist loomulikku majanduslikku eelist. Saarelise eripära tõttu on ettevõtetel kõrgemad transpordikulud ja muud sisendihinnad ning sellest tulenevalt on ka kõrget palka keerulisem maksta.[38]

Saare maakonnas on üha aktiivsem puidutööstus ning samuti erinevad Põhjamaade suurettevõtted, kes ostavad odavamat tööjõudu Saare maakonnast sisse. Mikroettevõtete hulk on 2020. aastal kasvanud kõigis Saare maakonna kolmes omavalitsuses – peamiseks põhjuseks saab pidada üleriigilist epidemioloogilist kriisi, mille tulemusel paljud kaotasid töö ning asusid sissetuleku saamiseks endale ise tööd pakkuma. 2019. aasta uuringust "Saare maakonna ettevõtluskeskkond ja selle arendamisvõimaluste analüüs" selgus, et Saare maakonnas mõjutab ettevõtluse arengut üha olulisemalt vabade ja väljaehitatud taristuga kinnistute olemasolu tootmis-, lao- ja ärihoonete rajamiseks, sest süsteemselt arendatavad tööstuspargid võimaldavad piirkonda tuua investeeringuid ning teha ettevõtjatele erinevaid väärtuspakkumisi. Saare maakonnas on oluline, et tööstuspiirkondi arendataks tõmbekeskuste piiril või selle lähistel ja tööstuspiirkond asuks logistiliselt heas asukohas, et ka kaugemalt tulevatel töötajatel oleks tagatud inimlikud töölkäimise tingimused. Saare maakonnas aga

Tabel 21. Ettevõtete arv Saare maakonnas

		Kokku	Vähem kui 10 (mikroettevõte)	10– 49 (väikeettevõte)	50–249 (keskettevõte)	250 ja enam (suurettevõte)
2018	Saare maakond	3306	3135	145	23	3
	..Muhu vald	211	202	9	0	0
	..Ruhnu vald	14	14	0	0	0
	..Saaremaa vald	3081	2919	136	23	3
2019	Saare maakond	3341	3172	143	23	3
	..Muhu vald	210	203	7	0	0
	..Ruhnu vald	15	15	0	0	0
	..Saaremaa vald	3116	2954	136	23	3
2020	Saare maakond	3494	3341	127	24	2
	..Muhu vald	231	224	7	0	0
	..Ruhnu vald	16	16	0	0	0
	..Saaremaa vald	3247	3101	120	24	2
2021	Saare maakond	3526	3371	128	24	3
	..Muhu vald	247	241	6	0	0
	..Ruhnu vald	18	18	0	0	0
	..Saaremaa vald	3261	3112	122	24	3

Allikas: Statistikaamet

37) Eesti Uuringukeskus. Saare maakonna ettevõtjate rahulolu uuring 2019. https://www.saaremaavald.ee/documents/17113760/31485073/Saare+maakonna+ettev%C3%B5tjate+rahulolu+uuring+%282019%29.pdf/562b5641-88c4-4b60-89da-fda330ae32ab (19.07.2022).

38) Eesti Uuringukeskus. Saare maakonna ettevõtjate rahulolu uuring 2019. https://www.saaremaavald.ee/documents/17113760/31485073/Saare+maakonna+ettev%C3%B5tjate+rahulolu+uuring+%282019%29.pdf/562b5641-88c4-4b60-89da-fda330ae32ab (19.07.2022).

puuduvad omavalitsuste poolt süsteemselt arendatavad tööstuspiirkonnad ning see võib olla üks põhjus, miks Saare maakonnas ei ole ettevõtlus nii arenenud ja suuremahuline kui teistes Eesti maakondades. Saare maakonna majandus rajaneb suuresti töötleva tööstuse sektoritel, näiteks toiduainete tootmine, metallitoodete ja transpordivahendite tootmine, arvutite ja elektroonikaseadmete tootmine ning kummi- ja plasttoodete tootmine. Lisaks on olulisel kohal kaubandus, turism (sh toitlustus ja majutus), põllumajandus ja ehitussektor. Kasvamas on puidutööstus ja metsamajanduse sektor. Saare maakonna ettevõtluse tugevuseks on kindlasti mitmekülgsus.[39]

1.11.5. Demograafiline tööturusurveindeks

Tabel 22. Demograafiline tööturusurveindeks Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	Demograafiline tööturusurveindeks
2018	0,71
2019	0,70
2020	0,68
2021	0,68

Allikas: Statistikaamet

Demograafiline tööturusurveindeks oli aastatel 2018–2021 alla ühe, mis prognoosib tööjõupuuduse tekkimise võimalust. Indeks on mõneti ebatäpne, sest tööjõu pakkumist mõjutab ka piirkonnast välja- ja sisseränne, mida on keeruline prognoosida. 2021. aastal oli tööturusurveindeks 0,68. Saare maakonnas oli 2021. aasta andmetel tööhõive määr 15–74-aastaste kodanike seas 63,7% ja 20–64-aastaste seas 77,4%. Lisaks oli 2021. aastal 15–74-aastaste kodanike seas tööjõus osalemise määr 67,9% ning 20–64-aastaste seas 82,9% (Tabel 22).

1.11.6. Vähenenud töövõime

Eestis hindab töövõimet ning maksab töövõimetustoetust Eesti Töötukassa. Osalise või puuduva töövõime korral on inimesel õigus saada töövõimetoetust, samuti pakutakse vähenenud töövõimega inimestele erinevaid toetusi ja teenuseid. Viimastel aastatel on Eestis olnud kasvavaks probleemiks töövõimetustoetuse saajate ja töövõimetuspensionäride arvu kiire kasv. Kehtivale süsteemile heidetakse ette mitteaktiivsuse ja passiivsuse soodustamist, ehk piisavalt ei toetata inimese aktiivsust ega motiveerita neid tööturule naasma.[40] 2021. aasta andmetel oli Saare maakonnas töövõimetoetuse määramisi kokku 934. 2021. aasta oli Saare maakonnas keskmise määratava vähenenud töövõime toetuse suurus 335,90 eurot, osalise töövõime toetuse suurus 253,60 eurot ja puuduva töövõime toetuse suurus 451,20 eurot. Saare maakonnas oli 2018. aastal vähenenud töövõimega isikuid 1768, 2019. aastal 2203, 2020. aastal 2382 ja 2021. aastal 2550. Osalise töövõimega isikuid oli 2018. aastal 1125, 2019. aastal 1395, 2020. aastal 1477 ja 2021. aastal 1588. Puuduva töövõimega isikuid oli 2018. aastal 702 , 2019. aastal 921, 2020. aastal 977 ja 2021. aastal 1055. Võrreldes Eesti keskmisega on Saare maakonnas näitajad paremad, kuid töövõimetoetuse saajate arv on aastate jooksul jõudsalt kasvanud. Positiivne on asjaolu, et töövõimetuse tõttu pensionit saavate inimeste arv on langustrendis. Languse peamiseks põhjuseks on töövõimetustoetuse maksmise lõpetamine kas vanaduspensioniikka jõudmise, vähenenud töövõime perioodi lõppemise või selle ennetähtaegse lõppemise tõttu (inimene ei vaja enam toetust, sest tervis on paranenud). Saare maakonnas on peamiseks töövõimetustoetuse maksmise lõppemise põhjuseks vähenenud töövõime perioodi tähtajaline lõppemine.

1.12. Ülalpeetavate määr

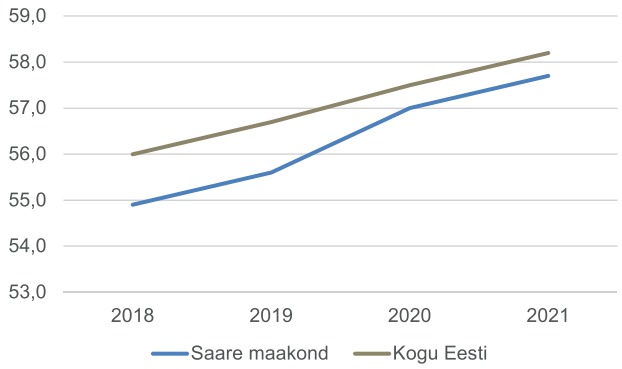

Joonis 13. Ülalpeetavate määr. Allikas: Statistikaamet

Ülalpeetavate määr on mittetööealiste ehk kuni 14-aastaste ja üle 65-aastaste elanike arv 100 tööealise (15–64-aastased) elaniku kohta. Näitaja iseloomustab rahvastiku vanuskoosseisu. See on oluline eelarvepoliitika seisukohalt, sest eelarve tulude pool sõltub hõivest, kuid haridus-, tervishoiu- ja pensionikulud laste ja eakate inimeste arvust. Ülalpeetavate määr on aasta-aastalt tõusvas trendijoones. Trendijoone tõus paneb sotsiaalkaitse jätkusuutlikkuse suure surve alla. Rahvaarvu vähenemine ja elanikkonna vananemine mõjutavad otseselt Eesti majanduse konkurentsivõimet ning riigi haldussuutlikust. 2021. aastal on Eesti keskmine ülalpeetavate määr 58,2. Saare maakonna ülalpeetavate määr on sarnane Eesti keskmisega, kuid aasta-aastalt on siiski märgata trendijoone tõusu. Aastal 2021 tõusis Saare maakonna ülalpeetavate määr 57,7 peale, mis tähendab, et sajal elanikul on vaja ülal pidada 57,7 mittetööealist elanikku (Joonis 13).

39) Saare Arenduskeskus SA. Saare maakonna ettevõtluskeskkond ja selle arendamisvõimaluste analüüs. https://www.saaremaavald.ee/documents/17113760/31485073/Saare+maakonna+ettev%C3%B5tluskeskkond+ja+selle+arendamisv%C3%B5imaluste+anal%C3%BC%C3%BCs+%282019%29.pdf/67dbdd8a-5f85-463d-a97f-c2317eb81fb4 (20.07.2022).

40) Inimõiguste keskus. Puudega inimeste olukord. https://humanrights.ee/teemad/inimoigusedeestis/inimoiguste-aruanne/inimoigused-eestis-2013/puuetega-inimeste-olukord/ (20.07.2022).

1.13. Puuetega inimesed

Puuetega inimeste arv Saare maakonnas on nelja aasta lõikes langustrendis. Arvuliselt on enim liikumis- ja liitpuudega ning psüühikahäirega inimesi. Koos rahvastiku vananemise ja keskmise eluea tõusuga suureneb kiiresti ka vanemaealiste puudega inimeste arv. Seega, mida rohkem on vanemaid inimesi, seda rohkem on rahvastikus pikaajaliste haigustega inimesi. Saare maakonnas on puudega inimeste osakaalu protsent kogu rahvastikust jagunenud järgmiselt: 2018. aastal 13,5%, 2019. aastal 13%, 2020. aastal 12,5% ja 2021. aastal 11,25% (Tabel 23).

Tabel 23. Puuetega inimeste arv Saare maakonnas

SAARE MAAKOND		Liikumispuue	Meelepuue (kuulmispuue, nägemispuue, kõne- ja keelepuue)	Vaimupuue	Puue psüühikahäire tõttu	Liitpuue	Muu puue
2018	laps	19	41	5	79	77	44
	tööealine	554	95	213	218	536	204
	eakas	850	85	12	107	1183	169
2019	laps	19	38	6	89	52	46
	tööealine	564	96	134	286	502	183
	eakas	1029	89	14	112	962	147
2020	laps	15	37	9	77	46	39
	tööealine	478	99	94	322	464	147
	eakas	1136	87	18	115	828	136
2021	laps	12	31	12	66	44	44
	tööealine	379	92	61	353	373	107
	eakas	1175	83	22	115	633	117

Allikas: Sotsiaalkindlustusamet

Üldandmed, demograafiline olukord ja rahvastiku tervise seisund Saare maakonnas

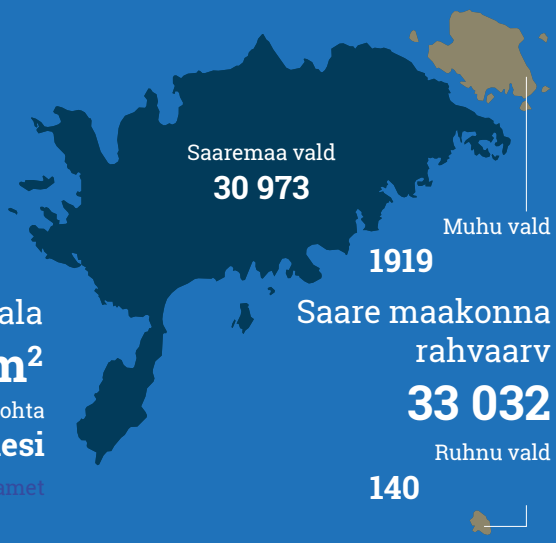

pindala
2937,63 km²
võrreldes Eesti keskmisega elab Saaremaal ühe km² kohta
poole vähem inimesi
Allikas: Statistikaamet

Saare maakonna rahvaarv
33 032

Saare maakonna rahvastikust
97,91%
moodustavad eestlased
Allikas: Statistikaamet

mehi
49,4%
keskmine vanus
41,2 a
keskmine brutotulu
1 473 €

naisi
50,6%
keskmine vanus
46,7 a
keskmine brutotulu
1 168 €

Allikas: Statistikaamet

laste osakaal rahvastikust on
18,95%,
mis on väiksem kui Eesti keskmine
20,7%
Allikas: Statistikaamet

tervena elatud aastad

55 aastat		**61** aastat
54,7 aastat	Eestis keskmiselt	**58,5** aastat

Allikas: Tervise Arengu Instituut

oodatav eluiga

74,6 aastat		**83,3** aastat
74,4 aastat	Eestis keskmiselt	**82,8** aastat

Allikas: Tervise Arengu Instituut

suremuse 3 peamist põhjust
- vereringeelundite haigused
- pahaloomulised kasvajad
- suremus välispõhjuste tõttu

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Alla 40-aastaste seas on rändesaldo
negatiivne,
üle 40-aastaste hulgas on see
positiivne
Allikas: Statistikaamet

maakonna sündimuskordaja
10,02
mis on kõrgem kui Eesti keskmine 9,97
Allikas: Statistikaamet

suremuse üldkordaja
15,78
mis on kõrgem kui Eesti keskmine 13,97
Elanike varajane suremus on tõusutrendis, moodustades kõikidest surmadest 15,32%.
Allikas: Statistikaamet

39 haridus-asutust

12 315 keskhariduse või keskhariduse baasil kutseharidusega inimest

7 557 kõrghariduse või keskhariduse baasil keskharidusega inimest

tööturu-surveindeks
0,68

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus, Muhu Vallavalitsus, Ruhnu Vallavalitsus
Allikas: Statistikaamet

Info põhineb 2021. aasta andmetel, v.a keskmine oodatav eluiga 2020. aasta andmetel.

2. Tervist toetav ja turvaline elukeskkond, osalusvõimalused

2.1. Turvaline elukeskkond

Saare maakonnas on 158 vabatahtlikku päästjat, kes jagunevad 14 vabatahtliku päästekomando vahel. Maakonnas on 34 abipolitseinikku ja 94 vabatahtlikku merepäästjat. Saare maakonnas on abipolitseinike osakaal elanikkonnast 2,5% ja selle näitajaga ollakse Eestis kolmandal kohal. See tähendab, et Saare maakonnas on üks abipolitseinik 972 elaniku kohta.

Riigi poolt on tagatud Kuressaare politseijaoskond ja Päästeametil kolm päästekomandot, (Orissaare, Kihelkonna, Kuressaare – kokku 70 töötajat). Ruhnus on üks riigitöötaja ning ülejäänud vabatahtlikud, seega on see sisuliselt vabatahtlik komando.

2.1.1. Veeohutuse alane ennetustöö

Saare maakonnas on 26 avalikku veekogu, mis on mõeldud suplemiseks. Saare maakonnas sisuliselt puudub rannavalve, kuid näiteks Mändjala rannas peab valvet kohalike loodud MTÜ Päikesepesa. Kuressaare ranna heakorra ja turvalisuse eest vastutab Securitas AS, kes on igapäevaselt rannas valves. Supluskohtade juures on küll veeohutuspüstakuid veeohutust puudutava teabega, kuid mitte kõikjal – neid võiks olla rohkem erinevates piirkondades. Supluskoha alal või 100 meetri ulatuses kaldajoonest enamasti ei müüda alkohoolseid jooke. Saare maakonna kohalikud omavalitsused on teostanud veealuse rannaosa hooldust, puhastamist ja vanade sillaotsade eemaldamist. Saare maakonnas elavatele lastele viiakse regulaarselt läbi veeohutuse alaseid koolitusi. Näiteks toimub 1. ja 11. klassi lastele teoreetiline koolitus, 1.–3. klass ja 6. klass osalevad KEAT (kaitse end ja aita teist) koolitusel, mis hõlmab ka veeohutust. Rohkem regulaarseid veeohutuse alaseid koolitusi oleks vaja täiskasvanutele ja eakatele, kuid sel juhul peavad koolitused olema temaatiliselt suunatud. Näiteks kaluritele vajalik koolitus kahlamispükstega vees komistamise ja kukkumise ohuteguritest ning ohuolukorras toimetulekust ei ole otseselt vajalik suplejatele. Lisaks teeb Politsei- ja Piirivalveamet lastele ja noortele aktiivseid veeohutuse koolitusi. Paljude lasteaedade ja koolide õppekavades on ujumistunnid, kus lisaks ujuma õppimisele tutvustatakse ohtlikke olukordi ja hädaolukorras õiget käitumist. Saare maakonnas teevad lisaks Päästeametile ning Politsei- ja Piirivalveametile ennetustöö alaseid koolitusi ka vabatahtlikud merepäästjad. Ennetustöö on eelkõige suunatud noortele ning see on olnud tulemuslik.

2.1.2. Inimkannatanutega liiklusõnnetused

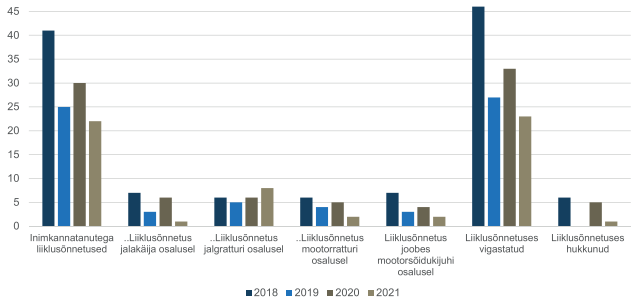

Joonis 14. Inimkannatanutega liiklusõnnetused Saare maakonnas. Allikas: Transpordiamet

Võrreldes 2018. aastaga on inimkannatanutega liiklusõnnetuste arv Saare maakonnas aastatel 2019–2021 kahanenud. Liiklusõnnetuste vähenemine on seotud järjepideva ennetustööga, kuid mõningal määral on sellega seotud ka 2020. ja 2021. aasta koroonapiirangud, mis Saare maakonnas liiklustihedust vähendasid. Sagenenud on jalgratturite osalusel toimunud liiklusõnnetused ja selle peamiseks põhjuseks saab pidada asjaolu, et jalgrattaga liiklemine on elanikkonna seas populaarsemaks muutunud. Jalakäijate ja jalgratturite liiklemistingimused on aastatega paranenud: Saare maakonnas on rajatud jalgratturitele ja jalakäijatele mõeldud kergliiklusteid, mis on valgustatud, ning ohutusele on suurt rõhku pandud ka sõiduteede rekonstrueerimisel. Joobes juhi osalusel toimunud kannatanutega liiklusõnnetusi on olnud aasta-aastalt üha vähem (Joonis 14).

2.1.3. Tabatud joobes sõidukijuhid

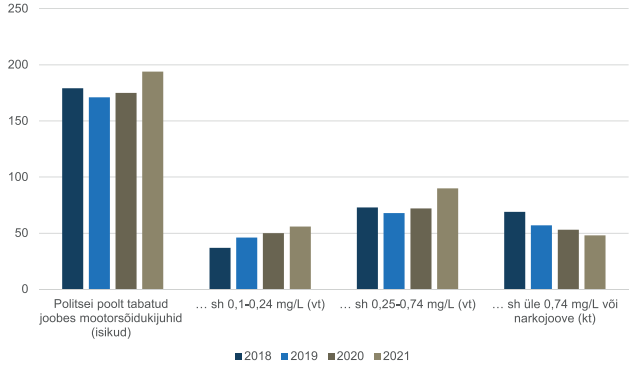

Joonis 15. Tabatud joobes sõidukijuhid Saare maakonnas. Allikas: PPA

2018. aastal oli neid 179, 2019. aastal 171 ning 2020. aastal 175, kuid üldiselt jääb tabatud joobes sõidukijuhtide arv kolme aasta lõikes suhteliselt stabiilseks ja statistilised andmed erinevad aastate lõikes vaid mõne juhtumi võrra. Kuid 2021. aastal on politsei poolt tabatud mootorsõiduki juhtide arv märgatavalt tõusnud, tabati 194 joobes juhti (Joonis 15)

Statistikaandmete alusel on joobes juhtide osakaal liikluses viimastel aastatel küll kasvanud, kuid joobes juhtide tegelik osakaal on tänu ennetustegevusele ja liiklusjärelevalvele aastatega pigem langenud. Viimaste aastate jooksul on politsei kontrollinud oluliselt rohkem juhte ja sellega on suurenenud ka kergete rikkujate tabamise tõenäosus. Raskemas joobes juhtide tabamisel on olulisel kohal kaasliiklejate sekkumine ja joobes juhist märku andmine. Eesti on joobekontrollide teostamise suhtarvult Euroopas esikohal ning küsitluste ja politseireidide andmetel on Eestis joobes juhte liikluses märksa vähem kui enamikus Euroopa riikides, kuid probleemiks on joobes juhtide poolt põhjustatud liiklusõnnetused. Joobes juhtide osakaalu ja joobekontrolli kajastavate näitajate kohaselt võiks Eesti paigutuda üheks Euroopa ohutumaks riigiks, kuid liiklusohutus tervikuna on Eestis vaid keskmisel tasemel.[41] Liiklusjärelevalve töömahud on Saare maakonnas olnud nelja aasta vältel samad, kuid kasvanud on kodanike poolt tehtavad kõned häirekeskuse hädaabinumbrile 112, kus antakse teada võimalikust joobes juhist. Joobes juhtide osas on märgata, et vähenenud on n.ö kriminaalses joobes juhtide arv. Küll aga kasvab nende arv, kes arvavad, et on rooli istumiseks juba piisavalt kained ja hindavad sellega oma tervislikku seisundit valesti.[42]

2.1.4. Liiklusohutuse alane ennetustöö

Saare maakonnas viiakse lastele läbi jalakäija ja jalgratturi juhiloa koolitusi. Üldjuhul on koolitus tasuta, harides liiklusalaselt iga last nii jalakäijatele kui ka jalgratturitele vajalikes aspektides. Laste jalakäija ja jalgrattalubade koolitusi viivad läbi üldhariduskoolid kas ringidena või ühe osana õppetööst. Politsei- ja Piirivalveameti esindaja osaleb vajadusel eksamikomisjoni liikmena ning koolitusi koordineerib Transpordiamet. Lisaks viib Transpordiamet läbi ka õpetajakoolitusi. See tagab maakonnas üleüldiselt parema liiklusohutuse. Saare maakonnas on üheks prioriteetseks suunaks helkuri kandmise vajalikkuse selgitamine, sest Saare maakonnas on palju valgustamata kõrvalisemaid külateid ja maanteid, kus inimesed liiguvad. Politsei korraldab koostöös Saaremaa Spordiliiduga igal aastal kodanikupäeval üritust „Helkuriga sõbraks“, kus osalevad nii koolid, lasteaiad kui ka teised kogukonnaliikmed. Lisaks käib politsei igal aastal koolides esimestele klassidele rääkimas liiklusaabitsast ning ühe teemana käsitletakse ka helkuri vajalikkust. Igal aastal edastab Politsei- ja Piirivalveamet Saare maakonna kohalikele omavalitsustele ülevaate lasteasutuste ümbruse liiklusohutuse olukorrast, tuues välja ettepanekud liiklusohutuse parendamiseks. Rekonstrueerimistööde käigus on tänavad, bussipeatused ja jalgrattateed saanud viimaste aastate jooksul üha paremini valgustatud, näiteks on bussipeatustesse paigaldatud päikeseenergial töötavad valgustid. Liiklusohutuse alase ennetustegevuse planeerimise teeb Saare maakonnas keeruliseks mitmete uuringute puudumine. Näiteks ei ole Saare maakonnas läbi viidud ülekäiguradade kasutamise või kiiruspiirangute järgimise uuringuid. See-eest on Politsei- ja Piirivalveameti koostöö kohalike omavalitsuste ja teenuskeskustega järjepidev ja asjakohane ning see aitab liiklusohutuse alast ennetustegevust paremini planeerida. Liiklusohutuse alane ennetustegevus Saare maakonnas on pigem heal tasemel ning olukord on aasta-aastalt paranemas.[43]

2.1.5. Tuleohutuse alane ennetustöö

Kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad hindavad süstemaatiliselt kodudes käies kodude tuleohutuse alast seisukorda ning toimub sellekohane regulaarne infovahetus Päästeametiga. Saare maakonna kohalikel omavalitsustel on ülevaade vähekindlustatud peredest, üksi elavatest pensionäridest, elektrita kodudest, gaasiseadmetega kodudest ning seda infot jagatakse piirkonna päästekeskusega, et viia läbi riskirühmapõhiseid kodunõustamisi. Lastega leibkondade kodude tuleohutuse alase olukorra seire toimub süstemaatiliselt ning probleemide avastamisel tegeletakse kohalikes omavalitsustes koostöös Päästeametiga kiirelt lahenduste leidmisega. Kohalike omavalitsuste territooriumidel asuvad kasutuseta hooned on muudetud võimalikult ohutuks või lammutatud ja olukorda hinnatakse süstemaatiliselt. Kohalike omavalitsuste esindajad võtavad osa Päästeameti ohutusalastest koolitusprogrammidest ning võimendavad tuleohutusalaseid ennetussõnumeid ka oma kanalite (koduleht, vallaleht, sotsiaalmeedia) kaudu – seda infovahetust võiks veelgi suurendada. Tuleohutuse alase ennetustööga alustatakse juba lasteaiast ja seda just lasteaia viimases rühmas. Ennetustöö jätkub koolis, kus 1.–3. klasse ja 6. klassi haritakse programmi “Kaitse end ja aita teist” (KEAT) raames. KEAT koolitusprogrammi eesmärk on toetada õpilasi ohutusalaste teadmiste omandamisel – seda nii koolituste kui ka õppetegevuse kaudu. Programm päädib õppeaasta lõpus toimuva koolidevahelise ohutusalase laagriga, kus testitakse ja kinnistatakse omandatud teadmisi ja oskusi. Täiskasvanute harimine on keerulisem, sest puudub kindel ja rutiinne süsteem. Saare maakonnas rakendatakse üle-eestilisi Päästeameti ennetuskampaaniaid ning Päästeamet koostöös kohalike omavalitsustega teeb ka kodukülastusi, mille käigus kontrollitakse kütteseadmete ohutust, tulekahju ennetussüsteemide ja -seadmete töökorras olekut ning pakutakse tuleohutusalast nõustamist. Projekti “Kodud tuleohutuks”[44] kaudu on kohalikel omavalitsustel võimalik tuleohtlike kodudele taotleda toetust olemasoleva küttekolde või -seadme parandamiseks või lammutamiseks, uue küttekolde ehitamiseks või kütteseadme paigaldamiseks, korstnapühkimiseks, eksperthinnangu tellimiseks, elektrisüsteemide parandamiseks, elektriseadme väljavahetamiseks, elektriauditi tellimi-

41) Kriminaalpoliitika. Perevägivald ja ahistamine. https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2020/perevagivald-ja-ahistamine (20.07.2022).
42) Politsei- ja Piirivalveamet, Kuressaare jaoskond
43) Politsei- ja Piirivalveamet, Kuressaare jaoskond
44) https://kodutuleohutuks.ee/koostooprojektid/142077/

seks, gaasiseadmete parandamiseks või väljavahetamiseks, tuleohutust tagavate seadmete ja vahendite paigaldamiseks ja esmaste tulekustutusvahendite soetamiseks.

2.1.6. Varavastased süüteod

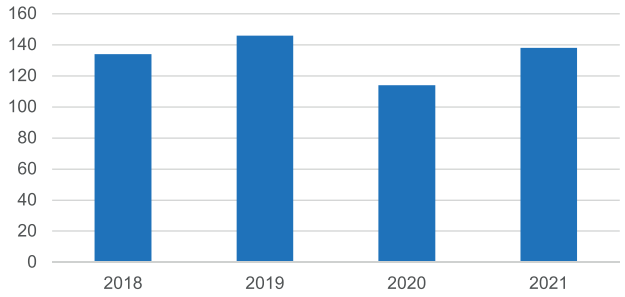

Joonis 16. Varavastased süüteod Saare maakonnas. Allikas: PPA

Varavastaste süütegude arv Saare maakonnas on aastate võrdluses püsinud küllalt stabiilsena. 2018. aastal pandi toime 134 varavastast süütegu, 2019. aastal tõusis varavastaste süütegude arv 146 juhtumini, 2020. aastal langes 114 juhtumini ja 2021. aastal oli juhtumeid 138 (Joonis 16). Suurimaks probleemiks Saare maakonnas on nn suvilarajoonid, kus omanikud käivad vaid teatud aja tagant, ning varavastase süüteo toimepanemise korral raskendab toiminguid tihtipeale asjaolu, et süütegu avastatakse väga suure viivitusega. Varavastastest süütegudest on Saare maakonnas kõige levinumad vargused ning vara rüüstamine või lõhkumine. Varavastaste süütegude ennetustegevuses on suur roll inimestel endil, näiteks kinnistul turvaseadmete ja -teenuste kasutamine. Politsei- ja Piirivalveameti ning kohalike omavalitsuste roll selles valdkonnas on järjest väiksem, kuid ennetustegevusena on vaja tegeleda elanikkonna teadlikkuse tõstmisega. Saare maakonnas on väga olulisel kohal ka toimiv naabrivalve, mis aitab varavastaseid süütegusid ennetada.

2.1.7. Süütegude ennetamine ja kahjude vähendamine

Saare maakonnas analüüsitakse süütegude ennetamiseks ja kahjude vähendamiseks regulaarselt kuritegevuse olukorda. Kohalikud omavalitsused, sh Saare maakonna siseturvalisuse nõukogu saavad Politsei- ja Piirivalveameti ning Päästeameti poolse ülevaate maakonnas toimunud sündmustest. Selle põhjal planeeritakse järgmise aasta ennetustegevusi ning pannakse paika peamine fookus. Kuritegevuse ennetusstrateegiaid ei ole Saare maakonnas otseselt koostatud ning see asjaolu pigem raskendab süütegude ennetustegevuse ja kahjude vähendamise efektiivsust. Turvalisuse teemal info levitamiseks korraldatakse kohalikes omavalitsustes erinevaid teabepäevasid, kohtumisi kogukonnaga, arutelusid korteriühistute esimeestega. Ennetavat eesmärki aitab täita ka meedia, näiteks 2021. aastal keskenduti ajaleheartiklites ja kohaliku raadio saadetes lähisuhtevägivallale ja jalgrattaohutusele. Turvalisuse alal tehtava teavitustööga on Saare maakonnas pigem hästi. Kirjeldatud teavitavad ennetustegevused on aastaid toiminud, olles Saare maakonna elanikkonna jaoks mõjusad. Järjepidevalt tegeletakse Saare maakonnas ka avaliku ruumi turvalisemaks muutmisega: rekonstrueeritakse tänavavalgustust, paigaldatakse uusi turvakaameraid ning tehakse ettekirjutusi mahajäetud hoonete osas (vajadusel hoiatussilte paigaldades või hooneid ka lammutades). Saare maakonna kohalike omavalitsuste sellekohast administratiivset suutlikkust tõstetakse järelevalveametnike täiendkoolitustega, kuid uusi järelevalvealaseid ametikohti pole peale 2018. aasta haldusreformi loodud.

Saare maakonnas on mitmeid toimivaid rehabilitatsiooniteenuseid või -programme õigusrikkumise toime pannud alaealisele. Näiteks mitmedimensioonilise pereteraapia (MDFT), mis on perekeskne programm 11–18-aastastele lastele ja noortele, kellel on erinevaid probleeme, sh õigusrikkumised ja uimastitarvitamine. Lisaks on Kuressaare Haiglas tubakakabinet, kust saab abi tubakast loobumiseks. Alkoholi tarbimise osas nõustavad perearstid, kuid vastava ressursi puudumine takistab neil seda teenust piisaval määral tagada. Kuressaare Haiglas on uimastisõltlastel võimalik saada ka psühhiaatrilist abi. Ehkki Saare maakonnas on õigusrikkumise toime pannud alaealistele mitmeid teenuseid ja programme, saaks erinevate teenuste kvaliteet olla parem ja mõjusam, näiteks alkoholi tarbimise kahjulikkuse osas nõustamine. Lisaks puuduvad Saare maakonnas mitmed programmid, mis võiksid süütegude ennetamisel ja kahjude vähendamisel tõhusalt toimida, näiteks STEP-programm[45], mis aitab õigusrikkumise taustaga 16–29-aastaseid noori tööle või õppima asumisel.

Kinnise lasteasutuse teenuselt koju või kogukonda naasnud lapse järjepidev toetamine ja tagasilanguste ennetamine ei ole Saare maakonnas olnud viimastel aastatel vajalik, kuna sellisele teenusele ei ole maakonnast aastaid kedagi suunatud. Juhul, kui selline vajadus peaks tekkima, on Saare maakonnas toetusvalmidus olemas, seega on selles valdkonnas olukord pigem hea. Saare maakonnas võimaldatakse vanglast vabanenutele erinevaid teenuseid ja toetusi, et ühiskonda uuesti sulandumine ja uue elu alustamine oleks võimalikult sujuv ning ennetaks uute süütegude toimepanemist. Näiteks pakuvad Saare maakonna kohalikud omavalitsused vanglast vabanenutele eluaset sotsiaalmajas ning määratakse tugiisik ühiskonda uuesti sulandumiseks ja isikliku eluaseme ja töökoha leidmiseks. Süütegude ennetamise ja kahjude vähendamise olukord Saare maakonnas on pigem hea ning see olukord on aastate jooksul püsinud stabiilsena.[46]

2.1.8. Väärteod

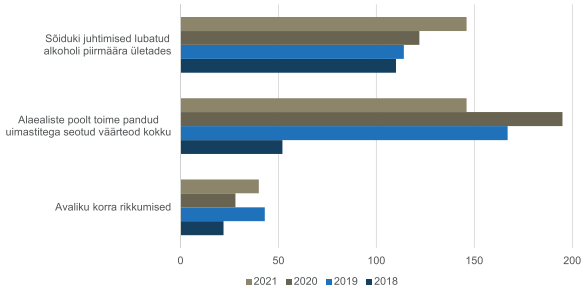

Joonis 17. Väärteod Saare maakonnas. Allikas: PPA

45) https://step.ee/
46) Politsei- ja Piirivalveamet, Kuressaare jaoskond

Väärtegu on süütegu, mille eest on põhikaristusena ette nähtud rahatrahv või arest.[47] Väärtegu kujutab endast pisemat rikkumist ning väärteo eest saab karistajaks olla nii kohtuväline menetleja (nt Politsei- ja Piirivalveamet, Maksu- ja Tolliamet, Keskkonnainspektsioon, kohalik omavalitsus) kui ka kohus.[48] Saare maakonnas on väärtegude arv viimaste aastatega tõusnud, kuid võrreldes Eesti keskmisega on see siiski madalam. Viimaste aastate statistikas avalduv väärtegude arvu kasv tuleneb suuresti ka Politsei- ja Piirivalveameti poolsest süsteemsemast ja järjepidevamast kontrollist.[49] Eelkõige on aastate lõikes näha joobes juhtimise tõusu, kuid see näitaja on suuresti tingitud süsteemsemast ja järjepidevamast kontrollist ning teadlikumast kogukondlikust sekkumisest.[50] Joobeseisundis mootorsõiduki juhtimise järjest suuremat mitteaktsepteerimist näitavad nii karmimaid karistusi võimaldavad seadusemuudatused kui ka üldine ühiskondlik kuvand, samuti on joobeseisundis juhi takistamisel üha tavapärasem kogukondlik sekkumine.[51] Joobes juhist politseile teada andmine ja joobes juhi rooli istumise takistamine on üha aktuaalsem ka Saare maakonnas. Saare maakonnas on joobes juhtide süül toimunud liiklusõnnetuste osakaal ligi 30%.[52] 2020. aastal tõusis hüppeliselt alaealiste uimastite tarvitamisega seotud väärtegude arv. Algas ülemaailmne epidemioloogiline kriis ning alaealistel oli erinevate piirangute tõttu rohkem vaba aega, näiteks koolis ei pidanud füüsiliselt kohapeal käima ja erinevad huvitegevused olid peatatud – võib oletada, et osaliselt seetõttu kasvas ka uimastite tarbimine.[53] Saare maakond on elanike suhtarvu ja registreeritud kuritegevust arvestades Hiiu maakonna järel üks turvalisemaid piirkondi Eestis. Kuritegevuse ennetustegevus on seetõttu ka suhteliselt tagaplaanil, sest sellised probleemid ei ole Saare maakonnas pidevalt aktuaalsed ning tõhusa ennetustegevuse planeerimine maakonna elanikele on raskendatud. Peamised väärteod Saare maakonnas on vägivalla- ja liiklussüüteod.[54]

2.1.9. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla käigus toime pandud kuriteod

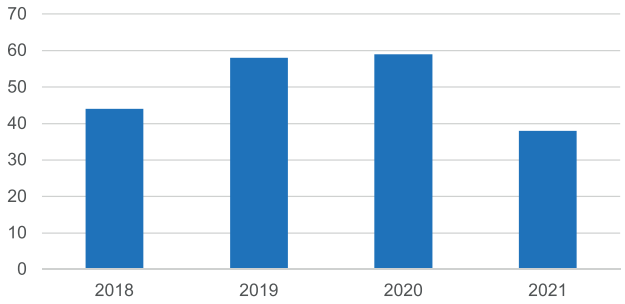

Joonis 18. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla käigus toime pandud kuriteod Saare maakonnas. Allikas: PPA

Perevägivald sisaldab kõiki füüsilise, seksuaalse, psühholoogilise või majandusliku vägivalla akte, mis leiavad aset perekonnas, kodus või praeguste või endiste abikaasade või partnerite vahel hoolimata sellest, kas toimepanija elab või elas ohvriga ühel elamispinnal.[55] Perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumid on peitkuriteod, mida kõrvalistel isikutel on raske märgata või neid ei soovitagi märgata.[56] Saare maakonnas on perevägivalla/lähisuhtevägivalla käigus toime pandud kuritegude arv aastatel 2018-2020 on tõusnud, 2021. aastal langenud. Võrreldes Eesti keskmisega on see madalamal tasemel. Jooniselt 18 on näha, et 2018. aastal oli niisuguseid juhtumeid Saare maakonnas 44, 2019. aastal 58, 2020. aastal 59 ning 2021. aastal 38. Võrreldes Saare maakonna perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumite arvu 2021. aastal Eesti teiste maakondade näitajatega, siis vähem perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumeid oli kolmes maakonnas: Hiiu maakonnas 13, Lääne maakonnas 31 ja Põlva maakonnas 35. Kõige rohkem perevägivalla/lähisuhtevägivalla kuritegusid 2021. aastal pandi toime Tallinnas, s.o 1333 juhtumit ning Ida-Viru maakonnas, s.o 723 juhtumit.

47) Riigi Teataja. Karistusseadustik. https://www.riigiteataja.ee/akt/184411 (22.07.2022).

48) Riigiportaal Eesti.ee. Väärtegu. https://www.eesti.ee/et/oigusabi/kuritegu-ja-karistused/vaeaertegu (22.07.2022).

49) Politsei- ja Piirivalveamet. Ennetustöö kontseptsioon. https://www.politsei.ee/files/Ennetus/politsei-japiirivalveameti-ennetust-kontseptsioon-sept-2018-.pdf?40da87a884 (22.07.2022).

50) Justiitsministeerium. Kui palju on liikluses joobes juhte? https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/teemaleht_kui_palju_on_liikluses_jo obes_juhte.pdf (22.07.2022).

51) Justiitsministeerium. Korduva joobes juhtimise eest saab tulevikus karmimalt karistada. https://www.just.ee/uudised/korduva-joobes-juhtimise-eest-saab-tulevikus-karmimalt-karistada (22.07.2022).

52) Saaremaa vald. Saaremaa valla siseturvalisuse arengukava aastateks 2020-2030. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4311/2201/9082/Lisa.pdf# (22.07.2022).

53) Tervise Arengu Instituut. (2019). Uimastite tarvitamine koolinoorte seas 2019. https://intra.tai.ee/images/prints/documents/159103814529_Uimastite_tarvitamine_koolinoorte_seas_2019.pdf (22.07.2022).

54) Saaremaa vald. Saaremaa valla siseturvalisuse arengukava aastateks 2020-2030. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4311/2201/9082/Lisa.pdf# (22.07.2022).

55) Kriminaalpoliitika. Mis on perevägivald? https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/perevagivald/misperevagivald (22.07.2022).

56) Saaremaa vald. Saaremaa valla siseturvalisuse arengukava aastateks 2020-2030. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4311/2201/9082/Lisa.pdf# (22.07.2022).

2021. aastal registreeriti maakondadest perevägivallakuritegusid 10 000 elaniku kohta kõige rohkem Ida-Virumaal, s.o 55 juhtumit ja Valgamaal, s.o 41 juhtumit. 2021. aastal registreeriti Saare maakonnas 10 000 elaniku kohta 12 perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumit.[57] Statistiliselt on perevägivalla/lähisuhtevägivalla käigus toime pandud kuriteojuhtumid sagenenud ennekõike tänu ühiskondlikule suuremale teadlikkusele, paranenud tugisüsteemidele ning aktiivsemale märkamisele ja teavitamisele. Teisalt on perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumite arvu kasvu mõjutanud epidemioloogiline kriis, mis sundis paljusid inimesi enamuse ajast kodus veetma ja raskendas majanduslikku toimetulekut – see tekitas inimestes erinevaid sisepingeid. Saare maakonnas on ennetustöö tuginenud järgnevale: lähisuhtevägivallast informeerivad seminarid, maakondlik koostöö erinevate MTÜ-dega, sotsiaaltöötajate ja politseiametnike koostööseminarid ning teadlikkust tõstvad artiklid kohalikes ajalehtedes. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla ühe ennetusmeetmena on Saare maakonnas 2018. aastast rakendatud juhtumipõhist projekti MARAC (Multi-Agency Risk Assessment Conference).[58] MARAC projekt raames lahendab perevägivalla/lähisuhtevägivalla juhtumeid tuumikgrupp, kuhu kuuluvad Saare maakonna tervisedenduse peaspetsialist, politseiametnik, sotsiaaltöötajad, prokurör ning ohvriabi ja turvakodu spetsialistid. MARAC projekti eesmärk on tuvastada kõrge riskiga lähisuhtevägivalla ohvrid ning kindlustada nende kaitse mitmete erinevate spetsialistide ja ekspertide koostöös, vähendades seeläbi lähisuhtevägivalda ja selle raskeid tagajärgi. MARAC projekti käigus on nii ohvrite kui ka vägivallatsejatega järjepidev tegelemine andnud Saare maakonnas üha paremaid tulemusi[59].

2.1.10. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla ennetamine

Saare maakonnas ennetatakse perevägivalda/suhtevägivalda sotsiaaltöötajate ja lastekaitsespetsialistide poolsete konsultatsioonidega. Probleemide korral suunatakse perekond perenõustamisele ja selle eest tasub kohalik omavalitsus. Kui perevägivalla/lähisuhtevägivalla asjus on alustatud kriminaalasi, on nõustamist võimalik taotleda ka MTÜ Ohvriabi kaudu. Mitmed teenused ei ole Saare maakonnas kohapeal kättesaadavad, näiteks perevägivalla/lähisuhtevägivalla korral laste psühholoogiline nõustamine, siis käiakse selleks teistes maakondades. Saare maakonnas osutatakse perenõustamisteenust, mida elanikkond ka kasutab. Üldiselt on perenõustamisteenuse, perelepituse programmi ja erinevate teraapiate võimalused Saare maakonna kohalike omavalitsuste poolt loodud. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla ennetamisel teevad kohalike omavalitsuste spetsialistid (maakonna tervisedendaja, sotsiaaltöötajad, lastekaitsetöötajad) koostööd Politsei- ja Piirivalveameti, MTÜ Ohvriabi ja Saaremaa Naiste Turvakeskusega. Kohalike omavalitsuste ning Politsei- ja Piirivalveameti koostöö on selles valdkonnas väga aktiivne ning omavaheline infovahetus on pidev. Tegeletakse nii ohvrite kui ka vägivallatsejatega, kes mõlemad vajavad teraapiat ja nõustamist. Peredele, kus esineb lähisuhtevägivalda, võimaldatakse erinevaid nõustamisteenuseid ning erinevatesse teraapiatesse suunamine käib läbi sotsiaaltöötajate. Saare maakonnas on üheks toetusmeetmeks maakonnalehes ja Saaremaa vallalehes avaldatavad lähisuhtevägivallast informeerivad artiklid, et jagada perevägivalla/lähisuhtevägivalla ohvritele erinevate abistavate võrgustike kontakte ja teavitada elanikkonda perevägivalla/lähisuhtevägivalla kui probleemi olemasolust. Perevägivalla/lähisuhtevägivalla ennetamine on Saare maakonnas pigem heal tasemel. Saare maakonnas pakutavad perevägivalla/lähisuhtevägivalda ennetavad teenused ja programmid on olnud tõhusad ning perevägivalla/lähisuhtevägivalla olukord Saare maakonnas on paranemas.[60]

2.1.11. Õnnetusjuhtumite ennetamine

Nii nagu mujal Eestis, on ka Saare maakonnas õnnetusjuhtumite põhjustatud varajane suremus üks kolmest peamisest surma põhjusest, kuid õnnetusjuhtumeid ei ole varasemalt aktiivselt analüüsitud ja sellest lähtuvalt ennetustegevusi planeeritud. Saare maakonnas arvestatakse elukeskkonna kujundamisel eelkõige haavatavat sihtrühma ehk lapsi, eakaid ja erivajadusega inimesi. Eri sihtrühmade kodukeskkonna ohutust kohalike omavalitsuste kaudu otseselt ei toetata, küll aga teostab kontrolle Päästeamet ja üha enam annavad kodanikud ise probleemidest teada. Läbi erinevate programmide ja projektide, nagu hajaasustuse programm ja "Kodud tuleohutuks" saavad kohalikud omavalitsused teada kodudest, mis vajavad suuremal või vähemal määral ohutusalast nõu või abi. Saare maakonna kohalike omavalitsuste tasandil on õnnetusjuhtumite riskide maandamine ja ennetusega tegelemine suhteliselt madal. Olukord on mõningal määral paranenud, kuid üldiselt püsib suhteliselt stabiilsena.

2.2. Elukeskkond ja planeeringud

2.2.1. Ühis- ja koolitranspordi korraldus

Saare maakonnas hindavad kohalikud omavalitsused regulaarselt vajadust ühistranspordi järele ning teevad selle alusel otsuseid transpordi korraldamisel. Ühistranspordi kasutusmugavust hindavad kohalikud omavalitsused pigem heaks. Sõidugraafikuid üritatakse koostada ja peatused valida eelkõige lähtuvalt elanikkonna vajadusest, kuid suurte vahemaade tõttu on ühistranspordi graafikute koostamine ja peatuste asukoha valimine keeruline protsess. Ühistranspordi peatused on olemas enam-vähem kõigi oluliste ühiskondlike hoonete ja suuremate toidukaupluste juures. Ühistranspordi taskukohasust hindavad Saare maakonna kohalikud

57) Kriminaalpoliitika. Kuritegevus 2021: perevägivald. https://www.kriminaalpoliitika.ee/kuritegevus2021/perevagivald_ja_ahistamine_page.html (22.07.2022).

58) Sotsiaalkindlustusamet. MARAC juhtumikorralduse mudel. https://sotsiaalkindlustusamet.ee/et/ohvriabi-huvitis/marac-juhtumikorralduse-mudel (22.07.2022).

59) Saaremaa vald. Saaremaa valla siseturvalisuse arengukava aastateks 2020-2030. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4311/2201/9082/Lisa.pdf# (22.07.2022).

60) Politsei- ja Piirivalveamet, Kuressaare jaoskond

omavalitsused väga heaks, sest ühistransport on tasuta. Bussipeatuste turvalisust hindavad kohalikud omavalitsused pigem halvaks, kuna uute bussipeatuste rajamisel või olemasolevate renoveerimisel ei saa alati arvestada kõigi turvalisuse aspektidega, nagu nähtavus sõiduteele, bussipeatuste ja nende ümbruse regulaarne hooldamine (nt võsa eemaldamine) ja valgustatus. Kasutatavate transpordivahendite turvalisust saab hinnata väga heaks, kuna tagatud on busside tehniline korrasolek ja turvanõuetele vastavus. Saare maakonnas viiakse ühistranspordi kasutajate seas regulaarselt läbi rahuloluküsitlusi. Saare maakonnas on ühistranspordivahendite sobivus liikumispuuetega inimestele või lapsevankrite kasutajatele pigem hea.

Koolitranspordi vajalikkust hinnatakse regulaarselt, tehes selle korralduses vajadusel korrektuure. Sõidugraafikud on koostatud hinnates õpilaste vajadusi ning peatused on valitud vastavalt sellele, et erinevatest piirkondadest oleks õpilastel võimalik kooli liigelda. Kasutatavate transpordivahenditele on tagatud tehniline kontroll ja korrasolek ning olemas on vajalik turvavarustus, kuid mõned transpordivahendid vajaksid väljavahetamist. Koolitranspordi osas ei viida regulaarselt läbi rahuloluküsitlusi või -uuringuid õpilaste või lapsevanemate seas. Transpordivahendite sobivust liikumispuuetega inimestele koolitranspordis hindavad Saare maakonna kohalikud omavalitsused väga halvaks, kuna koolitransport ei vasta neile nõuetele.

2.2.2. Jalgsi ja jalgrattaga liikumine

Saare maakonnas on kõnni- ja jalgrattateede ja kergliiklusteede võrgustik olemas ning see on planeeritud transpordisüsteemi osana, kuid kergliiklusteid võiks maakonnas olla rohkem – eriti maapiirkondades. Kõik elanike poolt igapäevaselt enim kasutatud tänavad, peamised ülekäigukohad, bussipeatused, teed (sh kergliiklusteed) ei ole pimedal ajal valgustatud või on seda vaid teatud ajal. Saare maakonna teede ja tänavate korrashoidu hindavad omavalitsused pigem heaks, kuna kõik enim kasutatavad kõnni- ja autoteed on pigem heas korras (s.t ei ole auklikud, ülekäigukohtades ja sõiduteedega ristumiskohtades on madalad äärekivid, teed on talvisel ajal lumest ja jääst puhastatud ning rattateed on hästi eristatavad ja märgistatud). Kergliiklusteede olemasolu ja kasutusmugavust saab hinnata pigem heaks, sest kergliiklusteede võrgustik viib oluliste kohalike ühiskondlike hoonete juurde, on valgustatud, teede ääres on pingid puhkamiseks ja olemas on ka prügikastid. Kuid kergliiklusteede võrgustik peaks laienema näiteks kõigi koolideni, et lastele ja noortele oleks tagatud turvaline liiklemine nii jalgsi kui kui ka jalgratta või muu kergliiklusvahendiga. Jalgratta parkimisvõimalused on olemas kõigi oluliste ühiskondlike hoonete ja kaupluste juures. Saare maakonnas viiakse ellu tegevusi jalgsi ja jalgrattaga liiklemise populariseerimiseks, näiteks tööl ja koolis käimine, kuid aktiivsust võiks rohkem olla. Jalgsi ja jalgrattaga liiklemisel ei koguta erinevate sihtgruppide tagasisidet liiklemise mugavuse, turvalisuse või täiendavate vajaduste osas. Kergliiklusteede planeerimisel on Saare maakonnas olulisel kohal, et need ühendaksid olulisi sihtpunkte, nagu elu- ja töökohad ning teenuste osutamise kohad, sest võrgustikuna on teid otstarbekas kasutada. Kergliiklusteede rajamisega on võimalik edendada Saare maakonna inimeste liikumisharjumusi. Kergliiklusteede hulka Lääne-Euroopa samade näitajatega võrreldes on nii Saare maakonnas kui ka Eestis üldiselt suur mahajäämus.

2.2.3. Avalike ruumide ligipääsetavus

Olemasolevad hooned on Saare maakonnas valdavalt vanemad ja nende ligipääsetavus on pigem halb. Puuetega inimestel igale poole ligipääs puudub või on see ebamugav. 2019. aastal viis Tarbijakaitse ja Tehnilise Järelevalve Amet üle Eesti läbi uuringu, mille käigus paikvaatluste tulemusel selgus, et kõik uuringusse valitud hooned olid puudustega. Seega on avalike ruumide ligipääsetavus üle Eesti suhteliselt halb. Hoonete üldnõuded (nt nõuded sisenemisalale, tuulekojale, jalarestidele) ja nõuded ruumide sisustusele ja seadmetele (nt püsimööbel, aparatuur, valgustus, põrandakatted) olid enamikel täidetud. Kõigis hoonetes, kuhu oli paigaldatud lift, vastas see nõuetele. Rahuldavaks võib aga hinnata uste (lävepaku lubatav kõrgus, ukseklaaside markeerimine jm) ja hoonesiseste liikumisteede (nt ühendusteede olemasolu või tähistused) olukorda. Kõige halvem on olukord treppide, panduste ja käsipuude osas. Näiteks puuduvad käsipuud, äärised ja markeeringud, pikikalded on lubatust suuremad, käsipuud ei ole nõuetele vastavalt viimistletud. Mitterahuldav on olukord invatualettide osas – paljudes hoonetes need puuduvad või on nõuetega vastuolus (nt tualetipoti vale kõrgus käetugede suhtes, puuduvad käsidušš, paberirulli hoidja, täiendav uksekäepide ja manööverdamisruum). Avaliku sektori hoonete ligipääsetavus võiks võrreldes erasektori hoonetega olla parem. Kõige parem on ligipääsetavus hoolekandeasutustele, samuti on olukord parem uuemate haridusasutuste puhul. Kõige halvemas seisus on muinsuskaitsealused või kauaaegse remondivõlaga hooned. Üksikute majutusasutuste puhul on ligipääsetavuse nõuded mingil määral täidetud. Peamiselt saab ligipääsetavust üle Eesti lugeda pigem mitterahuldavaks, kuid enamasti on avalikkusele suunatud teenuste pakkumisel lähtutud üldiselt arusaamast, et erivajadustega inimestele peab ligipääsetavus olema tagatud. Peamised probleemid avalduvad pigem kasutusmugavuses, näiteks raskesti avatavad uksed, liiga kitsad invatualetid, suunaviitade puudumine, liiga kitsad ukseavad ja ohutu liikumise tagamine (lahtiste astmetega trepid, nõuetekohaste käsipuude puudumine, lubatust suuremad kalded jne), mis seab erivajadustega inimesed avalike teenuste kasutamisel ebavõrdsesse olukorda.[61]

2.2.4. Korrastatud rohealad, mängu- ja spordiväljakud ja nende ohutus

Saare maakonnas on rohealade vastavus elanikkonna vajadustele ja soovidele pigem hea – selleks on erinevad rohealad, näiteks terviserajad, pargid, õppe- ja matkarajad, vabaõhu spordiväljakud, kogukonna ühisaiad ja külaplatsid. Puudus on koerte/koduloomade jalutusplatsidest või aiaga piiratud

61) Tarbijakaitse ja tehnilise järelvalveamet. (2019). Tarbijakaitse ja tehnilise järelvalveameti 2019. aasta ohutusaruanne., lk 3, 4, 5. https://ttja.ee/uudised/tarbijakaitse-ja-tehnilise-jarelevalve-ameti-2019-aasta-ohutusaruanne (28.07.2022).

aladest, kus vabalt liikuda, see-eest jalutatakse koeri metsaradadel või saavad koerad joosta vabalt koduhoovis. Rohealad on inimeste elukohtadest vähem kui 15-minutilise jalutuskäigu kaugusel. Uute korrastatud rohealade loomisel arvestatakse puuetega inimeste vajadustega, näiteks on tagatud ligipääs ratastoolidega liiklejatele, kasutusel on teemärgised või -tähised nägemispuudega inimestele, kuid puuetega inimestel puudub ligipääs kõigile olemasolevatele rohealadele. Rohealade turvalisust saab hinnata heaks, kuid näiteks ei ole kõik rohealad valgustatud. Rohealadel on piisavalt prügikaste, neid puhastatakse regulaarselt ja haljasalad on hooldatud. Enamikel rohealadel on istumiseks pingid, kuid puhta joogivee olemasolu on puudulik. Korrastatud rohealade loomisel on Saare maakonnas võimalikult palju arvestatud müra ja õhusaaste vähendamise võimaluste ning looduse säilitamisega. Enamik mängu- ja spordiväljakuid asub lasteaedade või koolide territooriumitel. Avalike mängu- ja spordiväljakute kontrolli teostatakse regulaarselt. Paljud väljakud vajaksid ohutumaks muutmiseks renoveerimist.

2.3. Osalusvõimalused

2.3.1. Kodanikuaktiivsus

Kogukondlik tegevus on igasugune tegevus, mille positiivne mõju on laiem tegija enda pereringist ning otsesest sõpruskonnast. Saare maakonnas on kogukondlik aktiivsus üks Eesti kõrgemaid.[62] Oma kogukonna esindamise ning ühistegevuse esimeseks tasandiks on reeglina külavanema ametisse määramine. Külavanema peamine roll on viia ellu oma kogukonnas kokku lepitud eesmärke – enamasti eeldab see kohalike inimestega suhtlemist ning asjaajamist kohaliku omavalitsuse või teiste osapooltega. Saaremaa valla üheksast alevikust on alevikuvanem kaheksal ja 427 külast on külavanem 213 külal ning Muhu valla 52 külast on külavanem 45 külal. Aktiivsema ühistegevusega piirkondades on moodustatud mittetulundusühingud (MTÜ-d), mille kaudu saab esitada projektitaotlusi, samuti on igapäevane majandamine niimoodi läbipaistvam ja hõlpsam. Lisaks piirkondlikel põhimõttel loodud seltsidele tegutseb Saare maakonnas ka hulgaliselt erinevaid huviala-, huvikaitse- ja muid valdkondlikke esindusühinguid.

Saare maakonnas on 01.08.2022. a seisuga 972 tegutsevat MTÜ-d ja 20 sihtasutust (SA): 44 kogudust ja üks klooster, kaks ametiühingut, 19 tervishoiu- ja sotsiaalhoolekande ühingut (sh kahe vaimupuude ja psüühiliste erivajadustega isikute hoolekandeasutuse tegevus), 81 spordiklubilist ühingut, 15 päästeseltsi, 169 külaelu edendavat ühingut, 122 põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügiga tegelevat MTÜ-d (sh 24 jahiseltsi), 61 hariduse ja koolitusega seotud ühingut (sh neli laste hoidmisega tegelevat ühingut)[63].

Üleriigiliselt tunnustatakse edukalt tegutsevaid kodanikuühendusi, nende poolt ellu viidud mõjukaid projekte ja aktiivselt kodanikuühiskonna arengusse panustavaid isikuid, teadvustades maakonna inimestele kodanikuühiskonna olulisust ja tunnustades panust kohaliku elukeskkonna arendamisse. Aastatel 2018–2021 on SA Saare Arenduskeskus eestvedamisel tunnustatud kodanikuühendusi järgnevates kategooriates: “Kena kodanikuühendus”, “Kena mõte”, “Kena algatus”, “Kena tegu” ja “Kena koostöö”. Alates 2022. aastast tunnustatakse esmakordselt korraga nii Saare maakonna kodanikuühendusi kui ka konkursi “Kaunis Kodu” laureaate ning kuulutatakse välja Saare maakonna aasta küla. Lisaks antakse maakonnas traditsiooniliselt välja mitmete muude erinevate elualade tunnustusi. Riiklike, maakondlike ning kohaliku omavalitsuse üldiste tunnustuste kõrval selgitab Saaremaa vallas oma tublimad välja ka iga piirkond.

Saaremaa vald on nii rahvaarvult kui ka territooriumilt suur, mistõttu võib kiire, sihitud ning väiksemate huvigruppidega vahetu suhtlemine olla raskendatud ning erinevate protsesside juurutamine võib võtta aega. Siiski võib öelda, et vallavalitsus on uutele ideedele avatud ja püüab omalt poolt anda oma tegevuste kohta alati võimalikult palju infot. Kaasamise ja infovahetuse kanaleid on mitmeid, kuid teenuskeskusest saavad inimesed vallaga esmase kontakti. Sealt suunatakse päringud edasi või lahendatakse küsimus kohapeal. Lisaks teenuskeskuse juhile on teenuskeskustes ka sotsiaaltöötajad ning piirkondlikke küsimusi arutatakse osavalla- ja kogukonnakogudes. Kogukondade mõtteid ja probleeme toob vallavalitsusse volikogu piirkondliku arengu komisjon ja kord-kaks aastas korraldab vallavalitsus erineva fookusega ümarlaudu, teemadeks näiteks külavanema roll, MTÜ-de rahastamise põhimõtted, külamajade haldamine, kogukondade majanduslik iseseisvus. Kogukondliku tegevuse puhul on toimunud ka mitmeid n.ö vabatahtlikke konsulteerimisi ja laiemat kaasamist. Näiteks 2021. aastal pandi Saaremaa valla kogukondliku tegevuse arengukava vallavalitsuse ja Saarte Koostöökogu MTÜ koostöös kokku väga laiapõhjaliselt, kasutades mitmeid erinevaid kaasaegseid kaasamistehnikaid. Info levitamiseks on kasutusel vallaleht, piirkondlikud infolehed, sotsiaalmeediakanalid (sh piirkondlikud) ning raadiosaated. Vajadusel korraldatakse piirkondades valdkondlikke infokoosolekuid. Saaremaa Vallavolikogu istungeid kantakse üle valla Facebooki lehel ja YouTube’i keskkonnas, ametlik info on kättesaadav avalikust dokumendiregistrist.

2.3.2. Kohalik kultuurielu

Saaremaa vallas on 17 rahva- ja kultuurimaja, Ruhnus üks rahvamaja ning Muhus üks külamaja, mis täidab rahvamaja funktsiooni. Lisaks korraldavad eriilmelisi kultuuriüritusi ka maakonna raamatukogud, koolid, noortekeskused, muuseumid, MTÜ-d ja ettevõtjad. Valla hallatavate asutuste kaudu pakutavad teenused on valla osaluse tõttu soodsamad ja kindlasti taskukohased ning väga paljud piirkondlikud külastused on tasuta. Eraettevõtjate algatused on küll kallimad, kuid ettevõtmised rikastavad kultuurielu üldpilti. Üldine ürituste külastatavus on Saare maakonnas väga hea, seda eriti suvehooajal, mil saarte elu on väga aktiivne ja kultuurisündmusi on tihedalt – lisaks kohalikele on aktiivseteks kü-

62) Saaremaa valla kogukondliku tegevuse arengukava, lk 5, 6. https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/4081/0202/1013/kogukondliku%20tegevuse%20ak.pdf# (22.07.2022).

63) (Äriregistri väljavõte seisuga 1.08.2022).

lastajateks ka turistid ja suvitajad. Kui suvel on saartel palju külalisesinejaid, siis talvisel perioodil tagab kultuurielu järjepidevuse ennekõike saarlaste enda kultuuritegevus. Saarte hooajalisus on loomulik osa saarelisest kultuurist, kuid selleks, et saar oleks atraktiivne elukoht, on vaja arendada kohaliku kultuurielu mitmekülgsust ja jätkusuutlikkust aastaringselt. Kultuuri on tugevalt mõjutanud üleüldine elukalliduse tõus (sh praamipiletite hüppeline hinnatõus) ja koroonapiirangud.

Saare maakonna kultuurielus on kõige suurem rõhk piirkondlike traditsioonide säilimisel. Rahvamajad tegelevad koostöös piirkondlike teenuskeskuste ja raamatukogude ning sageli ka koos kooli- ja noortejuhtidega igapäevaselt kogukonna vaba aja veetmise vajaduste eest hoolitsemisega ning on oma tegevuses paindlikud. Samuti on Saare maakonnas aktiivsed külaseltsid, kes korraldavad oma üritusi ka koostöös rahvamajadega. Tõusnud on kultuurikorraldajate võimekus taotleda lisarahastust, samuti on viimaste aastate võrdluses näiteks Saaremaa valla kultuuri- ja spordivaldkonna projektivoorudes kasvanud taotlejate hulk ja paranenud taotluste kvaliteet.

2.3.2.1. Noortekeskus ja noorte võimalused

Saaremaa Noorsootöö Keskuse all töötavad järgnevad piirkondlikud noortekeskused: Aste noortekeskus, Kuressaare avatud noortekeskus Noortejaam, Kärla noortekeskus, Lümanda noortekeskus, Orissaare noortekeskus, Tornimäe noortekeskus ja Valjala noortekeskus. Saaremaa vallas tegutseb hetkel aktiivselt kaks noortele suunatud mittetulundusühingut: MTÜ Leisi Noored ja MTÜ Valjala Noorte Tehnikaklubi. MTÜ Salme Noorteklubi L.A.D.U tegevust püütakse taaskäivitada ja piirkonnas alustas tööd osakoormusega noorsootöötaja. Tegutseb mobiilne noorsootöö buss (MoNo buss). Muhus täidab ülesannet Muhu avatud noortekeskus ning Ruhnus noortekeskust küll pole, kuid üritusi tehakse noortele koolis. Kõigi avatud noortekeskuste tegevused on noortele tasuta.

Saare maakonnas on noortevolikogu vaid Saaremaa vallal. Noortevolikogu on vallavolikogu juurde moodustatud valla noorte esinduskogu. Eesmärgiks on kaitsta ja esindada valla noorte huvisid, kaasa rääkida valla noorsootöö korralduslikes küsimustes, kaasata noori vallaelu korraldamist puudutavatesse otsustusprotsessidesse ning julgustada noorte kodanikualgatusi. Lisaks kaasatakse noori igal tasandil koolis, noortekeskuses, huvikoolis, MTÜ-des ja teistes asutustes vastavalt võimalustele. Erisihtrühmad kaasatakse seal, kus nad osalevad – näiteks ekstreemspordihuvilised noored on varasemalt kaasatud siserulapargi disainprojekti koostamisse. Asutuste kaasaegselt sisustatud hoonetes on loodud võimalused ratastooliga ligipääsuks, kuid kõigis asutustes seda võimalust täna veel ei ole. MTÜ Saaremaa Noorsootöö koondab maakonna noorsootöötajaid ja huvijuhte, koordineerib võrgustikutööd ja on hea koostööpartner omavalitsustele.

Saaremaa valla ja Muhu noorte õpilasmalev toimub igal aastal. Lisaks on võimalus osaleda noorteühingu TORE (MTÜ Noorteühing Tugiõpilaste Oma Ring Eestis) tegevustes, tegutsevad kodutütred ja noorkotkad. Koolides on toimivad õpilasesindused, MTÜ-de juures noorteaktiivid (Leisis ja Valjalas) ja huviringid. Noorsootööd tehakse ka valla hallatavates rahvamajades (Eikla, Kihelkonna, Mustjala) ja koguduste juures. Toimuvad erinevad noortelaagrid ja projektlaagrid. Saaremaa Noorsootöö Keskuse struktuuriüksusena tegutseb Kaarma laagribaas ning Kuressaare supelrannas asub suvine rannanoortekas ehk Kuressaare avatud noortekeskus Noortejaam kolib suveks randa.

Saare maakonna noortele on tagatud erinevad võimalused ettevõtlikkuse arendamiseks. Selleks on kaheksa kooli liitunud Ettevõtliku Kooli võrgustikuga (Salme, Aste, Valjala, Orissaare, Leisi, Lümanda, Kärla, Kahtla kool). Lisaks mitmekesistele võimalustele ja õppe eesmärgil üksteise külastamisele tagab programmis osalemine ettevõtlusõppe kas ainetunni, valikaine, ringitunni või huviringina. Õpilastel on võimalus teha õpilasfirma ja vanuseastmeti jagatuna on nimetused: mini-minifirma (4.–6. klass), minifirma (8.–9. klass) ja õpilasfirma (gümnaasium). 8. klassi õpilased võivad loovtöö sooritada minifirmana vastavalt põhikooli- ja gümnaasiumiseaduses sätestatule. Õpilasfirmasid teeb peamiselt ametikool ja see on kohustuslik õppekava osa. Aastast 2020 on õpilasfirma programmis aktiivsed Leisi Kool ja 2022. aastast ka Aste Põhikool. 2021/2022. õppeaastast on õpilasfirmade juhendaja programmis Orissaare, Kärla, Kahtla ja Valjala kooli õpetajad ning võimaldavad oma kooli noortel huvi korral programmis õpilasfirma teha. SA Saare Arenduskeskus koostöös Rahandusministeeriumiga veab Saare maakonnas rahatarkuse mentorklubi, mille eesmärk on integreerida rahatarkus ainetundidesse ja huvitegevusse. Koolides viiakse läbi teaduse ja tehnoloogia töötube ning erinevaid simulatsioone. Noortele tehakse erinevaid koolitusi veebi teel, näiteks projektijuhtimise koolitusi. Lisaks korraldatakse noortele väljasõite, õppereise ja ettevõtete külastusi. Saaremaa Noorsootöö Keskus on seadnud prioriteediks ettevõtlikkuse edendamise, sh rahatarkus (koostöö MTÜ-ga Saaremaa Noorsootöö).

Saaremaa Gümnaasiumis on eraldi saarluse kursus ja valikkursusena kogukonnapraktika. Saaremaa Noorsootöö Keskuse hallatav Kuressaare avatud noortekeskus Noortejaam ja Kuressaare Nooruse Kool osalevad üle-eestilises kogukonnapraktika programmis. Saaremaa Noorsootöö Keskus on Eurodeski partner ja rahvusvahelise noorteinfo koordinaator maakonnas ning selleks on ette nähtud temaatilised tegevused, teadlikkuse tõstmine ning töö NEET noorte (noored, kes ei õpi ega tööta), teiste haavatavate sihtgruppide ja muust rahvusest inimestega. Noored saavad osaleda vabatahtlikuna erinevates projektides ja ettevõtmistes (nt noortesündmuste korraldamisel koolis, noortekeskuses, huvikoolis, erahuvikoolis või MTÜ-de tegevustes). Lisaks toimuvad traditsioonilised maakonna üritused, nagu noorte infomess „Tuleviku kompass“, noorte osaluskohvik ja noortefestival Muhus. Saaremaa Noorsootöö Keskuse Kuressaare avatud noortekeskus Noortejaam on hetkel vabatahtlikke vastuvõttev ja saatev organisatsioon, kuid peagi avaneb see võimalus ka teistele.

2.3.2.2. Huvitegevus

Erinevates piirkondades on olemas võimalused huvitegevuses osalemiseks: koolide huviringid, (era)huvikoolid, (era) spordiklubid, noortekeskuse ringid, MTÜ-d ja teiste teenusepakkujate tegevused. Kokku on Saaremaa vallas erinevaid

võimalusi 533 (sh individuaaltunnid). Ruhnu vallal on leping Orissaare Muusikakooliga ja õppetöö toimub internetipõhiselt, Ruhnu koolis kohapeal toimuvad robootika- ja loodusring. Muhu vallas korraldavad õpilastele suunatud huviringide tööd Muhu Põhikool ja Muhu Noortekeskus, kokku on ringe 19. Osalemine valla huviringide tegevustes on tasuta. Muhu noored osalevad aktiivselt ka Saaremaa valla huvikoolide poolt pakutavates tegevustes, näiteks Orissaare Muusikakoolis õpib üle 20 Muhu õpilase ja trennides käiakse nii Orissaare kui Saaremaa Spordikoolis. Huviringide korralduses arvestatakse õpilaste huvidega. Üldhariduskoolides tegutsevad huviringid on tasuta. Toimetuleraskustes peredel on võimalus taotleda õppetasu toetust huvihariduses ja huvitegevuses osalemiseks. Maakonnasisene ühistransport on maakonna elanikele tasuta. Lapsevanematel ja eestkostjatel on võimalik taotleda transpordikulude hüvitamist. Olemasolev graafikujärgne bussiliiklus huviringides osalemist sageli ei toeta. Põhjuseks on peamiselt liikumisvajaduse kaootilisus: sõita soovijaid on vähe ja/või nende soovid on iga päev erinevad. Seetõttu on praeguseks kujunenud olukord, kus maapiirkonnast linnas huviringides osalemise võimalus on ainult neil peredel, kus vanematel on võimalik lapsi ise transportida või seda muul viisil korraldada. Tegu on olulise sotsiaalse lõhega, mis eriti piirab sotsiaalselt nõrgemas olukorras laste ligipääsu meelepärasele huviharidusele. Lahenduseks on siin nõudluspõhise transpordi süsteemi rakendamine kogu Saaremaa ja Muhu valla ulatuses. Selle süsteemi pilootprojekt viidi aastatel 2021–2022 ellu Lümanda, Salme ja Torgu piirkonnas ning laste huviharidusele ligipääsu tagamisel oli projektil väga selge positiivne mõju. Ligipääsetavuse üleüldises vaates ei ole kõigis asutuses ligipääsu füüsilise erivajadusega noortele. Huvihariduse ja huvitegevuse teenusepakkujad korraldavad projekte, milles osalemine on tasuta või soodsa hinnaga. Munitsipaalhuvikoolides vabastatakse direktori käskkirja alusel õpilasi õppetasust (lisaks soodustused, kui ühest perest käib mitu last huvikoolis – ka erahuvikoolide puhul). Üks riskifaktor ongi paljulapseliste perede võimekus tasuda laste huvihariduse eest. Kui lasteaias saab ühe pere teise ja kolmanda lapse puhul soodustust, siis huvihariduses ei ole see tavapärane. Paljulapselistele peredele võiks kindlasti kaaluda kas tasuta või soodustusega huvihariduse võimaldamist. Oluline on leida võimalusi 16+ vanuses sihtgrupi kaasamiseks noorsootöösse (nt piljard, tehnika, ekstreemsport). Samuti on fookuses rahvusvahelise koostöö edendamine. Oluline väärtus on särasilmsed ja motiveeritud noorsootöötajad.

Tervist toetav ja turvaline elukeskkond, osalusvõimalused Saare maakonnas

võrreldes teiste maakondadega
turvalisuselt II kohal

Allikas: PPA, Päästeamet

Saare maakond on kaitstud

1 riiklik politseijaoskond ja 3 riiklikku päästekomandot, Ruhnus 1 riiklik päästetöötaja. 158 vabatahtlikku päästjat, 14 vabatahtliku päästekomandot. 34 abipolitseinikku ja 94 vabatahtlikku merepäästjat. Saare maakonnas on abipolitseinike osakaal elanikkonnast 2,5% ja sellega ollakse Eestis III kohal.

Allikas: PPA, Päästeamet

26 avalikku supluskohta,

rannavalve üksikutes randades, uppumiste arv 2021. aastal 2, saarelise eripära tõttu veeohutus üks peamisi ennetustegevusi

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus, Muhu Vallavalitsus, Ruhnu Vallavalitsus

tabati
194
joobes juhti

varavastaseid süütegusi
138

inimkannatanutega liiklusõnnetuste arv
46,3% kahanenud

Allikas: PPA

väärtegude TOP 3

sõiduki juhtimised lubatud alkoholi piirmäära ületades

alaealiste poolt toime pandud uimastitega seotud väärteod

avaliku korra rikkumised

Allikas: PPA

olemasolev kõnni-, jalgratta- ja kergliiklusteede võrgustik

ning see on planeeritud transpordisüsteemi osana, kuid kergliiklusteid võiks maakonnas olla rohkem – eriti maapiirkondades.

olemasolevad hooned on maakonnas
valdavalt vanemad
ja nende ligipääsetavus on pigem halb

rohealade vastavus elanikkonna vajadustele ja soovidele on pigem hea

selleks on erinevad rohealad, näiteks terviserajad, pargid, õppe- ja matkarajad, vabaõhu spordiväljakud, kogukonna ühisaiad ja külaplatsid. Puudus on koerte/koduloomade jalutusplatsidest või aiaga piiratud aladest. Rohealad on inimeste elukohtadest vähem kui 15 min jalutuskäigu kaugusel

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus, Muhu Vallavalitsus, Ruhnu Vallavalitsus

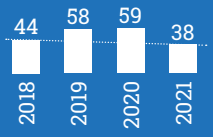

perevägivalla/ lähisuhtevägivalla juhtumite arv on
langustrendis

Allikas: PPA

kogukondliku aktiivsusega üks kõrgemaid maakondi Eestis

- Saaremaa vallas alevikuvanemad 8 alevikul 9-st ja külavanemad 213 külal 427-st. Muhu valla 52-st külast on külavanem 45-l.
- 972 tegutsevat MTÜ-d ning 20 sihtasutust (SA).
- Saaremaa vallas 17 rahva- ja kultuurimaja, Ruhnus 1 rahvamaja ning Muhus 1 külamaja.
- 8 noortekeskust, Saaremaa vallas MTÜ Leisi Noored ja MTÜ Valjala Noorte Tehnikaklubi. Mobiilne noorsootöö buss (MoNo buss).
- Saaremaa vallas huvitegevuseks 533, Ruhnu vallas 3, Muhu vallas 19 võimalust.

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus, Muhu Vallavalitsus, Ruhnu Vallavalitsus

Info põhineb 2021. aasta andmetel, v.a. MTÜ ja SA info põhineb 2022. aasta andmetel.

3. Arstiabi kättesaadavus ja kvaliteet

Tabel 24. Ravikindlustatud elanike arv Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	Ravikindlustatud mehed ja naised kokku	Ravikindlustatud mehed	Ravikindlustatud naised	Ravikindlustatud meeste ja naiste osakaal (%) registreeritud elanikkonnast kokku	Ravikindlustatud meeste osakaal (%) registreeritud elanikkonnast	Ravikindlustatud naiste osakaal (%) registreeritud elanikkonnast
2018	30 962	14 768	16 194	91,63	88,12	95,09
2019	30 914	14 780	16 134	92,23	89,07	95,32
2020	31 076	14 883	16 193	92,56	89,58	95,48
2021	31 163	14 925	16 238	92,71	89,79	95,57

Allikas: Tervise Arengu Instituut

3.1. Esmatasandi tervishoiuteenused ja nende kättesaadavus

Tabel 25. Esmatasandi tervishoius töötavate spetsialistide arv Saare maakonnas

SAARE MAAKOND (esmatasandi tervishoius töötavad isikud)	2018	2019	2020	2021
Perearstiabiasutuste tervishoiutöötajad kokku	62	59	48	53
Arstid	24	25	21	20
... Arst-residendid	1	2	...	0
... Perearstid	19	23	20	19
Õendustöötajad	36	34	27	32
... Pereõed	32	30	27	32
Teised tervishoiutöötajad	2	...	...	1

Allikas: Tervise Arengu Instituut

Eesti esmatasandi tervishoiusüsteemis on perearstide arv viimastel aastatel pigem kasvanud. Perearste oli aastal 2018 Eestis kokku 902, 2019. aastal 906, 2020. aastal 896 ja 2021. aastal 913.

Esmatasandi tervishoiuteenuseid osutavate tervishoiutöötajate arv on Saare maakonnas aastate jooksul olnud pigem langustrendis, kuna paljud perearstid või -õed jõuavad pensioniikka. Saare maakonnas on esmatasandi tervishoiuteenus 2021. aasta andmetel tagatud 19 perearsti poolt (Tabel 25). Perearstide puudus on Saare maakonnas üheks kasvavaks oluliseks tervist mõjutavaks probleemiks, kuna perearst või -õde on tervisemurega inimese esimeseks kontaktiks tervishoiusüsteemis. Esmatasandi tervishoiuteenust pakkuvad perearstid diagnoosivad ja ravivad koostöös pereõdedega enamikku haigusi, kuid perearstide ja -õdede üleriigilise puuduse tõttu ei ole esmatasandi arstiabi kättesaadavus piisavalt tagatud.[64]

Saaremaa vallas on perearstikeskuseid väljaspool Kuressaaret suuremates asulates, nagu Kärlal, Leisis, Mustjalas, Orissaares, Salmel, Valjalas, Kihelkonnal ja Pihtlas ning Muhu vallas on perearstikeskus Liival. Kõigis nende piirkondade perearstikeskustes ei toimu igapäevaselt perearsti vastuvõttu, kuid esmatasandi arstiabi teenuse tagab pereõde. Ruhnu vallas perearstikeskust või perearsti alaliselt kohapeal ei ole ning sealsed elanikud külastavad perearsti kas Pärnus või Kuressaares.[65]

64) Haigekassa. (2022). Perearstiabi. https://www.haigekassa.ee/inimesele/arsti-ja-oendusabi/perearstiabi (26.07.022).
65) Terviseameti nimistu. (2022). https://mveeb.sm.ee/ctrl/ee/Nimistud/index/0/0/0/0/Saaremaa+vald/1/0/1 (26.07.022).

Tabel 26. Perearsti kontaktvastuvõttude ja koduvisiitide arv Saare maakonnas

SAARE MAAKOND	2018	2019	2020
Perearsti kontakt-vastuvõtud/ koduvisiidid	62 911/768	70 885/731	43 581/424

Allikas: Tervise Arengu Instituut

3.2. Eriarstiabi tervishoiuteenused ja selle kättesaadavus

3.2.1. Teenuseosutajad

Saare maakonnas osutab eriarstiabi Kuressaare Haigla SA. Kuressaare Haiglal on kaheliikmeline juhatus ja seitsmeliikmeline nõukogu. Haiglas on ametikohti 391, kuid mitmed teenistujad töötavad osalise tööajaga, seega töötab haiglas 2021. aasta seisuga kokku 456 töötajat. Haigla on eriarstiabi osutamiseks jaotatud kliinikuteks. Ambulatoorse ravi ja diagnostikakliiniku koosseisu kuuluvad järgmised üksused: ambulatoorne eriarstiabi, radioloogia, laboratooriumi teenused, diagnostika ja patoloogia. Sisehaiguste kliiniku koosseisu kuuluvad sisehaiguste üksus, lastehaiguste üksus, psühhiaatriaüksus ja taastusraviüksus. Sisehaiguste kliinikus on kokku 63 voodikohta. Kirurgiakliiniku koosseisu kuuluvad kirurgiaüksus koos kirurgia ambulatoorse vastuvõtuga, sünnitus-günekoloogiaüksus koos naistenõuandlaga, intensiivraviüksus koos dialüüsi ja operatsiooniplokiga. Kirurgiakliinikus on 46 voodikohta. Erakorralise meditsiini üksus kuulub erakorralise meditsiini ja kiirabi osakonna koosseisu. Haigla koosseisus on iseseisva statsionaarse õendusabi üksus, milles on 38 voodikohta. Haigla meditsiinilisteks tugiteenistusteks on apteek ja keksterilisatsioon, mittemeditsiinilisteks personali- ja kommunikatsiooniosakond, finantsosakond, haldusosakond ja toitlustusosakond. Haigla on ainus kiirabiteenuse osutaja Saare maakonnas. Haigla osutab kiirabi kolme õebrigaadiga, millest kaks asuvad Kuressaares ja kolmas Orissaares. Haiglasse on rajatud esmatasandi tervisekeskus. Lisaks on haiglal ka 50 voodikohaga hooldekodu. Arvestades jätkuvat COVID-19 viiruse ja teiste hingamisteede haiguste levikut, on Kuressaare Haigla loonud täiskohaga infektsiooniõe ametikoha ja palganud infektsionisti-konsultandi. Haiglas on suurendatud hapnikuga varustatud voodikohtade arvu. Saare maakonnas on vajalik arendada haigusi ennetavat elu- ja töökeskkonda. Kuressaare Haigla on seetõttu asunud harima elanikkonda terviseteemadel loengusarja "Loengud kogukonnale" kaudu, mis on kogu elanikkonnale tasuta kättesaadav. Lisaks korraldatakse elanikkonnale regulaarselt tervisematku. Jätkuvalt on enamus surmadest põhjustatud vähist ja kardiovaskulaarsetest haigustest, seega on vajalik arendada onkoloogiat, kardioloogiat ja tugevdada sotisaalteenuseid ning koduseid teenuseid ja elulõpu ravi vähi korral.

Lisaks tegutsevad Saare maakonnas Eesti Haigekassa lepingupartneritena tervishoiuteenuste osutajatena AS Hanvar ja OÜ Visualis. AS-i Hanvar poolt 2020. aastal osutatud ambulatoorsete günekoloogia tervishoiuteenuste osakaal Saare maakonna ambulatoorsetest visiitidest moodustas 21,4% ning noorte reproduktiivtervisalasest nõustamisest 49,9%. OÜ Visualis osutas ambulatoorseid oftalmoloogiateenuseid 34,7%, Saaremaa Perenõuandla OÜ osutas 37,7% ambulatoorseid psühhiaatria tervishoiuteenuseid ning Saaremaa Südamekodu OÜ pakkus koduõenduse teenust 14,5% Saare maakonna elanikele osutatud teenustest ambulatoorsete visiitidena.[66]

3.2.2. Spetsialistid

Personalivajadus on planeeritud lähtuvalt üldtunnustatud põhimõtetele, sh valdkondlikele prognoosidele. On arvesse võetud meeskonnatöö printsiipi (nt psühhiaatrias, taastusravis). Arstiabi kättesaadavuse tagamiseks on oluline eriarstide kättesaadavus Saare maakonnas kohapeal. Tänased trendid väljenduvad siiski noorte spetsilistide koondumises suurematesse linnadesse, nagu Tallinnasse või Tartusse ning peamiselt piirkondlikesse ja keskhaiglatesse. Kuressaare Haigla on regulaarselt korraldanud arstiteaduste üliõpilastele haiglat tutvustavaid üritusi ja haigla on pidevas suhtluses Tartu Ülikooli arstiteaduskonnaga. Eesmärgiks on leida meetmeid, mis motiveeriksid noori spetsialiste töö- ja elukohavalikul Saare maakonna kasuks otsustama. Kindlasti on üheks võimalikuks motivaatoriks nii riiklikud kui ka kohalikud lähtetoetuste meetmed. Teiseks väljakutseks on haigla kindlustamine õdedega. Õdede vajaduse kasv on seotud õendusteenuste osakaalu suurenemisega tervishoiuteenustes, sh statsionaarse õenduse tervishoiuteenused. Selle saavutamiseks ja haigla pikaajalise kindlustatuse tagamiseks on oluliseks arenguks Tallinna Tervishoiu Kõrgkooliga koostöös ette valmistatud haigla baasil toimuv õdede väljaõpe. Kuressaare Haigla pakub võimalusi diplomieelse praktika läbimiseks arsti- ja õeõppe üliõpilastele ning võimalust diplomijärgseks praktiseerimiseks ja arst-residentide õppe läbimiseks. Elanikkonnale piisavas mahus eriarstiabi pakkumisel jääb Saare maakonnas eriarstiabi tagavate spetsialistide olemasolu enamike spetsialistide puhul tegelikule vajadusele alla. Tabelist 27 nähtub, et kui võtta indikaatoriks pensioniiga (alates 65. eluaastast), on spetsialistide värbamisvajadus nelja aasta pärast olemas iga spetsialisti puhul (v.a hematoloog). Lisaks puuduvad Saare maakonnas kohapeal teatud spetsialistid eriarstiabi teenuste osutamiseks üldhaigla poolt, kuna see ei ole lubatud, kuid elanikkonna vajadus selles osas on kõrge. Näiteks on Saare maakonnas kõrge vajadus radioloogi ja onkoloogi järele, kuid radioloogi ja onkoloogi (keemia- ja kiiritusravi) teenused on lahendatud koostöös Ida-Tallinna Keskhaiglaga.

66) Sihtasutus Kuressaare Haigla funktsionaalne arengukava I etapp, lk 4, 6. (2021). SA KH Funktsionaalne Arengukava I etapp.pdf (27.07.2022).

3.2.3. Teenused

Kuressaare Haigla on Saare maakonna elanikele kõige olulisem tervishoiuteenuste pakkuja nii eriarstiabi, esmase järelravi, päevaravi ja -kirurgia kui ka õendusteenuste osas, osutades kokku 63,1% kõigist maakonna elanike tarbitud vastavatest tervishoiuteenustest.[67] Lisaks Kuressaare Haiglale osutab tervishoiuteenuseid Saare maakonnas erakliinik AS Hanvar. AS Hanvar osutab günekoloogia, kirurgia ja hambaravi teenust. Lisaks osutab AS-iga Hanvar samas hoones teenuseid ka perearst. Hanvari erakliinikus käivad teenust osutamas ka kiropraktik ja töötervishoiuarst. Lisaks muudele teenustele on Hanvaris ka noorte nõustamiskeskus, kus noori nõustavad psühholoog, günekoloog ja kirurg noormeeste nõustajana[68].

3.2.3.1. Ambulatoorsed teenused

Kuressaare Haigla osutab kõiki üldhaiglates nõutud ambulatoorse eriarstiabi tervishoiuteenuseid, välja arvatud reumatoloogias (kohapealne teenus koostöös partnerhaigla Ida-Tallinna Keskhaiglaga). Saare maakonnas on kõrge vajadus radioloogi ja onkoloogi järele. Onkoloog ei saa lähtuvalt seadusandlusest töötada üldhaiglas. Radiolooge on lihtsalt liiga vähe. Kuressaare Haigla on kõige suurema eriarstiabi ambulatoorsete tervishoiuteenuste valikuga üldhaigla Eestis. Visiitide üldarv oli 2020. aastal 7% väiksem kui 2018. aastal ja on peamiselt seotud epidemioloogilisest olukorrast tingitud piiratud teenuseosutamisega, enim on mainitu seotud otorinolarüngoloogia, vähemal määral günekoloogia ja üldkirurgia tervishoiuteenuste vähenemisega. Kolme viimase aasta võrdluses on seevastu oluliselt suurenenud ambulatoorsete psühhiaatria ja mõnevõrra vähem endokrinoloogia ja taastusravi tervishoiuteenuste osutamine. Ambulatoorsetest eriarstiabi tervishoiuteenustest oli perioodil 2017–2019 veidi üle 94% seotud Saare maakonna elanikega ning see osakaal on püsinud muutumatuna viimasel neljal aastal. Kuressaare Haiglale lisaks osutab ambulatoorseid günekoloogia ja kirurgia teenuseid erakliinik AS Hanvar (Tabel 28). [69]

3.2.3.2. Statsionaarsed teenused

Kuressaare Haigla osutab kõiki üldhaiglale ettenähtud statsionaarse eriarstiabi tervishoiuteenuseid, teostades ainukese Eesti üldhaiglana ka endoproteesimisi. Kuressaare Haigla tegevusluba lubab osutada tervishoiuteenuseid 12 eriarstlikul erialal ja nelja kitsama eriarstliku teenusena.[70]

Tabel 27. Eriarstiabi tagavate spetsialistide olemasolu, vajadus ja värbamisvajadus nelja aasta pärast töötaja töökoormuse alusel Saare maakonnas

Eriarstiabi tagavate töötajate olemasolu ja nende vajadus Saare maakonnas	Olemas (töötaja koormus)	Vajadus (töötaja koormus)	Värbamis-vajadus 4 aasta pärast (indikaatoriks pensioniiga)
Endokrinoloog	0,8	1	1
Gastroenteroloog	0,5	1	1
Hematoloog	0,5	0,5	-
Kardioloog	0,3	1	1
Nefroloog	0,1	0,5	0,5
Reumatoloog	-	1	1
Sisehaiguste arst	3	3	2
Anestesioloog	5,5	6	3
Ortopeed	2	2	1
Uroloog	1	1	1
Üldkirurg	6	6	4
Pediaater	1,1	1,1	0,5
Günekoloog	6,5	5,5	3
Neuroloog	1	2	1,5
Otorinolarüngoloog	0,5	1	1
Oftalmoloog	0,8	2	1
Dermatoveneroloog	1	1	1
Pulmonoloog	0,5	1	0,5
Infektsionist	0,2	0,5	0,5
Psühhiaater	1,7	3,2	3,2
Onkoloog	-	1	1
Radioloog	1,25	2	1
Taastusraviarst	1	2	2
Töötervishoiuarst	0,45	1,2	1,2
Erakorralise meditsiini arst	5	5	1

Allikas: Kuressaare Haigla, AS Hanvar

67) Sihtasutus Kuressaare Haigla funktsionaalne arengukava I etapp, lk 4, 6. (2021). SA KH Funktsionaalne Arengukava I etapp.pdf (27.07.2022).

68) AS Hanvar

69) Sihtasutus Kuressaare Haigla funktsionaalne arengukava I etapp, lk, 6. (2021). SA KH Funktsionaalne Arengukava I etapp.pdf (27.07.2022).

70) Sihtasutus Kuressaare Haigla funktsionaalne arengukava I etapp, lk 18, 19. (2021). SA KH Funktsionaalne Arengukava I etapp.pdf (27.07.2022).

Tabel 28. Eriarstiabi ambulatoorsete kontaktvastuvõttude ja koduvisiitide arv Saare maakonnas

Eriarsti ambulatoorsed kontaktvastuvõtud/koduvisiidid Saare maakonnas	2018	2019	2020	2021
Eriarstid kokku	56 201/7	56 331/10	49 813/10	52 830/21
Endokrinoloog	2668 /0	2311/0	2188/0	1891/0
Gastroenteroloog	0/0	317/0	233/0	238/0
Hematoloog	248/0	536/0	922/0	1119/0
Kardioloog	217/0	241/0	252/0	455/0
Nefroloog	274/0	279/0	201/0	224/0
Pulmonoloog	902/0	1155/0	1494/0	1389/0
Reumatoloog	0/0	0/0	0/0	0/0
Sisehaiguste arst	546/0	354/0	435/0	192/0
Anestesioloog	450/0	502/0	507/0	494/0
Ortopeed	977/0	1940/0	2311/0	2440/0
Uroloog	2400/0	2479/0	2465/0	2063/0
Üldkirurg	11 669/0	11 640 /0	8642/6	9310/17
Pediaater	1142/0	1122/0	867/0	648/0
Günekoloog	15 160 /0	15 226/0	13 199/0	13 871/0
Neuroloog	2236/0	1906/0	1816/0	1840/0
Otorinolarüngoloog	2268/0	2013/0	1101/0	1496/0
Oftalmoloog	3448/0	1891/0	1988/0	3219/0
Dermatoveneroloog	4132/7	4328/10	3669/4	3666/4
Infektsionist	0/0	0/0	0/0	0/0
Psühhiaater	2202/0	2356/0	2 261/0	2 498/0
Taastusraviarst	1537/0	1886/0	1485/0	1535/0
Töötervishoiuarst	1103/0	1028/0	1223/0	910/0
Erakorralise meditsiini arst	2622/0	2821/0	2554/0	3332/0

Allikas: Statistikaamet

3.3. Hambaravi ja selle kättesaadavus

Saare maakonnas osutab hambaraviteenuseid kokku 14 asutust: 13 neist asub Saaremaa vallas ja üks Muhus ning Ruhnus ei ole ühtegi hambaraviteenust osutavat asutust. Saaremaa vallas on hambaravi osutavad asutused jagunenud järgmiselt: kümme asutust asub Kuressaare linnas, üks Lümandas, üks Kihelkonnal ja üks Orissaares.[71]

Hambaarste ja hambaravi eriarstiabi spetsialiste on Saare maakonnas erinevate hambaraviasutuste peale kokku 28. Kuressaarde on koondunud palju hambaravi spetsialiste, mis tagab Saare maakonna elanikele pigem hea hambaravi kättesaadavuse. Saare maakonnas on puudu tavalistest hambaarstidest, kes osutavad kõige tavalisemat hambaravi. Kuressaares asuv CityDental hambakliinik on koolitusbaasiks noortele hambaarstitudengitele.

71) Hambaarstide register. (2022). Saaremaa. https://www.hambaarst.ee/register/saaremaa#kaart (27.07.2022).

4. Sotsiaalteenused ja -toetused

4.1. Sotsiaalteenused

Saare maakonnas on sotsiaalteenustega kaetud eelkõige kõige enam haavatavad sotsiaalsed grupid. Kõiki teenuseid osutatakse vajaduspõhiselt. Saaremaa vallas pakub koduteenust Kuressaare Hoolekanne ning Muhus on vallavalitsuse struktuuris koduhooldustöötaja.Väljaspool kodu osutatavat üldhooldusteenust pakuvad Südamekodu, Kihelkonna Hooldekodu, Hooldekodu Saaremaa Valss, Pärsama Hooldekodu, Kuressaare Haigla SA ja Muhu Hooldekeskuse SA. Sotsiaaltransporti koordineerib Saaremaa vallas vallavalitsus ning sotsiaaltranspordi teenust pakuvad Saaremaa vallas Kuressaare Taksojuhtide Ühing K-Takso, Arvi Hallik, MTÜ Saaremaa Puuetega Inimeste Koda, RN Teenused OÜ, Siinorite Transportteenus OÜ, Rando Kaubi ja RN Liinid OÜ. Muhus pakub teenust vallavalitsus koostöös erasektoriga Siinorite Transportteenus OÜ ja RN Teenused OÜ. Varjupaigateenust pakub Kuressaare Hoolekanne. Turvakoduteenust pakub Saaremaa ja Muhu vallas Saaremaa Toetava Hariduse Keskus ja Saaremaa vallas lisaks ka Saaremaa Naiste Tugikeskus. Lapsehoiuteenust pakub Saaremaa Toetava Hariduse Keskus. Võlanõustamist pakuvad Kuressaare Hoolekanne ja Eesti Töötukassa. Asendushooldusteenust ja järelhooldusteenust pakub Saaremaa Toetava Hariduse Keskus. Iseseisvat toimetulekut soodustavat teenust pakub Kuressaare Hoolekanne koostöös Eesti Töötukassaga. Viipekeele tõlketeenust ja kuulmisnõustamist pakub Saaremaa Puuetega Inimeste Koda. Perelepitusteenust pakuvad Saaremaa Toetava Hariduse Keskus ja Sotsiaalkindlustusamet. Nõustamis- ja teraapiateenust pakuvad Head Suhted OÜ, OÜ Elunuhe, Ajuventiil OÜ, Muusika Minule OÜ, MTÜ Loovtera, Fuks OÜ ja Saaremaa Toetava Hariduse Keskus. Toidupanga teenust pakub Saare maakonnas MTÜ Kaks Kala. Ruhnus pakub sotsiaalteenuseid (eluruumi kohandamine, isiku hooldus, eluruumi tagamine ja vältimatu sotsiaalabi) vallavalitsus ning ülejäänud teenuseid aitab vallavalitsus vajadusel organiseerida. (Tabel 29)

Tabel 29. Sotsiaalteenused, nende osutajad ja maht Saare maakonnas

Teenus	Saaremaa	Muhu	Ruhnu
Sotsiaalhoolekande seaduse alusel osutatavad teenused			
Eluruumi kohandamine	Saaremaa Vallavalitsus	Muhu Vallavalitsus	Ruhnu Vallavalitsus
Koduteenus	Kuressaare Hoolekanne	Muhu Vallavalitsuse struktuuris koduhooldustöötaja	Hetkel ei paku teenust, kuid vajadusel Ruhnu Vallavalitsus organiseerib
Väljaspool kodu osutatav üldhooldusteenus	Südamekodu 70 teenuskohta, Kihelkonna Hooldekodu 45 teenuskohta, Hooldekodu Saaremaa Valss 90 teenuskohta, Pärsama Hooldekodu 25 teenuskohta, Kuressaare Haigla SA 50 teenuskohta	Muhu Hooldekeskuse SA 50 kohta, millest 25 kohta Muhu elanikele	
Tugiisikuteenus	Kuressaare Hoolekanne, Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	Muhu Vallavalitsuse struktuuris kaks tugiisiku kohta	
Isiku hooldus	Hooldajaks määratud 35 isikut, koordineerib Saaremaa Vallavalitsus	Muhu Vallavalitsus	Ruhnu Vallavalitsus
Isikliku abistaja teenus	Kuressaare Hoolekanne	Koostööprojekt Saaremaa Vallavalitsusega	Hetkel ei paku teenust, kuid vajadusel Ruhnu Vallavalitsus organiseerib
Varjupaigateenus	Kuressaare Hoolekanne	Kuressaare Hoolekanne	
Turvakoduteenus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, Saaremaa Naiste Tugikeskus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, Muhu Vallavalitsus	

Sotsiaal-transporditeenus	Teenust koordineerib Saaremaa Vallavalitsus. Teenust osutavad Kuressaare Taksojuhtide Ühing K-Takso, Arvi Hallik, MTÜ Saaremaa Puuetega Inimeste Koda, RN Teenused OÜ, Siinorite Transportteenus OÜ, Rando Kaubi, RN Liinid OÜ	Muhu Vallavalitsus, Siinorite Transportteenus OÜ, RN Teenused OÜ	Hetkel ei paku teenust, kuid vajadusel Ruhnu Vallavalitsus organiseerib
Eluruumi tagamine	Kuressaare Hoolekanne sotsiaalmajad 95 teenuskohta, Saaremaa Vallavalitsus 50 sotsiaalkorterit	Kaks leibkonda sotsiaalkorterites, Liival munitsipaalmaja mobiilsele töötajale	Ruhnu Vallavalitsus
Lapsehoiuteenus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	Muhu Vallavalitsus	Hetkel ei paku teenust, kuid vajadusel Ruhnu Vallavalitsus organiseerib
Võlanõustamisteenus	Kuressaare Hoolekanne	Eesti Töötukassa poolt pakutav teenus	
Asendushooldusteenus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	
Järelhooldusteenus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	
Täiendavad sotsiaalteenused			
Iseseisvat toimetulekut soodustav teenus	Kuressaare Hoolekanne koostöös Eesti Töötukassaga (rulluv tööharjutus)	-	-
Viipekeele tõlketeenus	Saaremaa Puuetega Inimeste Koda	Saaremaa Puuetega Inimeste Koda	-
Kuulmisnõustamine	Saaremaa Puuetega Inimeste Koda	Saaremaa Puuetega Inimeste Koda	-
Perelepitusteenus	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, Sotsiaalkindlustusamet	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, Sotsiaalkindlustusamet	-
Nõustamis- ja teraapiateenus	Head Suhted OÜ, OÜ Elunuhe, Ajuventiil OÜ, Muusika Minule OÜ, MTÜ Loovtera, Fuks OÜ, Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	Ajuventiil OÜ, Fuks OÜ, Saaremaa Toetava Hariduse Keskus	-
Vältimatu sotsiaalabi teenus	Saaremaa Vallavalitsus	Muhu Vallavalitsus	Ruhnu Vallavalitsus
Toidupangateenus	MTÜ Kaks Kala	MTÜ Kaks Kala	MTÜ Kaks Kala

Allikas: Saaremaa, Muhu, Ruhnu Vallavalitsus

Saaremaa Vallavalitsus on suuteline tagama riigi poolt ette antud teenuseid ning täiendavalt võimaldanud teenuseid lähtuvalt inimeste abivajadusest (näiteks viipekeele tõlketeenus, kuulmisnõustamine). Kohalike omavalitsuste territooriumitel on sotsiaalabi tagatud igas piirkonnas, mitte ainult keskustes. Muhus ja Ruhnus on teenuste vajadus väike ning vallavalitsused on organisatsioonina paindlikud kiiresti tekkivatele vajadustele reageerima ja sobivat teenust looma või sisse ostma.

Saare maakonnas on probleemiks tervishoiu-, sotsiaal-, ja haridus-noorsootöövaldkonna infosüsteemide ühilduvuse ning piisava hulga spetsialistide puudumine. Teenuseosutajaid on vähe ja seetõttu puudub ka konkurents. Psühhiaatriline abi ja sõltlaste rehabilitatsiooniteenus ei ole Saare maakonna elanikele piisavalt kättesaadav. Puuduvad ravikodud erinevatele sihtrühmadele kogu elukaare vältel. Ennetustegevused peaksid olema laiahaardelisemad. Muhus vajab enim arendust erihoolekanne ja eakate pansionaaditeenus. Saaremaal on 2022. aasta sügisel valmimas esimene päevakeskus-pansionaat, kus ei ole ööpäevaringset õendushooldusvalvet, ning sarnane päevakeskus-pansionaat on plaanis ehitada Leisi ja Ida-Saaremaale.

4.2. Sotsiaaltoetused

Saare maakonna kohalikud omavalitsused võimaldavad vallaeelarvest erinevaid toetusliike, mis üldjuhul jagunevad sissetulekust sõltuvateks (nt toimetulekutoetus, erakorraline toetus, ühekordne toetus) ja sissetulekust mittesõltuvateks toetusteks (nt sünnitoetus, matusetoetus ja hooldajatoetus). Ruhnus on üheks sissetulekust mittesõltuvaks toetuseks kolimistoetus valla eelarvest palka saavale töötajale, kes asub vähemalt kolmeks aastaks Ruhnu saarele tööle ja elama. Ruhnus ja Muhus on võimalik taotleda õppetoetust kesk-, keskeri- ja kutsehariduse omandamise perioodil. Saare maakonnas on kohalikest omavalitsustest võimalik taotleda ranitsatoetust koolikohustuse ikka jõudnud lapsele. Ruhnus on võimalik taotleda toetust lastelaagris osalemise maksumuse täielikuks või osaliseks kompenseerimiseks. Saare maakonna kohalikest omavalitsusest on võimalik taotleda erakorralist toetust seoses õnnetusjuhtumiga. Saaremaa vallas makstakse toetust raske või sügava puudega lapse vanemale lapse juhtumiplaani ja komisjoni otsuse alusel – lapse puudest tingitud olukorra leevendamiseks, abivahendite ning lapse erivajadusest tingitud muude kulude hüvitamiseks. Muhus on toetused raske ja sügava puudega inimestele puudest tulenevate lisakulude hüvitamiseks.[72]

72) Riigiteataja. Ruhnu valla täiendavate sotsiaaltoetuste maksmise kord. https://www.riigiteataja.ee/akt/417032016009?leiaKehtiv (02.08.2022). Riigiteataja. Muhu valla sotsiaalhoolekandelise abi andmise kord. https://www.riigiteataja.ee/akt/409032017004?leiaKehtiv (02.08.2022). Riigiteataja. Sotsiaalhoolekandelise abi andmise kord. https://www.riigiteataja.ee/akt/414052019006 (02.08.2022).

5. Vaimne tervis

Inimese üldise tervise oluline osa on vaimne tervis, mis omakorda mõjutab ka enesetunnet, mõtlemist ja käitumist. Vaimne tervis on füüsilise tervisega tihedalt seotud. Vaimne tervis ei tähenda ainult stressi või haiguse puudumist, vaid hõlmab ka heaolu ja enesega rahulolu, toetavaid suhteid ning tundmust, et ollakse ühiskonnas tähenduslik ja tulemuslik ning suudetakse toime tulla igapäevaelu tavapäraste pingetega.[73] Üksikisikutele, perekondadele ning ühiskonna majanduslikule ja sotsiaalsele heaolule on vaimse tervise probleemide ja häirete mõju suur ja laiaulatuslik[74]. Uuringutest selgub, et iga viies inimene maailmas kogeb aasta jooksul vaimse tervise probleemi ning pikaajaliste vaimse tervise haigustega inimeste eluiga on keskmiselt 15–20 aastat lühem.

5.1. Enesetapud

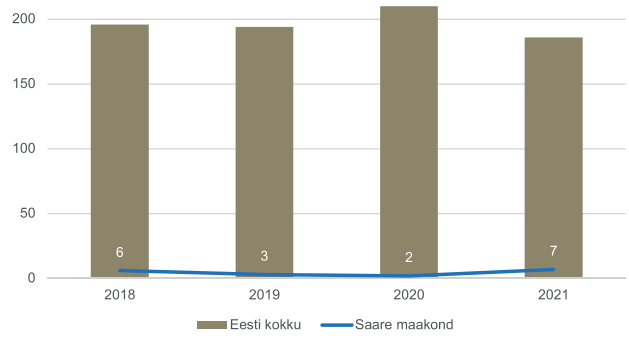

Joonis 19. Enesetappude arv.
Allikas: Surma põhjuste register

Jooniselt 19 on näha, et Saare maakonnas oli 2018. aastal kuus enesetappu, 2019. aastal kolm, 2020. aastal kaks ja 2021. aastal seitse enesetappu. Aastatel 2018–2021 on Eesti naised teinud keskmiselt 43 enesetappu ning mehed keskmiselt 154 enesetappu. Eesti meeste hulgas esineb enesetappe 4–5 korda sagedamini kui naiste hulgas. Suitsiidikordaja ehk suitsiidide arv 100 000 elaniku kohta on vanusegrupiti kõrgeim 20–29-aastaste (kordaja 20,0) ja 55–59-aastaste hulgas (kordaja 24,9), sugudevahelised erinevused vanusegrupiti on pigem väikesed.[75]

Isikuid, kes olid seotud enesetapukatsetega registreeritud meditsiinisüsteemis, esines Eestis 2020. aastal umbes kümme korda sagedamini kui enesetappe. Ühe isiku kohta oli 1,44 enesetapukatse ravijuhtu – indikaator, mis näitab korduvate suitsiidikatsete osakaalu. Enesetapukatsete arv on olnud ajas tõusev (absoluutarv on 2020. aastal 1,4 korda kõrgem kui 2009. aastal). Üldiselt on meeste hulgas enesetapukatsete sagedus kõrgem kui naiste hulgas, kuid alaealiste hulgas on see vastupidi – naistel pea kaks korda kõrgem näitaja. Rohkem korduskatseid esineb samuti naistel. Vanusegrupiti esineb kõige rohkem enesetapukatseid 15–19-aastaste hulgas.[76]

5.1.1. Enesetapu riskitegurid

Maailma Terviseorganisatsioon on välja toonud, et vaimset tervist mõjutavad nii inimese individuaalsed omadused, kogemused ja käitumismustrid kui ka sotsiaalmajanduslikud olud ja keskkond. Tegurid on omavahel tihedas vastastikuses seoses ning võivad samal ajal olla nii riski- kui ka kaitsefaktorid. Indiviidi tasandi tegurid on madal enesehinnang, kognitiivne/emotsionaalne ebaküpsus, suhtlemisraskused, halb füüsiline tervis ning uimastite tarbimine. Sotsiaalmajanduslikud tegurid on üksildus, lein, hooletusse jätmine, perekonfliktid, vägivald/väärkohtlemine, madal sissetulek ja vaesus, õpiraskused või läbikukkumine koolis, tööstress ja töötus. Keskkonnategurid on halb ligipääs baasteenustele, ebaõiglus ja diskrimineerimine, sotsiaalne ja sooline ebavõrdsus, sõjaolukord või katastroofid.[77]

73) WHO vaimse tervise parandamise juhend kogukonna fookuses, lk 2. (2022). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/360476/WHO-EURO-2022-36362-36362-64976-est.pdf?sequence=1&isAllowed=y (02.08.2022).

74) Sotsiaalministeerium. Vaimse tervise roheline raamat, lk 4. https://www.sm.ee/uudised/vaimse-tervise-roheline-raamat-sai-valitsuse-heakskiidu (02.08.2022).

75) Enesetappude ja enesetapukatsete epidemioloogiline ülevaade Eestis, lk 8. (2021). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341893/WHO-EURO-2021-2573-42329-58594-est.pdf?sequence=1&isAllowed=y (06.08.2022).

76) Enesetappude ja enesetapukatsete epidemioloogiline ülevaade Eestis, lk 18. (2021). https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/341893/WHO-EURO-2021-2573-42329-58594-est.pdf?sequence=1&isAllowed=y (06.08.2022).

77) Sotsiaalministeerium. Vaimse tervise roheline raamat, lk 4. https://www.sm.ee/uudised/vaimse-tervise-roheline-raamat-sai-valitsuse-heakskiidu (02.08.2022).

5.2. Vaimse tervise tugiteenused

Saare maakonna vaimse tervise tugiteenuste üheks tugevuseks on kohalikud elanikud, kes on õppinud vaimse tervise spetsialistideks. See tagab vaimse tervise tugiteenuste kättesaadavuse kohapeal ning spetsialist oskab paremini suhestuda kohaliku elanikkonna ja nende muredega. Saare maakonnas on kogukonnapoolne märkamine nii tugevus kui ka nõrkus, sest anonüümsust on vähe, kuid tänu väikesele kogukonnale märgatakse abivajajaid. Laste ja perede toetamiseks on loodud Saaremaa Toetava Hariduse Keskus, mille eesmärk on olla oskusteabekeskus õpilastele, lapsevanematele, koostööpartneritele ja õpetajatele. Toetatakse arengut nii isiksuse, töö- ja ühiskonnaelus vajalike teadmiste, hoiakute kui ka oskuste kujundamisel, kasutades kompleksselt mitmeid valdkondi (haridus-, tervishoiu- ja sotsiaalvaldkond). (Tabel 30)

Tabel 30. Saare maakonna vaimse tervise teenuste esmane kaardistus

Teenus	Teenuse sisu	Teenuse osutaja ja kontakt
Maakonna tasand		
Kogemus-nõustamine	Kogemusnõustamine on sarnase kogemusega inimeste vahel toimiv teadmiste ja kogemuste vahetus ja/või nõustamine, mille käigus pakutakse emotsionaalset, sotsiaalset ja/või praktilist tuge. Kogemusnõustaja kuulab, on olemas ja toetab klienti läbi oma kogemuste ja tunnetusliku tasandi.	Eneseteadvus OÜ Kontakt: Kairit Lindmäe eneseteadvus@gmail.com tel 5451 2202
Pere- ja paariteraapia	Peresuhete toetamine lapse (laste) käitumisprobleemide ilmnemisel ja arengukriiside puhul. Peresuhete toetamine vanemluse ja paarisuhte probleemide korral. Peresuhete toetamine põlvkondade üleselt. Täiskasvanud laste ja nende vanemate suhtekriiside nõustamine ja peresidemete taastamine.	Head Suhted OÜ Kontakt: Monika Sarapuu sarapuumonika@gmail.com tel 514 5498
Paari- ja pereteraapia; perenõustamine	Eesmärk on toetada perekonda läbi nõustamise ja juhendamise, lähtudes pereteraapia põhimõtetest, milleks on töö terve perekonnaga. Läbi süsteemse töö tugevdatakse peresuhteid igapäevases elus ning kriisides (ka vanemate nõustamine lahutuse korral).	OÜ Elunuhe Kontakt: Liina Kohu kohuliina@gmail.com tel 520 6846
Nõustamine, kriisisekkumine, kriisinõustamine, leinanõustamine	Nõustaja poole saab pöörduda igasuguste elus ettetulevate murede ja probleemidega. Nõustamise eesmärk on parandada inimeste heaolu, leevendada pingeid, aidata kohaneda elus toimuvate muutustega, lahendada kriise ja konflikte inimeste ja gruppide vahel ning toetada inimest endale püstitatud eesmärkide saavutamisel. Psühhosotsiaalne kriisisekkumine tähendab ajakriitilist psühhosotsiaalset tuge kas ühele inimesele või juhtunuga seotud inimeste rühmale pärast traumeerivat olukorda, milles osalejad või pealtnägijad kogesid sündmuse ajal intensiivseid emotsionaalseid reaktsioone, nagu äärmuslik hirm, õudus ja abitus. Kriisinõustamine on suunatud inimeste abistamiseks, kes on hiljuti läbi elanud traumeeriva sündmuse, mille tulemusel on inimene tundnud ennast ohustatuna ja tundnud, et tema võimuses pole olukorda mõjutada ja ta ei oma selle üle kontrolli. Leinanõustamine on inimeste abistamiseks, kes on hiljuti läbi elanud lähedase kaotuse, mille tulemusel inimene tunneb ennast kas süüdlasena või jõuetu ja lootusetuna elus edasi minna.	FIE Urmas Lehtsalu Kontakt: Urmas Lehtsalu urmas.lehtsalu@tt.ee tel 507 7716
Loovteraapia/ muusikateraapia	Teenuse eesmärk on abivajaja toetamine loovtegevuste ja muusikateraapia tõenduspõhiste tehnikate kaudu turvalises keskkonnas koos terapeudiga, andes võimaluse kliendile vaadata iseendasse, oma elule, algatada ja teha muudatusi või aktsepteerida oma olukorda.	FIE Kerli Remmelgas Kontakt: Kerli Remmelgas kerliremmelgas@gmail.com
Loovteraapia (visuaal-kunstiteraapia)	Teenuse pakkumisel lähtutakse valdavalt lahenduskeskse lühiteraapia põhimõtetest (10–12 h). Vastavalt kliendi vajadusele integreerib pakkuja teraapiasse ka muid oma pädevusele vastavaid psühhoteraapilisi lähenemisviise. Teraapia toimub triangulaarselt, kus teraapiaprotsessi on kaasatud kliendi poolt loodav kunstitöö. Teraapia alguses rakendatakse vajadusel kunstiteraapilist diagnostikat. Teenust osutatakse kontaktteenusena individuaalselt, vajadusel ka vanem-laps diaaditööna või pere kunstiteraapia protsessina. Loovteraapia ei eelda kunstilist võimekust, see sobib kõigile vanusegruppidele ning annab teaduslikult tõendatult häid tulemusi erinevate vaimse tervise probleemide korral, trauma- ja leinatöös, valuteraapias, rehabilitatsioonis jne. Loovteraapia on sobiv meetod ka pereteraapias rakendamiseks. Osutatava teraapiateenuse üldeesmärgiks on kliendi psühhosotsiaalse heaolu suurendamine ja vaimse tervise toetamine. Loovteraapia konkretiseeritud eesmärk lepitakse kokku koostöös kliendiga tema vajadustest lähtuvalt. Oma töös lähtub teenuse osutaja Eesti Loovteraapiate Ühingu (ELTY) eetikakoodeksist.	Fuks OÜ Kontakt: Kristi Schulze kristi.saarso@gmail.com tel 501 0546

Kunstiteraapia	Kunstiteraapia (ka loovteraapia) on psühhoteraapia vorm, kus teraapilistel eesmärkidel kasutatakse loovus- ja kunstipõhiseid meetodeid (nt joonistamine, maalimine, meisterdamine, savitöö) kliendi tervislikust seisundist lähtuvate eesmärkide saavutamiseks. Kunstiteraapiat kasutatakse igas vanuses inimeste toetamiseks: see sobib nii lastele, noorukitele, täiskasvanutele kui ka eakatele. Kunstiteraapia aitab toetada laste sensomotoorset, kognitiivset ja sotsiaalemotsionaalset arengut, sobib hüperaktiivsetele, käitumis- ja arenguhäirega lastele. Kunstiteraapia saab olla abiks täiskasvanutele, kes kogevad ärevust, depressiooni, meeleolulangust, elukvaliteedi muutust, kohanemisraskusi. Kunstiteraapia võimaldab paremini aru saada enda emotsioonidest, neid väljendada ja juhtida, suurendada emotsionaalset heaolu; aitab maandada ärevust, stressi; aitab tõsta enesehinnangut, pakub eduelamust, suurendab loovust; toetab tähelepanu- ja keskendumisvõimet; õpetab tegevusi planeerima ja lõpule viima; toetab silma ja käe koostööd ja käelisi oskusi; toetab eneseväljendust, suhtlus- ja koostööoskusi. Kunstiteraapia loob võimaluse jõuda loomingulise protsessi kaudu oluliste ressursside ja edasiviivate lahendusteni, mis verbaalses suhtluses ei pruugi esile tulla.	MTÜ Loovtera Kontakt: Kadi Trave loovtera@gmail.com tel 581 20720
Leinanõustamine	Hingehoidlik leinanõustamine on toetav teraapiavorm kaotusvalu leevendamiseks ning tunnete ja oma eluga toimetulekuks.	Helle Kahm Kontakt: tel 515 7198
Psühhiaatriline ravi	Osakond on kinnine. Valgusküllased ja avarad palatid on 1–3-kohalised. Osakonnas on kaasajastatud siseruumide kliimatingimused. Olemas on kohtumiste ruum, kus saab suhelda lähedastega turvaliselt. Psühhiaatriaüksuses on 15 voodikohta. Patsientide eest kannavad hoolt üks psühhiaater, kaks psühholoogi, neli õde ja kuus põetajat. Patsientidel on võimalus vaadata televiisorit, lugeda raamatuid ja osaleda tegelusringides. Saatjaga on võimalus külastada haigla kohvikut. Kontakti patsientidega saab telefonil 452 0015.	Kuressaare Haigla SA psühhiaatriaosakond Ene Parv vanemarst Kontakt: ene.parv@saarehaigla.ee tel 452 0113 Ada Jasner vastutav õde Kontakt: tel 452 0114 Lia Hanso kliiniline psühholoog Kontakt: tel 452 0084 Triin Kiisa psühholoog Kontakt: triin.kiisa@saarehaigla.ee tel 452 0157 Annika Raamat psühholoog Kontakt: annika.raamat@saarehaigla.ee tel 452 0157 psühhiaatria õed Kontakt: tel 452 0015
Psühholoogiline nõustamine ja hindamine, psühholoogi konsultatsioon, individuaalne või rühmapõhine psühhoteraapia, perenõustamine	Psühholoogi töö eesmärgiks on hinnata, ennetada ja vajaduse korral sekkuda inimese hingeelu ja käitumisega seotud probleemidesse. Keskuses seisneb töö laste ja noorte arengut mõjutavate tegurite hindamises, sekkumiste kavandamises ja läbiviimises.	Saaremaa Toetava Hariduse Keskus Pirgit Pihlasalu psühholoog Kontakt: pirgit.pihlasalu@sthk.edu.ee tel 5887 3446 Kaja Puck psühholoog Kontakt: kaja.puck@sthk.edu.ee tel 520 9914 Jane Hiibus psühholoog Kontakt: jane.hiibus@sthk.edu.ee tel 5887 3254 Aile Aedma perenõustaja Kontakt: aile.aedma@sthk.edu.ee tel 58866691
Nõustamisteenus	Ohvriabikeskus aitab neid, kes on sattunud hooletuse või halva kohtlemise, füüsilise, vaimse või seksuaalse vägivalla ohvriks. Ohvriabitöötajad pakuvad emotsionaalset tuge, jagavad informatsiooni abisaamise võimaluste kohta ja juhendavad suhtlemisel teiste vajalike asutustega.	Saare ohvriabikeskus Kontakt: tel 5757 0744 E–R 9.00–17.00

Kogemus-nõustamine, kriisinõustamine, leinanõustamine	Toetamine ja jõustamine oma läbitöötatud kogemuse baasil. Eesmärgiks on paremad toimetulekumehhanismid ja -oskused. Vaimse esmaabi andmine ja esmavajaduste tagamine. Eesmärk on kriisist väljaaitamine ja kriisiga toimetulemine. Leinaprotsessi hindamine ja selle läbimise toetamine. Eesmärgiks on parem leinaga toimetulek.	MTÜ Saaremaa Kogemusnõustajate Koda Kontakt: saare.kogemusnoustajad@gmail.com
Psühholoog/ ratsutamisterapeut	Eesmärk on parandada kliendi sotsiaalset võimekust, pakkuda lahendusi pärssivate erivajadustega toimetulekuks nii kliendile kui ka tema tugivõrgustikule. Eesmärgid lähtuvalt kliendi rehabilitatsiooniplaanist või koostatud juhtumist. Eesmärkide püstitamine koostöös kliendi ja tema tugivõrgustikuga. Eesmärk on parandada kliendi füüsilist võimekust, koostöös vastava eriala spetsialistiga.	Arukas Hobu OÜ Kaili Allmägi Kontakt: arukashobu@gmail.com
Psühho-dünaamiline psühhoteraapia, hüpnoteraapia, kognitiiv-käitumuslik teraapia, NLP, arengut toetav vestlus	Psühhodünaamiline tehnika otsib alateadvuslikke konflikte ja püüab neile lahendusi leida. Toetub arusaamisele, et psühhopatoloogia areneb eeskätt varase lapsepõlve kogemustest. Psühhodünaamika tuntuimad tehnikad on vabad assotsiatsioonid, vastupanu ja läbipaistvuse leidmine, valusate mälestuste ja muredega töötamine. Hüpnoteraapia on väga laialdasi kasutusviise pakkuv teraapialiik. Hüpnoosi käigus seotakse ühtseks tervikuks keha ja meel ning saavutatakse kontakt alateadvusega. Hüpnoterapeut kasutab erinevaid hüpnootilisi tehnikaid, mis viivad kliendi muudetud teadvuse seisundisse ning aitavad saada alateadlikke sõnumeid, kuidas probleemidega tegeleda. Efektiivne abi hirmude ja sõltuvuste korral, kuid sobib väga hästi erinevatele probleemidele lähenemiseks ja on alati pühendunud sellele, mida klient konkreetselt muuta tahab. Kognitiiv-käitumuslik teraapia on eelkõige probleemikeskne lähenemine jagab kliendile uusi tehnikaid ja vaatenurki ning aitab omandada käitumisviise, mis aitavad pingeolukordades ja rasketes tunnetes viibides paremini toime tulla. Muutes enesehinnangut ja hinnates maailma objektiivsemalt, on võimalik vabaneda ebameeldivatest tundmustest. NLP meetod sobib kliendile, kes soovib psühholoogiliselt kasvada ja kelle uskumuste süsteem toetub mõttele, et ennast on võimalik ise ümber kujundada ja efektiivsemaks muuta. Erinevad tehnikad, mida omandatakse, võimaldavad juurdepääsu sisemistele jõuvarudele. Aitab saavutada eesmärke, modelleerib edukust, toetab oma seisundite juhtimist. Arengut toetav vestlus sisaldab elemente nii kognitiivkäitumuslikust teraapiast kui NLP-st. Leitakse probleemi või elu osa, mida muuta tahetakse ja selgitatakse välja, kuidas muutust teostada. Oluline on usk muutuse võimalikkusesse, julgus vaimusilmas takistustega silmitsi seista, oma sisemise väe suurendamine ja avastamine ning tahteseisundi ankurdamine.	Siiri Lonn Kontakt: siiri@harmooniasalong.ee tel: 509 2622
Hingehoidlik nõustamine	Nõustamine iseeneses tähendab, et koos usaldajaga asutakse tegutsema muutuse saavutamise eesmärgil. Nõustaja annab nõu, usaldaja tegutseb vastavalt antud nõule, kui nii soovib. Nõustamises on vaimulik mõõde, mis ei ole kohustuslik, aga oleneb usaldaja päritolust ja taustast. Teenust osutatakse vahetutel kohtumistel või telefoninõustamise teel.	Aare Rüütel Kontakt: aare@kadunud.ee tel: 5242 776
Üleriigilised kontaktid		
Hädaabi	Häirekeskuse ülesanne on olla esimene abistaja hädaolukorras ehk olukorras, kus ohus on inimes(t)e elu, tervis, vara. Häirekeskus juhib kiirabi, päästjad ja politsei abivajajani.	Kontakt: tel 112
Ohvriabi kriisitelefon	Annab kiiret abi inimestele, kes on langenud süüteo, hooletuse või halva kohtlemise ohvriks või on kogenud füüsilist, vaimset, majanduslikku või seksuaalset vägivalda. Teenus on helistajale tasuta ning abi on tagatud ööpäevaringselt. Ohvriabi kriisitelefonile helistaja võib soovi korral jääda anonüümseks. Abi osutatakse eesti, vene ja inglise keeles.	Kontakt: kriisiabi@sotsiaalkindlustusamet.ee tel 116 006 Vestle chat'is: www.palunabi.ee Facebookis: "Palun abi"
Lasteabitelefon	Lasteabi on nõu andmise, kuulamise ja abistamise teenus. Nii lapsed kui ka täiskasvanud võivad sattuda olukordadesse, kus isiklikust kogemusest lahenduse leidmiseks ei piisa. Lasteabis aitame telefoni ja veebivestluse kaudu ning juhendame, kuidas mure lahendamisega edasi minna. Lasteabi numbril 116111 ollakse lastega seotud küsimuste ja murede lahendamiseks olemas ööpäevaringselt üle Eesti. Kõne telefonile 116111 on helistajale tasuta ja mobiiltelefonilt saab helistada ka siis, kui kõneaeg on otsas. Nõuannet saab küsida nii eesti, vene kui ka inglise keeles. Kui helistada ei soovita, saab nõuannet küsida ka veebivestluses või e-kirja teel. Soovi korral saab pöörduja jääda anonüümseks. Kõik pöördumised salvestatakse.	Kontakt: tel 116 111 Vestle chat'is: www.lasteabi.ee
Perearsti nõuandetelefon	Helistada saab 24/7. Pöördumiseks juhul, kui ei saa kontakti enda perearstiga. Konsultatsioon ja meditsiinialased nõuanded eesti ja vene keeles.	Kontakt: tel 1220 või 634 6630

Emotsionaalse toe telefon Eluliin	Emotsionaalse toe telefon on inimestele, kes on emotsionaalse kriisi seisundis, depressioonis, tunnevad sügavat muret kaotuse ja leina tõttu, tunnevad üksindust, kannatavad vägivalla all, kogevad mitmesuguseid suhte ja perekonnaprobleeme või sotsiaalseid raskusi või soovivad elust lahkuda.	Kontakt: tel 655 8088 (eesti keeles) või 655 5688 (vene keeles)
Psühholoogiline kriisinõustamine	Kriisinõustamise eesmärk on pakkuda lühiajalist psühholoogilist abi vaimse tervise ja töövõime säilitamiseks ning taastamiseks igapäevaelu kriisidesse sattunutele ning õnnetusjuhtumite, kuritegevuse, terrorismi ja muu läbi kannatanutele ning nende lähedastele. Psühholoogilise kriisiabi teenust osutatakse silmast-silma vastuvõttudena ja telefoninõustamisena. Eesti ja vene keeles.	Kontakt: tel 631 4300 E, T, K, 12.00–19.00 N, R 15.00–19.00
Supervisioon/ coaching	Professionaalne ehk valdkondade ülene supervisioon on süsteemne nõustamisprotsess, mille fookuses on inimese, tema tööalaste ülesannete ning tööandja vastastikune mõju ja koostoime. Supervisiooni juhib väljaõppinud superviisor. Coaching on kindla eesmärgi saavutamisele, oskuste või harjumuste omandamisele suunatud struktureeritud koostöö, mis võib toimuda ühekordselt või protsessina. Coaching sobib igale inimesele, kelle soov on teha teadlikult tööd iseendaga ning viia ellu muudatusi enda sees ja ümber.	Eesti Supervisiooni ja Coachingu Ühing Kontakt: info@supervisioon.ee www.supervisioon.ee
Supervisioon/ coaching	Tugiisikute individuaal- ja grupisupervisioonid, MARAC tuumikmeeskonna ja vabatahtlike supervisioonid, läbi Ohvriabi ka kriisi- ja psühholoogilise nõustamise teenus. Samuti tervishoiutöötajate supervisioonid.	Siivi Hansen Kontakt: tel 521 9692 hansensiivi@gmail.com

5.3. Vaimne tervis ja ennetus

Alates 2019. aastast on Saare maakonnas korraldatud vaimse tervise teemal sagedamini koolitusi ja konverentse. 2021/2022. õppeaastal loodi õpiraskustega laste vanematele tugigrupp. Tugigrupi eesmärk on koondada sarnases olukorras olevad lapsevanemad, et üksteist toetada, jagada kogemusi ja kohtuda spetsialistidega. Saare maakonna kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajad teevad koostööd erinevate organisatsioonidega, kes vaimse tervise probleemide ennetust koordineerivad, näiteks Tervise Arengu Instituut ja Sotsiaalministeerium – lisaks toimuvad juhtumipõhised ümarlauad. Saaremaa vallas kasutatakse näiteks MARAC (Multi-Agency Risk Assessment Conferences) juhtumikorralduse mudelit, mille eesmärk on esmalt tuvastada kõrge riskiga ohvrid, seejärel kindlustada mitmete asutuste spetsialistide koostöös ohvrite kaitse ning kokkuvõttes vähendada lähisuhtevägivalda ning selle raskeid tagajärgi.

Saare maakonna haridusasutustes edendatakse ja toetatakse vaimset tervist läbi vanemlusprogrammi "Imelised Aastad", mis aitab ennetada või toime tulla lapse käitumisprobleemide ja perekriisidega. Koolides aitab laste vaimset tervist toetada põhikooli I ja II astmes (1.–6. klassis) rakendatav VEPA käitumisoskuste mäng.

Eesti on üks vähestest Euroopa riikidest, millel ei ole riiklikku vaimse tervise poliitika raamdokumenti ning selle puudumine on olnud laiapõhjalisele ja valdkondlikule arengule takistuseks. Valdkonna edendamiseks on oluline tervikliku süsteemi olemasolu, kus tegeletakse nii ennetuse ja raviga kui ka teaduspõhisusest, õiglusest, autonoomsusest, turvalisusest ja efektiivsusest lähtuvate integreeritud teenuste (sh rehabilitatsiooni- ja järelteenused) arendamise ja pakkumisega. Vaadata tuleb tervikpilti, ainult ühe süsteemi arendamine ei loo püsivaid tulemusi.[78] Seetõttu on ka Saare maakonnas vaimse tervise probleemide ennetus olnud juhuslik – vaja on süsteemseid ja järjepidevaid ennetustegevusi, mis võtaksid arvesse elukaarepõhist lähenemist.

78) Sotsiaalministeerium. Vaimse tervise roheline raamat, lk 4. https://www.sm.ee/uudised/vaimse-tervise-roheline-raamat-sai-valitsuse-heakskiidu (02.08.2022).

Arstiabi kättesaadavus ja kvaliteet, sotsiaalteenused ja -toetused, vaimne tervis Saare maakonnas

ravi-kindlustatud mehi
89,8%

ravi-kindlustatud naisi
95,6%

Allikas: Tervise Arengu Instituut

esmatasandi tervishoiu-teenust tagab
19 perearsti
esmatasandi tervishoiu-teenuseid osutavate tervishoiutöötajate arv on
langustrendis

Allikas: Statistikaamet

Kuressaare Haigla
on maakonna elanikele olulisim tervishoiuteenuste pakkuja, osutades kokku
63,1%
kõigist maakonna elanike tarbitud tervishoiuteenustest

Allikas: Kuressaare Haigla

ambulatoorseid eriarstiabi tervishoiu-teenuseid kasutab maakonna elanikest
94%

Allikas: Kuressaare Haigla, AS Hanvar

eriarstiabi osutavate spetsialistide arv on
languses,
kuid teenuse osutamise vajadus
kasvab

Allikas: Kuressaare Haigla, AS Hanvar

hambaraviteenuseid osutab
14 asutust
13 neist asub Saaremaa vallas ja üks Muhus. Ruhnus ei ole ühtegi hambaraviteenust osutavat asutust

Allikas: Hambaarstide register

sotsiaalteenuseid osutab
24 teenusepakkujat

erinevaid vaimse tervise tugiteenuseid on maakonnas
mitmeid

kõik sotsiaalhoolekande seaduse alusel osutatavad
teenused on kaetud
Kõigis kolmes KOV-is on tagatud sotsiaaltoetused

Allikas: Saaremaa Vallavalitsus, Muhu Vallavalitsus, Ruhnu Vallavalitsus

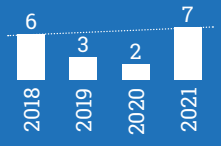

enesetappude arv on
kasvutrendis

Allikas: Surma põhjuste register

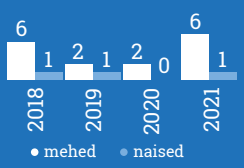

meeste hulgas
esineb enese-tappe 4-5x sagedamini
kui naiste hulgas

Allikas: WHO

suitsiidide arv 100 000 elaniku kohta on Eestis kõrgeim 20–29-aastaste ja 55–59-aastaste hulgas

Allikas: WHO

Info põhineb 2021. aasta andmetel

6. Laste ja noorte turvaline ja tervislik areng

6.1. Laste ja noorte tervise enesehinnang

Kui võrrelda laste ja noorte heaoluhinnangut riigi keskmise subjektiivse heaolu näitajaga, siis jääb Saare maakonna laste ja noorte heaoluhinnag oluliselt madalamale. Kui üldiselt on enamik lapsi ja noorukeid väga õnnelikud ja rahul ning laste ja noorukite heaoluhinnangute keskmised on suuremad kui täiskasvanutel, siis kindlasti ei ole kõik lapsed ja noorukid väga õnnelikud. Oluline on välja selgitada laste ja noorukite rühmad, kelle subjektiivse heaolu näitaja on võrreldes keskmisega madalam, sest täiskasvanutel on poliitiline ja sotsiaalne vastutus parandada nende laste heaolu. Üleriigiliselt tuleb rakendada ebavõrdsuse vähendamise strateegiat. Kindlasti on Saare maakonnas vaja läbi viia pikiuuringuid, et paremini mõista, millised tegurid eelkõige mõjutavad laste ja noorukite subjektiivse heaolu taset, et neist lähtudes paremaid otsuseid langetada ja tegutseda. Laste ja noorukite kaasamine ühiskonna otsustes kaasa rääkimisel on väga oluline, et laste ja noorukite heaolu parandada. Üks laste ja noorukite kaasamise vorm on teha seda koolikeskkonnas. Lastekeskse koolikeskkonna all peetakse rohkem silmas nii lapse vajaduste (s.t täiskasvanu hoolitseb lapse vajaduse eest) kui ka laste osalemise õigustega (s.t laps osaleb otsuste langetamisel, suunab õppimisprotsessi) arvestamist. Meil on vähe kogemusi laste ja noorukite kaasamisel ulatuslikumate ühiskondlike otsuste või ka lähema elukeskkonna kujundamise küsimustes, mistõttu leiavad vähe täiskasvanuid ning lapsi ja noorukeid, et laste ja noorukite arvamust neil teemadel peaks küsima. 2017. aasta kohaliku omavalitsuse volikogu valimised olid Eestis esimesed, kus hääletada said ka 16- ja 17-aastased noored. Umbes 24 000-st 16–17-aastasest noorest osales kohalikel valimistel ligikaudu 59%, mis oli üleriigilisest valimisaktiivsusest (53%) suurem.[79]

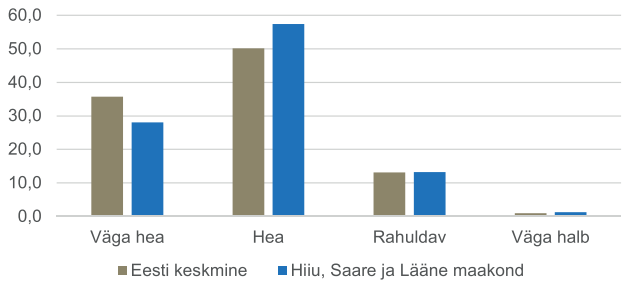

Joonis 20. Koolinoorte tervise enesehinnang.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Lapsed ja noorukid hindavad vastusega "hea" enda tervise enesehinnangut Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas veidi kõrgemalt (57,4%) kui Eestis keskmiselt (50,2%). Hindega "väga hea" hindab enda tervise enesehinnangut Eestis keskmiselt 35,7% lastest ja noorukitest ning 28,1% Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas. Hindega "rahuldav" hindab Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas enda tervise enesehinnangut 13,2% noortest, mis on sisuliselt võrdne Eesti keskmisega (13,1%) (Joonis 20).

6.2. Riski- ja kaitsetegurid

6.2.1. Perekond

Laste ja noorte heaolu ning tervist mõjutab oluliselt kodune õhkkond ja perekonna tugi. Laste ja vanemate vahelised toetavad suhted on olulised laste psühhusotsiaalse heaolu kujunemisel ja riskikäitumise ning terviseprobleemide ennetamisel teismeeas ning edasises elus. Perekonda kuulumine, ühiselt koos veedetud aeg ja vanemlik hoolimine on olulised kaitsefaktorid noorukite riskikäitumise, suitsetamise ja alkoholi ning uimastite tarvitamise ennetamisel. Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud uuringust selgus, et oma muredest on bioloogilise emaga kerge või väga kerge rääkida 86%-l noortest terve Eesti peale kokku. Bioloogilise isaga on lastel

79) Statistikaamet. (2018). Kui aktiivsed on noored kohaliku omavalitsuse volikogu valimistel? https://www.stat.ee/et/uudised/2019/04/29/kui-aktiivsed-on-noored-kohaliku-omavalitsuse-volikogu-valimistel (28.07.2022).

oma muredest rääkimine kerge või väga kerge 82% poistest ja 71% tüdrukutest. Vanuse kasvades on lastel ja noortel oma muredest emale või isale rääkida raskem. Emade teadlikkus lapse tegemistest, muredest ja rõõmudest, sõpruskonnast jne on Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud uuringu kohaselt maapiirkonnas oluliselt suurem kui linnapiirkonnas elavate perekondade seas. Isade teadlikkus laste tegevustest maa- ja linnapiirkonnas oluliselt määral ei erine. Enamik Eesti noortest (81%) nõustus, et nende pere tahab neid tõepoolest aidata, mis näitab head perekonnapoolset toetust. Siiski leiavad noored, et vanemad ei ole teadlikud nende sõpradest ja õpilase vanusega see teadmatus kasvab, samuti teavad vähesed vanemad noorukite tegevusest internetis. Saare maakonnas on vanemluse toetamiseks erinevaid programme ja projekte, näiteks vanemlusprogramm "Imelised Aastad", Kuressaare Rahvaülikooli loengud vanemluse teemadel, Samm-sammult targemaks, Gordoni perekool. Oluline on suurendada tõenduspõhiseid lapsevanemate koolitusi maakonnas, eriti maapiirkondades.

6.2.2. Alkohol, suitsetamine, narkootikumid

Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud uuringust saadud andmete kohaselt on iganädalasest alkoholi tarvitavate ja purjus laste ja noorukite osakaal aastatega langenud. Lisaks on aastatega suurenenud ka laste ja noorukite osakaal, kes ei ole kunagi oma elu jooksul alkoholi tarvitanud. Enamikule lastest ja noorukitest, kes on alkoholi proovinud, on lapsevanem ise andnud lapsele alkoholi maitsta ning need lapsevanemad on üldjuhul lubavama suhtumisega alkoholi osas, kui nende laste ja noorte vanemad, kes on alkoholitarvitamise osas rangemad. Noortel, kellel on vanematega alkoholitarvitamise osas selged piirid ja vanematega kokkulepe alkoholi mitte tarvitada, joovad alkoholi vähem kui noored, kelle vanemad on lubavama suhtumisega.

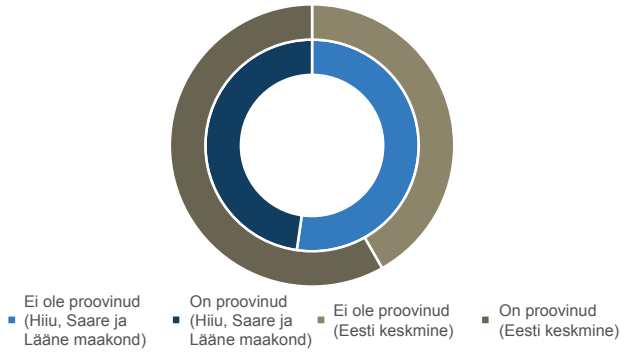

Joonis 21. Alkoholi proovimise kogemus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Kui võrrelda Hiiu, Saare ja Lääne maakonna 5., 7. ja 9. klassi alkoholitarbimise kogemust Eesti keskmisega, siis nähtub, et Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas on alkoholi proovinud 58,2% noortest ja Eestis keskmiselt 47,7% (Joonis 21).

Uuringus osalenud õpilastest 91% on mittesuitsetajad ning suitsetamise populaarsus noorte seas langeb. Esimest sigaretti proovitakse üha hilisemas vanuses. 15-aastaste vastajate osakaal, kes on elu jooksul kolmel ja enamal päeval sigarette suitsetanud, on langenud. E-sigarettide tarvitamine on veidi langenud, kuid huuletubaka tarvitamine on veidi tõusnud. Nii huuletubaka kui ka e-sigareti tarvitajaid on ka nende noorte seas, kes ei suitseta traditsioonilisi sigarette, ning mida noorem vanuserühm, seda suurem osa neist on suitsetanud e-sigaretti enne kui traditsioonilist sigaretti.

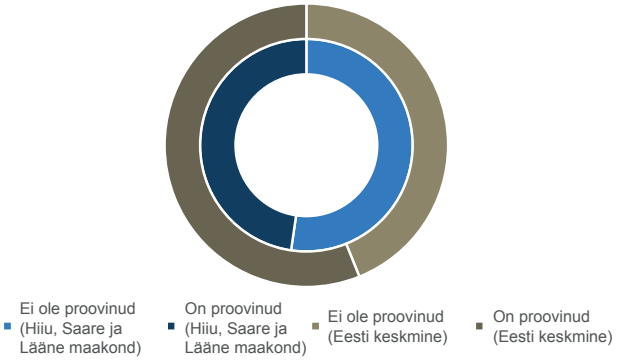

Joonis 22. Suitsetamise kogemus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Võrreldes Eesti keskmisega (24,1%) on Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas suitsetamise kogemus 30,8% noortel. Suitsetamise kogemust ei ole 69,2% Hiiu, Saare ja Lääne maakonna noortel (Joonis 22).

Nende laste ja noorukite osakaal, kes on elu jooksul kanepit proovinud/tarvitanud, on oluliselt langenud. Langenud ei ole aga kanepi tarvitamine viimase 30 päeva jooksul. Uimastite tarvitamine, sh sigarettide suitsetamine, alkoholi ja kanepi tarvitamine on omavahel seotud.

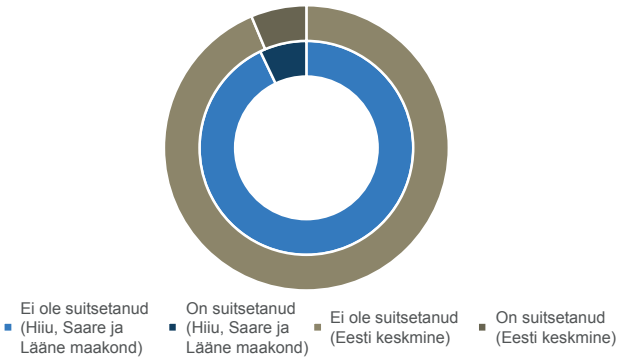

Joonis 23. Kanepi suitsetamine.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Kanepit on suitsetanud Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 6,3% lapsi ja noori ning Eestis keskmiselt 7,1% noortest. Hiiu, Saare ja Lääne maakonna noorte seas ei ole kanepit suitsetanud 93,7% noortest, mis on veidi parem tulemus kui Eestis keskmiselt (92,9%) (Joonis 23).

6.2.3. Toitumine

Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud uuringust selgus, et iga koolipäeva hommikul sööb hommikusööki 60% õpilastest ning nädalavahetuse mõlemal päeval 80% lastest ja noorukitest. Aasta-aastalt on laste ja noorukite seas sagenenud köögi- ja puuviljade tarbimine, eriti tüdrukute seas. Lapsed ja noorukid tarbivad liialt palju maiustusi ja väga vähe kalatooteid. Lisaks on aastatega vähenenud õpilaste seas leiva söömine, kuid näiteks piima tarbimine on sagenenud. Energiajookide tarbimine on mõnevõrra tõusnud, sealjuures on poiste hulgas selliste jookide tarbijaid üle kahe korra enam kui tüdrukute hulgas. Ülemäärase kehakaaluga lapsi ja noorukeid on aasta-aastalt üha enam ning liigse kehakaaluga õpilaste hulgas on rohkem neid, kes söövad hommikusööki harvem, nad on vähem aktiivsed ja veedavad rohkem aega televiisori ja/või arvuti või nutiseadme ekraani ees võrreldes normaalkaalus õpilastega.

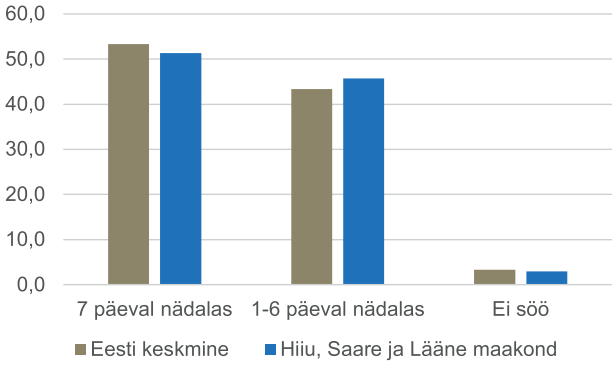

Joonis 24. Hommikusöögi söömine.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Jooniselt 24 nähtub, et hommikusööki söövad 1–6 päeval nädalas Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 45,7% lastest, mis on Eesti keskmisega võrreldes kõrgem näitaja, kuid seitsmel päeval nädalas sööb Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 2% vähem lapsi kui Eestis keskmiselt. Hommikusööki ei söö Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 3% lastest ja noortest.

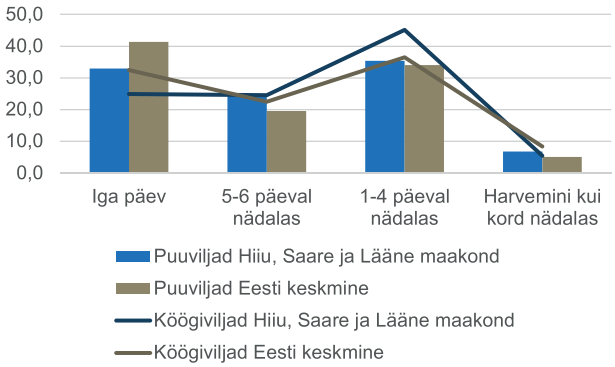

Joonis 25. Puu- ja köögiviljade söömise sagedus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Puuvilju söövad iga päev Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 32,9% lastest ja noortest, mis jääb Eesti keskmisele (41,4%) veidi alla, kuid 5–6 päeval nädalas sööb puuvilju Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 24,9% lastest ja noortest, mis on võrreldes Eesti keskmisega (19,5%) veidi parem näitaja. Köögivilju sööb iga päev Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 24,9% lapsi ja noori ning Eestis keskmiselt sööb iga päev köögivilju 32,5% lapsi ja noori. Köögivilju sööb Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 5–6 päeval nädalas 24,5% ning harvemini kui kord nädalas 5,5% lastest ja noortest (Joonis 25). Saare maakonnas on vaja läbi viia uuringuid seoses laste ja noorte tervise ning heaoluga, et ellu viia edukaid sekkumisi.

6.2.3.1. 1. klassi ja 4. klassi laste ülekaal

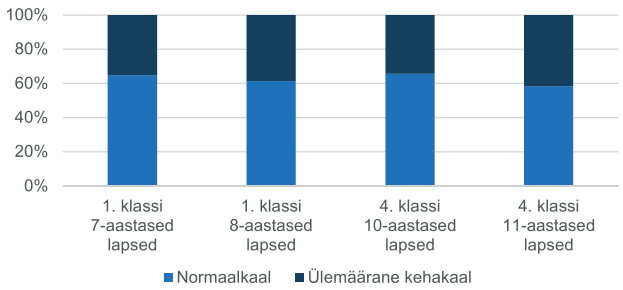

Joonis 26. 1. ja 4. klassi laste ülekaal Saare maakonnas.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Tervise Arengu Instituudi poolt läbiviidud uuringust selgus, et Saare maakonna 1. klassi 7-aastastest lastest on ülekaalus 35,1% (Joonis 26), Eestis on kokku ülemäärase kehakaaluga 7-aastasi lapsi 26,2% (Joonis 27). Saare maakonnas on ülemäärase kehakaaluga 8-aastasi lapsi 37,5% (Joonis 26) ning Eestis kokku on see 26,7% (Joonis 27). Ülemäärase kehakaaluga 11-aastasi 4. klassi lapsi on Saare maakonnas 41,5% (Joonis 26) ja Eestis kokku 32,9% (Joonis 27). Seega uuringu tulemustest nähtub, et ülemäärase kehakaaluga laste osakaal suureneb laste vanuse kasvades ning vahepeal ei toimu kehakaalu alanemist. Liigse kehakaaluga õpilaste osakaal on tõusnud iga aastaga ja seda nii poiste kui ka tüdrukute hulgas. Selleks, et laste ülemäärase kehakaalu probleemiga edukalt tegeleda, on vaja Saare maakonnas läbi viia pikiuuringud ning luua vastav tõenduspõhine sekkumine.

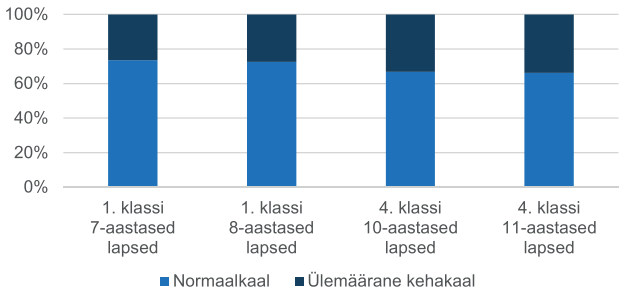

Joonis 27. 1. ja 4. klassi laste ülekaal Eestis kokku.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Saare maakonnas on iga viies 1. klassi laps ülekaaluline[80]. Laste ja noorte ülekaalulisus on rahva tervise ja heaolu seisukohalt kasvav probleem nii Eestis kui ka teistes Euroopa riikides, kuna see suurendab ülekaalulisuse ja erinevate terviseprobleemide (nt II tüübi diabeet ja südame-veresoonkonnahaigused) riski ka täiskasvanueas. Märgatav ülemää-

80) Saarte Hääl. (2018). Iga viies 1.klassi laps on ülekaaluline. https://saartehaal.postimees.ee/6668516/saare-maakonnas-on-iga-viies-1-klassi-laps-ulekaaluline (22.07.2022).

rane kehakaal on seotud ka kehalise võimekuse languse ja raskustega igapäevatoimingute tegemisel. Poistel esineb igas vanuserühmas sagedamini ülemäärast kehakaalu kui tüdrukutel. Samuti leidub igas vanuserühmas rohkem tüdrukuid, kes on võrreldes poistega ala- ja normaalkaalulised. Euroopa laste rasvumise seire kohaselt oli kõigist uuritavatest 26% ülemäärase kehakaaluga ja ligi 2/5 rasvunud. Nii ülekaal kui ka rasvumine oli poiste seas suurem. Ülemäärase kehakaaluga tüdrukuid oli 23%, sealhulgas 8% rasvunuid ning poisse 29% ja rasvunuid 12%. Ülemäärane kehakaal mõjutab eluga rahulolu, näiteks 18% ülemäärase kehakaaluga õpilastest hindas oma eluga rahulolu rahuldavaks või halvaks. Uuringust selgus veel, et ülemäärase kehakaaluga õpilaste hulgas oli võrreldes ala- või normaalkaaluliste lastega (62%) vähem (54%) neid, kes sõid 1–5 päeval hommikusööki.[81]

6.2.4. Liikumine

Liikumine on üks olulisi tervise ja kehakaalu mõjutegureid ning Tervise Arengu Instituudi üle-eestilisest uuringust selgus, et ülemäärase kehakaaluga õpilased on füüsiliselt vähem aktiivsed kui normaalkaalulised. 16% 11–15-aastastest kooliõpilastest (sh 17% poistest ja 14% tüdrukutest) liigub soovitustele vastavale määrale (vähemalt 60 minutit mõõduka kuni tugeva intensiivsusega kehalist tegevust päevas). 41% on neid noori, kes olid vähemalt tund aega viiel ja enamal päeval nädalas kehaliselt mõõdukalt aktiivsed. Vanusega kehaline aktiivsus langeb: 11- aastastest lastest on vähemalt tund aega viiel ja enamal päeval mõõdukalt aktiivsed 48%, 13-aastastest 40% ja 15-aastastest 35%. Piisav uni ja pere hea majanduslik olukord suurendavad mõõdukat kehalist aktiivsust.

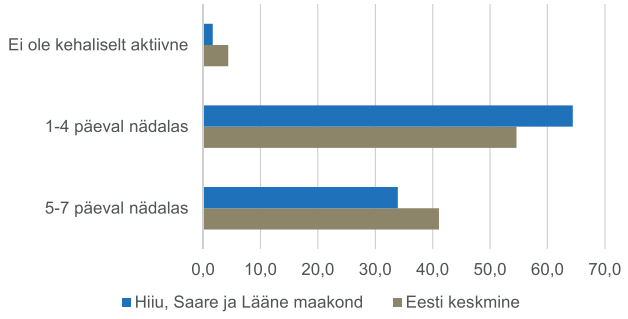

Joonis 28 . Laste ja noorte kehaline aktiivsus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Laste ja noorte kehaline aktiivsus 5–7 päeval nädalas on Eestis keskmiselt 41,1%, mis võrreldes Hiiu, Saare ja Lääne maakonnaga (33,9%) on veidi suurem. Hiiu, Saare ning Lääne maakonna laste ja noorte kehaline aktiivsus 1–4 päeval nädalas on 64,4%, mis on Eesti keskmisest (54,6%) kõrgem. Kehaliselt üldse aktiivsed ei ole 1,7% Hiiu, Saare ja Lääne maakonna lapsi ja noori, kuid Eesti keskmine on 4,4% (Joonis 28).

6.2.5. Suutervis

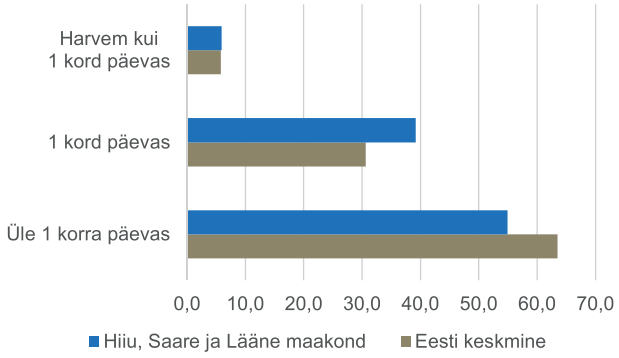

Joonis 29. Hammaste pesemise sagedus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Suutervis on osa inimese üldtervisest, mis olulise osana lisab heaolu ja elamisvõimekust. 2019. aasta uuringust "3-, 6- ja 12-aastaste laste hammaste tervisliku seisukorra kaardistamine" tuli välja, et 3-aastaste laste seas oli tervete hammastega lapsi 71%, 6-aastaste laste hulgas oli piimahammaste osas tervete hammastega lapsi 28%, 12-aastastest oli tervete hammastega lapsi 32% (sh tervete jäävhammastega 39%). Hambaid peab pesema kaks korda päevas – hommikul ja õhtul. Selleks, et kõik hambapinnad saaksid puhtaks, tuleks pesta vähemalt kaks minutit järjest[82]. Jooniselt 29 nähtub, et Eesti keskmine üle ühe korra päevas hammaste pesemise sagedus laste ja noorte seas 2017/2018. õppeaastal oli 63,5%, kuid Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas oli see 54,9%. Kord päevas pestakse hambaid Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 39,2%, Eestis keskmiselt 30,6%. Harvem kui kord päevas peseb hambaid 5,9% Hiiu, Saare ja Lääne maakonna lastest, mis on võrreldes Eesti keskmisega (5,8%) samal tasemel. Lasteaedades on rakendatud programmi "Suukool". Ühekordse tegevusena 2021. sügisel on jagatud 1. klassi lastele hambaharju, infomaterjale ja töövihikuid.

6.2.6. Vaimne tervis

Kogu ümbritsev keskkond (nii koolis kui ka kodus) mõjutab laste ja noorukite vaimset tervist. Perekond, kus lapsed kasvavad ja kujuneb nende eluviis, on üks olulisemaid tegureid. Kodu sisekliima võib olla toetav ja hooliv, kuid alati pole see nii – mõnes peres esineb hoolimatust, tülitsetakse ning esineb perevägivalda. Kasvukeskkond, mis on ebastabiilne, võib viia lapse suitsiidimõteteni, depressiooni ning meeleoluhäireteni. Uuringute järgi on lapsele soodsaim kahe bioloogilise vanemaga keskkond, selline pere tagab sagedamini sotsiaalsete ressursside kättesaadavuse ning selliste perede laste hulgas on vähem vaimse tervise probleeme ning riskikäitumist. Kasuvanemaga peres kasvavatel lastel oli suitsiidimõtteid ligi kaks korda rohkem kui neil, keda kasvatas kaks bioloogilist vanemat. Lisaks kodusele keskkonnale põhjustavad meeleoluhäireid kiusamise ohvriks sattumine, mahajäämus koolis, sõprade vähene toetus ja kõrvalejäetus. [83]

81) Tervise Arengu Instituut. (2018). Euroopa laste rasvumise seire. https://intra.tai.ee/images/prints/documents/152587420882_Euroopa_laste_rasvumise_seire.pdf (27.07.2022).

82) Suukool. (2022). Laps ja vanem: suuhügieen. https://suukool.ee/et/laps-ja-vanem/suuhygieen (02.08.2022).

83) Tervise Arengu Instituut. (2019). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring, lk 52. https://tai.ee/et/teadustoo/teadustoo-ulevaade/rahvastikupohised-uuringud/eesti-kooliopilaste-tervisekaitumise-uuring (02.08.2022).

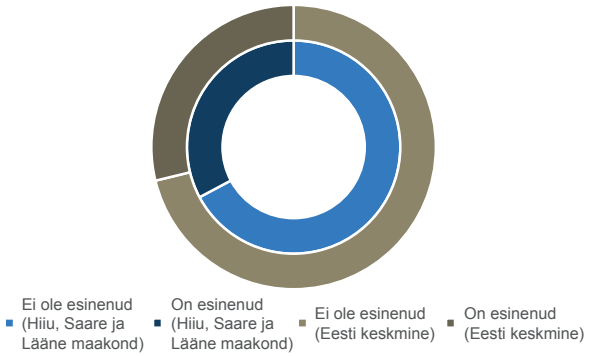

Joonis 30. Depressiivsete episoodide esinemine.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

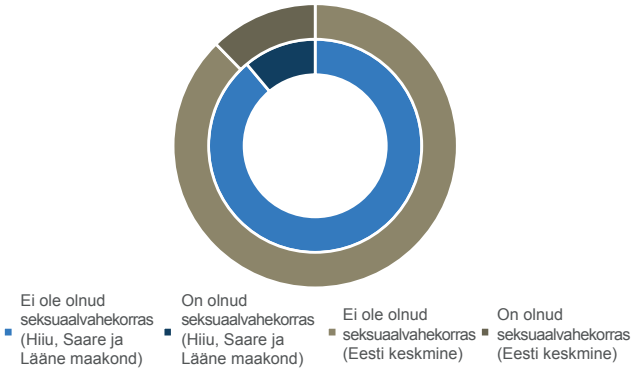

Joonis 31. Seksuaalvahekorra kogemus.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Hiiu, Saare ja Lääne maakonna koolinoortest 28,8%-l on esinenud depressiivseid episoode, Eesti keskmine on 32,8%. Depressiivseid episoode ei ole esinenud Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 71,2%-l noortest, Eesti keskmine 67,2% (Joonis 30).

Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas on seksuaalvahekorras olnud 12,3% 13–15-aastastest noortest. Eestis keskmiselt on seksuaalvahekorras olnud 11,1% samas eas noori. Samaealistest ei ole seksuaalvahekorras olnud Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas 87,7% noortest, Eestis keskmiselt 88,9% (Joonis 31).

6.2.7. Seksuaalkäitumine

Seksuaalvahekorras olnud õpilaste osakaal on võrreldes varasemate uuringuaastatega vähenenud. Esimesse seksuaalvahekorda astumise vanus on püsinud stabiilsena, 81% 15-aastastest oli esimest korda seksuaalvahekorras 14–15-aastaselt. Kondoomi kasutamine on võrreldes varasemate uuringuaastatega langenud ja seda näitavad eriti tüdrukutelt saadud andmed. Seksuaalvahekorras olnutest iga neljas ei kasutanud tõhusat rasestumisvastasest meetodit või ei olnud sellest teadlik (rasestumisvastased tabletid, kondoom). Noorte seksuaalkäitumisega seostub ka muu riskikäitumine: varajases eas seksuaalvahekorras olemine on seotud kanepi ja alkoholi tarvitamisega. Ennetustöös on kasutatud Tervise Arengu Instituudi kampaaniad, lisaks: nõuandekabinet noortele, noortekeskuses tugila, noortekeskuse noorsootöötaja kui nõustaja jm.[84]

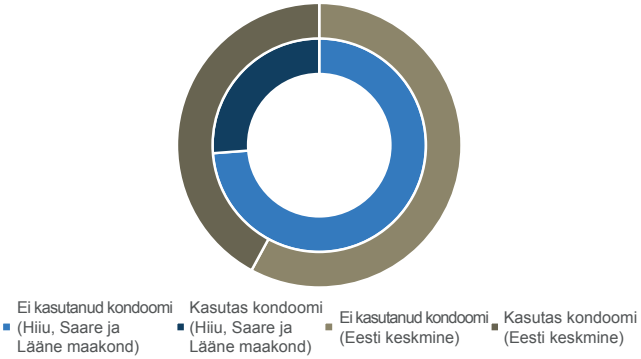

Joonis 32. Kondoomi kasutamine.
Allikas: Tervise Arengu Instituut

Jooniselt 32 nähtub, et Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas on seksuaalvahekorras kondoomi kasutanud vähem (57,9%) noori kui Eestis keskmiselt (73,8) ning rohkem (42,1%) on neid, kes kondoomi seksuaalvahekorra ajal ei kasutanud (Eestis keskmiselt 26,2%).

84) Tervise Arengu Instituut. (2019). Eesti kooliõpilaste tervisekäitumise uuring, lk 118,120. https://tai.ee/et/teadustoo/teadustoo-ulevaade/rahvastikupohised-uuringud/eesti-kooliopilaste-tervisekaitumise-uuring (02.08.2022).

Laste ja noorte turvaline ja tervislik areng Saare maakonnas

enda tervise enesehinnangut peab heaks
57,4%,
Eesti keskmine 50,2%.
Väga heaks peab enda tervise enesehinnangut
28,1%,
Eesti keskmine 35,7%.

hommikusööki sööb 1–6 päeval nädalas
45,7%,
mis on Eesti keskmisega võrreldes kõrgem näitaja.
7 päeva nädalas sööb Hiiu, Saare ja Lääne maakonnas
2% vähem lapsi
kui Eestis keskmiselt.
Hommikusööki ei söö 3%.

puuvilju sööb iga päev
32,9%,
Eesti keskmine 41,4%.
5–6 päeval nädalas sööb 24,9%, Eesti keskmine 19,5%.
Köögivilju sööb iga päev
24,9%,
Eesti keskmine 32,5%.
Köögivilju sööb 5–6 päeval nädalas 24,5% ning harvemini kui kord nädalas 5,5%.

suitsetamise kogemus
30,8%,
Eesti keskmine 24,1%.

58,2%
on proovinud alkoholi,
Eesti keskmine 47,7%.

kanepit on suitsetanud
6,3%,
Eesti keskmine 7,1%.

1. klassi 7-aastastest lastest on ülekaalus
35,1%,
Eestis on kokku 26,2%.
8-aastaseid
37,5%,
Eestis kokku 26,7%

26%
lastest ülemäärase keha-kaaluga ja
ligi 2/5
rasvunud.
Ülemäärase kehakaaluga tüdrukuid oli 23%, sealhulgas 8% rasvunuid ning poisse 29% ja rasvunuid 12%.

kehaline aktiivsus 5–7 päeval nädalas
33,9%,
Eestis keskmiselt 41,1%.
Kehaline aktiivsus 1–4 päeval nädalas on
64,4%,
Eesti keskmine 54,6%

rohkem kui korra päevas peseb hambaid
54,9%, Eesti keskmine 63,5%.
Kord päevas pestakse hambaid
39,2%, Eestis keskmiselt 30,6%

28,8%
koolinoortest on esinenud depressiivseid episoode, Eesti keskmine 32,8%

13–15-aastastest noortest on seksuaalvahekorras olnud
12,3%,
Eestis keskmiselt on seksuaalvahekorras olnud 11,1% samas eas noori

seksuaalvahekorras on kondoomi kasutanud
vähem (57,9%) noori
kui Eestis keskmiselt (73,8%)

Allikas: Tervise Arengu Instituut. Info põhineb 2017/2018 uuringu andmetel (5., 7. ja 9. klasside noored - Hiiu, Saare ja Lääne maakond).